

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Focistadionok és más vesszőparipák

Adózni nem szeretünk, nyilván. De azért kapjon minden állami alkalmazott magasabb fizetést, legyen jobb az oktatás, az egészségügy színvonala, legyenek jobbak az utak, az internet-hozzáférés, a szociális ellátás, egyszóval, kerüljön mindenre pénz.

Honnan?

Hát, például, ne költjön a kormány focistadionok építésére!

Újabbán számtalanszor elhangzik ez a demagóg javaslat, ez a hamis szólam.

Ha a sport és benne a labdarúgás természetes hasznát, például az egészségünkre, a fizikai teljesítményünkre, a közösségi együttműködő képességünkre tett jó hatását nem tekintjük is, tudható, hogy a stadionépítési program költségei jelentéktelenek az oktatásügyéhez vagy az egészségügyéhez képest. Mégis folyton ezekkel állítja párhuzamba az ellenzék, és nyomán a sajtó.

A stadion-ellenzök arról a nyilvánvaló tényről sem ejtenek soha szót, hogy a sport, a labdarúgás manapság az egyik legjövedelmezőbb „iparág”: világszerte kulturált szórakozást kínál a szurkolók sokezer tömegeinek, akiknek utazásai, a rájuk alapozott sportruházat- és emléktárgy-üzlet, a sportújságok és kiadványok széles köre és a médiaközvetítések díjai hatalmas bevételeket hoznak. Aki a stadionépítés ellen tiltakozik, tulajdonképpen azt követeli, hogy a magyar sport – és a magyar gazdaság – maradjon ki ebből az üzletből. Nem sokkal okosabb ez a követelés annál, mintha valaki a munkahelyek létesítése ellen tiltakoznék (persze vannak ilyenek is).

De találunk más furcsaságokat is – például – a pedagógus-érdekvédők követeléseit közt. „Ne szállítsa le a kormányzat a tankötelezettség korhatárát 16 évre.” Ez a felhívás az általános iskolai tankötelezettségre vonatkozik. Aki ezt leírta, aligha lehet gyakorló pedagógus, de gyakorló szülő sem: hiszen nem tudja, hogy már egy tizenhat éves is, hát még a tizenhét-tizennyolc éves, milyen megalázónak tartja, hogy a törvény bekényszeríti őt az általános iskolába, a nála jóval fiatalabb iskolatársak közé. Nem tudja azt sem, mekkora életmódbeli, sokszor családi állapotbeli különbség van egy hat-tizenéves és egy tizenhét-tizennyolc éves között. Az elmúlt években nem hallotta a pedagógusok állandó panaszát és elégedetlenségét amiatt, hogy megoldhatatlan problémát jelentenek a túlkoros diákok, akik iskolakerülés vagy bukások miatt otthagadnak sokszor az általános iskola alsó tagozatában. Ha hajlandók egyáltalán tanításra járni. És akkor még nem beszéltünk a hét-nyolc-tízéves osztálytársak helyzetéről, akik számára – ritka kivételtől eltekintve – állandó fenyegetettséget jelent, hogy össze vannak zárva a gyermekkorából rég kinőtt, nagy fizikai fölényrel bíró sihederekkel.

Komolyan gondolja az, aki indulatokat gerjeszt, demonstrációkat szervez, hogy ezekre a nagy kihívást jelentő társadalmi problémákra nem felelős – és még felelősebb – szakmai munkával, nem a sajátos helyzetéhez alkalmazkodni képes szakemberek erőfeszítései révén, hanem politikai demagógiával lehet megoldást találni?

Mezey Katalin

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné

(gazdasági ügyintéző)

Csontos János

(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)

E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)

E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bornemissa Ádám (tördelőszerkesztő)

Borító: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Kiss Anna**
(**Oláh Gergely Máté** felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választóborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Mezey Katalin: *Focistadionok és más vesszőparipák* 1

SZEMHATÁR

Péntek Imre: <i>Amerika – no!</i>	3
Szöcs Géza: <i>Operakedvelőknek</i>	6
Szénási Ferenc: <i>Gyógymódok</i>	8
Mile Zsigmond Zsolt: <i>Farkasjárásos esztendő</i>	11
<i>Keres engem...</i>	12
Burns Katalin: <i>A fekete madarakról</i>	13
Vasy Géza: <i>Az ötödik pecsét. Sánta Ferenc regényéről és a fasizmusról</i>	17
Darányi Sándor: <i>Utolsó ítélet; Ártér</i>	22
Bíró Gergely: „ <i>Úszom, vagy elmélyedek</i> ”. <i>A holokauszt tragédiájának tanújelei Jókai Anna nagyepikájában</i>	23
Csontos János: <i>Egy kortárs figurális szobrászművész: Kligl Sándor</i>	26
Bertha Zoltán: <i>A föld lírai metaforája és metafizikája – kortárs költők verseiben</i>	29
Both Balázs: <i>Kardvirágok verse; Négy erdei pillanat</i>	35
<i>Határsáv éjjel; „Ott sírás és fogcsikorgatás lesz”</i>	36
Lajtós Nóra: <i>Átlépni egy világ határát...</i>	
<i>Both Balázs: Ha nem marad kimondatlan</i>	37
Szakolczay Lajos: <i>Az Abszurdisztán és a Seholsincs drámaköltője</i>	
<i>Határ Győző: Sirónevető</i>	42
Zsille Gábor: <i>Világutak a filozófiában és a nyelvben</i>	
<i>Határ Győző bölcsellete</i>	45
Kiss Anna: <i>El, hová</i>	49
<i>Párnák világos ormán</i>	50

NYITOTT MŰHELY

Ayhan Gökhan: *Magánsámán nincs. Beszélgetés Kiss Annával* 51

KÖNYVSZEMLE

Wojciech Kaliszewski:	
<i>Fába vésve. Jerzy Snopek: Géza Szöcs: poezje</i>	57
Bartusz-Dobosi László:	
<i>Catalogus rerum. Szentkuthy Miklós: Varázskert</i>	60
Kovács István:	
<i>Szakolczay Lajos: Valóságlátomás</i>	63
Alföldy Jenő: <i>A krónikairás művészete. Marosi Gyula: A Dunánál</i>	65

SZERZŐINK 68

Számunkat Kligl Sándor szobrászművész alkotásaival illusztráltuk.

Helyesbítés: decemberi lapszámunk 51. oldalán a zeneszerző, zenepedagógus és karnagy Vásárhelyi Zoltán nevét tévesen írtunk. A hibáért elnézésüket kérjük.

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Focistadionok és más vesszőparipák

Adózni nem szeretünk, nyilván. De azért kapjon minden állami alkalmazott magasabb fizetést, legyen jobb az oktatás, az egészségügy színvonala, legyenek jobbak az utak, az internet-hozzáférés, a szociális ellátás, egyszóval, kerüljön mindenre pénz.

Honnan?

Hát, például, ne költjön a kormány focistadionok építésére!

Újabban számtalanszor elhangzik ez a demagóg javaslat, ez a hamis szólam.

Ha a sport és benne a labdarúgás természetes hasznát, például az egészségünkre, a fizikai teljesítményünkre, a közösségi együttműködő képességünkre tett jó hatását nem tekintjük is, tudható, hogy a stadionépítési program költségei jelentéktelenek az oktatásügyéhez vagy az egészségügyéhez képest. Mégis folyton ezekkel állítja párhuzamba az ellenzék, és nyomán a sajtó.

A stadion-ellenzök arról a nyilvánvaló tényről sem ejtenek soha szót, hogy a sport, a labdarúgás manapság az egyik legjövedelmezőbb „iparág”: világszerte kulturált szórakozást kínál a szurkolók sokezer tömegeinek, akiknek utazásai, a rájuk alapozott sportruházat- és emléktárgy-üzlet, a sportújságok és kiadványok széles köre és a médiaközvetítések díjai hatalmas bevételeket hoznak. Aki a stadionépítés ellen tiltakozik, tulajdonképpen azt követeli, hogy a magyar sport – és a magyar gazdaság – maradjon ki ebből az üzletből. Nem sokkal okosabb ez a követelés annál, mintha valaki a munkahelyek létesítése ellen tiltakoznék (persze vannak ilyenek is).

De találunk más furcsaságokat is – például – a pedagógus-érdekvédők követeléseit közt. „Ne szállítsa le a kormányzat a tankötelezettség korhatárát 16 évre.” Ez a felhívás az általános iskolai tankötelezettségre vonatkozik. Aki ezt leírta, aligha lehet gyakorló pedagógus, de gyakorló szülő sem: hiszen nem tudja, hogy már egy tizenhat éves is, hát még a tizenhét-tizennyolc éves, milyen megalázónak tartja, hogy a törvény bekényszeríti őt az általános iskolába, a nála jóval fiatalabb iskolatársak közé. Nem tudja azt sem, mekkora életmódbeli, sokszor családi állapotbeli különbség van egy hat-tizenéves és egy tizenhét-tizennyolc éves között. Az elmúlt években nem hallotta a pedagógusok állandó panaszát és elégedetlenségét amiatt, hogy megoldhatatlan problémát jelentenek a túlkoros diákok, akik iskolakerülés vagy bukások miatt ottragadnak sokszor az általános iskola alsó tagozatában. Ha hajlandók egyáltalán tanításra járni. És akkor még nem beszéltünk a hét-nyolc-tízéves osztálytársak helyzetéről, akik számára – ritka kivételtől eltekintve – állandó fenyegetettséget jelent, hogy össze vannak zárva a gyermekkorból rég kinőtt, nagy fizikai fölényel bíró sihederekkel.

Komolyan gondolja az, aki indulatokat gerjeszt, demonstrációkat szervez, hogy ezekre a nagy kihívást jelentő társadalmi problémákra nem felelős – és még felelősebb – szakmai munkával, nem a sajátos helyzetéhez alkalmazkodni képes szakemberek erőfeszítései révén, hanem politikai demagógiával lehet megoldást találni?

Mezey Katalin

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné

(gazdasági ügyintéző)

Csontos János

(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)

E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)

E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Borító: **Oláh Mátyás László**

A címlapon: **Kiss Anna**
(**Oláh Gergely Máté** felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, választóborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Mezey Katalin: *Focistadionok és más vesszőparipák* 1

SZEMHATÁR

Péntek Imre: <i>Amerika – no!</i>	3
Szöcs Géza: <i>Operakedvelőknek</i>	6
Szénási Ferenc: <i>Gyógy módok</i>	8
Mile Zsigmond Zsolt: <i>Farkasjárásos esztendő</i>	11
<i>Keres engem...</i>	12
Burns Katalin: <i>A fekete madarakról</i>	13
Vasy Géza: <i>Az ötödik pecsét. Sánta Ferenc regényéről és a fasizmusról</i>	17
Darányi Sándor: <i>Utolsó ítélet; Ártér</i>	22
Bíró Gergely: „ <i>Úszom, vagy elmélyedek</i> ”. <i>A holokauszt tragédiájának tanújelei Jókai Anna nagyepikájában</i>	23
Csontos János: <i>Egy kortárs figurális szobrászművész: Kligl Sándor</i>	26
Bertha Zoltán: <i>A föld lírai metaforája és metafizikája – kortárs költők verseiben</i>	29
Both Balázs: <i>Kardvirágok verse; Négy erdei pillanat</i>	35
<i>Határsáv éjjel; „Ott sírás és fogcsikorgatás lesz”</i>	36
Lajtós Nóra: <i>Átlépni egy világ határát...</i>	
<i>Both Balázs: Ha nem marad kimondatlan</i>	37
Szakolczay Lajos: <i>Az Abszurdisztán és a Seholsincs drámaköltője</i>	
<i>Határ Győző: Sirónevető</i>	42
Zsille Gábor: <i>Világutak a filozófiában és a nyelvben</i>	
<i>Határ Győző bölcsellete</i>	45
Kiss Anna: <i>El, hová</i>	49
<i>Párnák világos ormán</i>	50

NYITOTT MŰHELY

Ayhan Gökhan: *Magánsámán nincs. Beszélgetés Kiss Annával* 51

KÖNYVSZEMLE

Wojciech Kaliszewski: <i>Fába vésve. Jerzy Snopek: Géza Szöcs: poezje</i>	57
Bartusz-Dobosi László: <i>Catalogus rerum. Szentkuthy Miklós: Varázskert</i>	60
Kovács István: <i>Szakolczay Lajos: Valóságlátomás</i>	63
Alföldy Jenő: <i>A krónikairás művészete. Marosi Gyula: A Dunánál</i>	65

SZERZŐINK 68

Számunkat Kligl Sándor szobrászművész alkotásaival illusztráltuk.

Helyesbítés: decemberi lapszámunk 51. oldalán a zeneszerző, zenepedagógus és karnagy Vásárhelyi Zoltán nevét tévesen írtunk. A hibáért elnézésüket kérjük.

PÉNTEK IMRE

Amerika – no!

egyre inkább nem vágyom Amerikába
 pontosabban: az USA-ba
 jueszéjbe
 jellemző ez is, ez a kisajátítás
 nem keresem a megmentő
 amerikai nagybácsit nagynénit
 aki rám hagyta vagyonát, összekuporgatott örökségét
 nem böngésem a neten a charterjáratokat, amikkel
 olcsón kijuthatnék a Kennedy-repülőtérre
 s aztán egy sárga taxival uszgyi: a New York-i belvárosba
 ahol a legprofibb cipőtisztító várna
 hogy kisuvickolja elgyötört kelet-európai csukámat
 valójában nem érdekel sem gazdagsága sem szegénysége
 a kertvárosok sem, ahol biciklis fiúk dobják be
 az újságot a gondosan ápoltság gyepre
 és a wc-ben is csillagos-sávós lobogó van kitűzve
 mert az amerikai öntudata, na, ja...
 a csillogó-villogó ablakú felhőkarcolók sem
 a magasban suhanó liftek (tériszonyom van tőlük)
 nem vágyom Amerikába, az ígéret, az amerikai álom
 földjére, mert elegendem van Amerikából
 az amerikai filmekből, poros kisvárosokból, ahol a csillagot viselő
 seriff végtelenül nagy gazember s kell egy magányos hős
 aki pisztolylövéseivel helyreállítja a világ rendjét
 s már nem kedvelem a nagyvárosokat sem
 ahol bűnbandák nyírják egymást
 és a keresztapa véres lőfejet csempésztet
 a konkurens bandatag ágyába,
 mielőtt végez vele egy géppisztoly-sorozat
 nem érdekel Amerika a demokrácia éltanulója
 eminense, strébere
 aki mindent jobban tud mindenkinél okosabb
 és tanácsokat ad ha kell ha nem
 s ha nem tetszik odaküld néhány hadosztályt
 több legyet üt néhány légcsapással
 más szemében a szálkát is észreveszi
 a magáéban a gerenda sem zavarja
 ez a mindenbe belepofázó okostojás
 amelyik alig több mint 200 éve
 kaparta fel magát a térképre és máris erénycsősz
 etikai etalon felülmúlhatatlan példa
 a jó puritánok és rabszolgatartók utódai
 azt hiszem kissé elvetették a sulykot
 a Függetlenségi Nyilatkozatba
 olajmezőket bányákat nagyvállalatokat

csomagoltak ám a papíron olykor átüt a vér
elegem van belőlük a profithajszolásuk undorít
ahogy lenyúlják a kisebb országok lóvéját
minden eszközzel álszent módon
és akkor jön a Jóbarát Andris (a jól fizetett rosszakaró)
valami harmadrangú kiszuperált CIA-ügynök
– ahogy a neten olvasom –
akit a jelentéktelen kismagyarország fővárosába dugtak
hogy dugjon fel nekünk
hogy érezzük a végbelünkben milyen kellemetlen tud lenni
Amerika ha akar
ez a végtelen jóakaró elmegy a budapesti tüntetésre
ügymond: tájékozódni
a helyszínen tapasztalatot szerezni
hogy közben odakacsintson a randalírozó fasza gyerekeknek
csak így tovább, Amerika veletek van
tartsatok be ennek a paprikajancsi mitugrász Orbánnak
akit véletlenül kétharmaddal választottak meg
elnöknek, nem mint a Bush Gyurit, akit hajszálnyi többséggel – némi
ügyeskedéssel – a Legfelsőbb Bíróság nevezett ki nagy erőlködve főnökké
hogy újabb dicsőséget szerezzen a csillagos-sávós lobogónak
nem vágyom bámulni az amerikai bankárok tőzsdeügynökök pofáját
nézegetni, ahogy egy újabb világválságot gründolnak
ingatlan-buborékot fújnak
csak úgy mellékesen, miközben elfogyasztják
színmarhahúsból készült hamburgerjüket
a rövid ebédszünetben – miközben kedves konszolidált családapák, családanyák
szerte a világon öngyilkosok lesznek jobb esetben hajléktalanok
mert nem tudják fizetni a csillagos (sávós) égis felszökött részleteket
s nem kell odamenni az Államokba – idejönnek ők a Coca Colájukkal
Big Mac-kel, bárgyú giccses filmjeikkel
melyeknek szereplői egy felnőni nem tudó gyermek
(óriáscsecsemő) lelkületével tévelyegnek – és ezeknek kellett Freud –
nevetséges
szívesen turkáltattak volna tudatalattijukban (mert az olyan divatos)
ha lett volna nekik és az európai orvosok halálra röhögtek
és keresték magukat
életformájuk végtelenített Hollywood baromi nagy lezserségük
asztalra felrakott (büdös) lábuk a gátlásosság
a kisebbrendűségi komplexus kompenzálása
nem kívánok betévedni a Magányos Hős utcájába
és a tehenészek (cowboyok) Vadnyugatjánál jobban kedvelem a vad Nyugatit
(igen, igen a pályaudvart), vagy még inkább a Hortobágyot
és betyárjaink nekem jobban tetszenek, mint a nagykalapos pisztolypárbajozók
mért kell nékem naponta amerikai filmeket bámulnom
a tévében a moziban
a filmek 90 százaléka amerikai – ha ez valakinek nem tűnne fel
a magyar vidéken ahol legalább van múlt történelem
esetleg ezeréves várrom amit kedves osztrák szomszédaink robbantottak fel
szívességből, hogy ne lázongjunk annyit –
de mégis inkább a jódlizó zöldkalapos kedélyhurkák, dinasztikus sógorok

zsebszerződéses piti ügyeskedők
 mint a múlttalan jenkik akik rendszeresen összetévesztik Budapestet
 Bukaresttel, s egy kontinensnyi indiánt küldtek
 az Örök Vadászmezőkre pár év alatt
 csak gratulálni lehet a grandiózus bűvészmutatványhoz
 amikor is pár millió őslakos nyuszi tűnt el Uncle Sam feneketlen kalapjában
 ó USA – golyóra érett elnökök céllövöldéje nem vágyom megpillantani
 az ormótlan Szabadság-szobrot
 a kialudt fáklyát a felnyithatatlan (törvény)könyvet
 a szabadságot én másképp képzelem el
 nem kell a made in USA szabadság
 nem veszek részt a vízumlottó-sorsoláson – nem nyerek semmit csak a reményt
 hogy itthon az egykori Pannóniában nem figyelnek meg nem hallgatnak le
 valamelyik titkos műhold még a szaros gatyámról is részletes képet ad
 ahogy Gulliver Laputájában – ürülékem állagából is annyi minden kiolvasható
 hogy ellenség vagyok összeesküvésre merényletre hajlamos megbízhatatlan elem
 jobb az ilyet kitiltani de ne aggódjon a CIA nem vágyom már Amerikába
 bár volt idő, bevallhatom, amikor álmomban jártam ott, a New York-i Broadway-n
 simán beszéltem (beszóltam) angolul
 és nagyon jól éreztem magam
 és csak remélni tudom, Jóbarát Andris nem ír jelentést rólam a Big Fehér Házba
 ahol most történetesen
 egy fekete elnök menti meg a világbékét – bár erre senki sem kérte
 s előre tudható, sokba kerül ez nekünk mert benyújtják a számlát
 abban biztos vagyok csak győzzük kifizetni
 szétfoslott az én amerikai álmom végleg kösz szépen nem kérek belőle
 ó Coca Cola-mámorban fetrengő Amerika –
 ahogy kommunisták terjesztették – légy irgalmas hozzánk
 ha már (volt) ellenségeiddel oly humánusan jártál el
 (akiknek már jártányi erejük sem volt a rendszerváltás után), ám némi hezitálás
 igazgatótanácsi ülés, s máris szót értettek a bennfentes
 kimondhatatlan nevű kis- és nagykövetek jó pénzü kampánytámogatók
 és Amerika Hangja simogató spirituálékkal
 nyaldosta sérült (sértődött) pszichéjüket
 míg belénk nemliberálisokba
 szöges bakancssal rúgott egyet-kettőt
 és mily szép látvány volt amikor a régítőkések és a párt-és kisztitkárokból
 lett újtőkések kart karba öltve lejtettek a nemzeti lejtőn
 húzták (el) a nótánkat az internacionálé dallamára
 Amerika nem tudnál visszafogottabb lenni
 mert így mindenki megutál (én biztos)
 s nem vágyom partodra szállni nem akarlak felfedezni
 anti-Kolumbuszként (nem érdekelisz)
 minél távolabb szeretnék kerülni tőled
 ha lehetne közénk tennék még két Atlanti-óceánt
 nem vágyom megfejteni felhőkarcolókkal égbe írt üzenetedet
 melyet az Úr is fejszóvalva olvas, nem majszolom az amerikai pitét
 marcangolom a véres beefsteaket elment az étvágyam
 s azt gondolom nem lesz ennek jó vége
 a happy day elmarad nagyon sajnálom
 mert ez lehetett volna másképp is...

SZŐCS GÉZA

Operakedvelőknek

Turandot következő próbája abból állt, hogy a kérőknek, mind a hetüknek, egy szabadon választott szerelmes áriát kellett előadniuk.

Kalaf megvetette a lábát, befeszített, fejét a magasba emelte, arccal a zárt erkély fele, amely mögött a hercegnőt sejtette. Amikor a karmester magasba emelte pálcáját, Kalaf megköszöri a torkát, és erőteljesen, de pátosztól és deklamációtól mentes lüktetéssel, a következőket mondta:

Én erős kézzel megragadva és kicsavarva a norvég erdőkből a legmagasabb fenyőszálat, s azt belemerítve az Etna izzó lávatorkába, ezzel a lángoló ecsettel írom föl a sötét mennyboltra, hogy: Turandot, szeretlek.

Ezek különben Heine szavai nagyjából, amelyeket egy Ágnes nevű kedveséhez írt, de Turandot nem ismerte Heinét, s az Etnáról meg a norvég erdőkről sem hallott korábban, emlegetésüket most mégis nagyon izgatónak találta.

Következett a hegedű-próba. A Turandot által megadott témára kellett rögtönözni egy darabot, romantikus szimbolista stílusban, egyetlen percben, és a téma ez volt: Az idegen.

Kalaf herceg kibontotta a hegedűt a tokjából, egy 1729-es Guarneri del Gesu-t, és átnyújtotta Turandotnak. A hegedű telis-tele volt írásjelekkel, a szöveg értelme pedig ez volt:

- Kit szeretsz te legjobban, mondd, titokzatos ember? Apádat, anyádat, bátyádat, vagy a húgodat?
 - Se apám nincs, se anyám, se bátyám, se húgom.
 - Barátaidat?
 - A szónak, melyet használsz, mindmáig ismeretlen maradt előttem a jelentése.
 - Hazádat?
 - Nem tudom, melyik szélességi fokon fekszik.
 - A szépséget?
 - Szívesen szeretném: istennő és halhatatlan.
 - Az aranyat?
 - Gyűlölöm, ahogyan te Istent gyűlölöd.
 - Mit szeretsz hát, különös idegen?
- Szeretem a felhőket... A vonuló felhőket... ott, mesze... a csodálatos felhőket.

Turandot persze nem tudta, hogy ezek Baudelaire szavai. (Baudelaire: Az idegen.)

A végső próba címe az volt: Vadászat.

Az égbolton ekkor bukkant föl a Halley-, a Hale-Bopp-, vagy a Csurjumov–Geraszimenko-üstökös. Vagy valamelyik másik. Kalaf rágyújtott egy dominikai szivarra, előadva, ahogyan itt következik:

Semmi sem drága a vadásznak, ha zsákmányt szeretne ejteni. Habár büszke férfi ő, nem röstell négykézlábra ereszkedni, sőt képes hason is csúszni-mászni. Bármilyen lusta légyen, hajnali órán fölkel; esőben, hóban gyalogol, figyel nagyon. Rejtőzködik, leshelyet keres, fára mászik, sziklára felkapaszkodik. Jeges szélben követi a nyomokat étlen és szomjan. Beszél magában, és bolondot csinál magából, álmatlan, és szemét dörzsöli, fűt-fát ígér, égre-földre esküdözik. Izgatott, töpreng, fejét vakarja, adrenalinja, vérnyomása, cukra az egekben. Sós veríték marja a szemét, kifulladás, liheg, átkozódik. Vermet ás, törtvet, kelepécét, csapdát állít. Féllábon, egyik lábáról a másikra szökdecselel a patakban, elvágódik, csuromvizes lesz. Képes állathangokat is utánozni, brekeg, csahol. Bűvöli a vadat, hipnotizálja. Bosszankodik, fogát csikorgatja, sziszeg, hol a nap tüze égeti, hol a belső láz, üldözi a hóját az avaron.

Üldözi a zsákmányt, a héját, az őzsutát, a sörényes oroszlánt.

Önmaga felnagyított másává lesz.

Aztán eljön a pillanat. A lövés, a találat, a megvagy pillanata, amikor a vad megadja magát. Látlak, mondja a vadász, s talán azt akarja mondani: látlak, teljes valódban. Vegyél el – mondja a zsákmány, és pillantásával elmerülve a vadász szemében, átadja neki lényét és minden kis fegyverét, szemfestékeit, retiküljét, szabad vágóját, nevetését, bundácskáját.

Ezeket mondta Kalaf herceg, szakállát simogatva, és Turandot azt kérdezte tőle: – Ismered-e az én igazi nevemet?

– Ismerem – felelte Kalaf.

– Miért ilyen mély a hangod? – kérdezte Turandot. Majd kézen fogta, és Liu holttestét lábával félretolva így szólt: – Végy el engem, Kékszakállú, vigyél magaddal.

Kalaf megszorította a kezét, és így szólt:

– Judit, Judit... induljunk. Nem kell messzire mennünk. Íme, az én birodalmam... Ugye hogy szép, nagy-nagy ország.

SZÉNÁSI FERENC
Gyógymódok

– Mi a véleménye a kegyes halálról?
– Ha jól értem, most arról kell nyilatkoznom, hogy hajlandó volnék-e ölni is. Tiltakozom, a kérdésre nem válaszolok.

– Doktor úr, gondolja meg, a feljelentés szerint ön olyasmire készül, ami mégiscsak egyfajta „kegyes orvoslás”. Egyetlen lépés választja el az eutanáziától.

– Csupán annyi, hogy visszaad, nem pedig elvesz egy életet.

– Úgy értem, hogy ha ön érzéstelenítés nélkül műt, azzal életet ment?

– Műtéti eljárásaink az orvosi titoktartás körébe tartoznak, tisztelt főhadnagy úr, tehát erre a kérdésre sem válaszolhatok.

– Ellenvetése formailag jogos, a valóságban mégsem indokolt. Nem árul el titkot. Természetesen nem a szállongó hírekre és a feljelentésre gondolok. Mi bekérhetjük a szóban forgó beteg valamennyi régebbi kórlapját, és bekérhetjük az önöknél vezetett kórlapokat is. Ha úgy kívánja a helyzet, ez hivatali kötelességünk. És bizonyos titoktartást tőlünk is megkíván a törvény, mi ezt a személyiségi jogok tiszteletben tartásának hívjuk. Tegye hát félre aggályait, és a saját érdekében válaszoljon.

– Máris vádolt vagyok?

– Amíg nem kényszerít vádemelésre bennünket, addig tanú. De lássa be, a szándékos fájdalomkózzás törvénybe ütközik.

– Kocsmában talán igen, kórházban a munkához tartozik. És nem szeretném, ha most meggátolnának benne, inkább engedek a szelíd rábeszélésnek, s noha kórlapjainkon nem találná nyomát, *saját érdekében* és az önök *személyiségjogi elvét* nagyra becsülve elárulom, hogy a beteggel látszategyezséget kötöttem. Ő valóban azt kérte, hogy hagyjam, hadd fájjon neki a műtét, én pedig szánakozásból megígértem, hogy így teszek. Ígéretemet természetesen csak a megtevés mértékéig kívántam betartani.

– Különös kérés, és különös szánakozás.

– Zavart elméjű betegről van szó, aki nyilvánvalóan egy sorsdöntő pillanatig szeretné visszaterelni életét, s lázas képzelettel megmásítaná azt a pillanatot. Elveszített önbecsülését próbálja ötven év múltán

visszaszerezni. Nekem pedig jó okom van, hogy szánakozzam rajta.

– Talán közletről ismeri?

– Régi szokás, hogy aki megbetegszik, ismerős orvost keres.

– Ha pedig különös kívánsága van, még inkább, ugye?

– Öccse kutatott föl, aki hajdan gimnáziumi osztálytársam volt. Ő mondta el, hogy rákműtetre váró szerencsétlen bátyja mit vett a fejébe, s ő kérte, hogy valamilyen kíméletes orvosi módszerrel teljesítsem, amit a máskor szelíd bolond most erőszakosan követel.

– Lehet, hogy ez a hajdani osztálytárs úgy ismerte önt, mint akihez bízvást fordulhat ilyen kéréssel?

– Ez a hajdani osztálytárs úgy ismert engem, főhadnagy úr, mint aki kész jóvátenni apai bűnöket, s ezért hajlani fog a kérésre, és a lehető legkíméletesebben jár majd el.

– Apai bűnöket?

– Igen. A nagyobbik fiú szánandó sorsáért közvetve apám is felelős. A bivalyerős húszesztendő legény megszokta, hogy kihívóan hallassa a hangját, így hát azokat is széltében-hosszában átkozta, akik őt és a családját téeszbe akarták kényszeríteni. Egy éjszaka aztán elvitték az ön államvédelmis elődei, és pár hét múlva bomlott elmével jött vissza. Naphosszat egy réges-régi, ki tudja, honnan kerített ágyúgolyót cipelt, és trikóban-gatyában súlyt lökött vele a poros kocsit közepén. Mi, környékbeli gyerekek nagyon féltünk tőle, pedig, ma már tudom, teljesen ártalmatlan volt. Fenyegető távolléte alatt az én nagy hatalmú apám bírta rá az övét, hogy hagyjon föl az ellenszeggüléssel, és írja alá a belépő nyilatkozatot. Bizonyára túszként használta föl a húszéves fiút.

– Akkor hát a kisebbik most eljött, hogy viszonzza a zsarolást? Hogy fiúi felelősséget ébresszen önbenn, és törvénytelen orvoslásra bírja?

– Főhadnagy úr, ön csak bűnügyi fogalmakban képes gondolkodni.

– Nézze el nekem, hogy nem szabadulok tőlük egykönnyen. Kötelességem alaposan körüljárni őket. Tekintse úgy, hogy ezzel éppen önt tisztázom. Jó szándékúan cáfolatra készítem.

– Méghozzá sorozatosan. Hisz előbb már világosan értésére adtam, hogy kórházban mást jelent a fájdalom, és azt is elmondtam már, hogy ígéretem jórészt látszatígéret volt, csak mértékkel kívántam teljesíteni. Ami pedig a zsarolást illeti, hajdani osztálytársam nem zsarolni jött, hanem bizalmasan

kérni. Mi ugyanis kamaszkorunkban lassan-lassan közel kerültünk egymáshoz.

– A történetek ellenére?

– Éppen a történetek miatt. Ellenséges apák fiai voltunk, de saját apánk ellen mindketten lázadtunk, s azzal, hogy távolodtunk az otthon szellemétől, egymás felé sodródtunk.

– Netán az elvbarátságig is eljutottak?

– Szövetségesnek gondoltuk magunkat. De hát, mint annyi más kamaszlázadás, a miénk is megalkuvással zárult. Én engedtem apámnak, és orvos lettem, ahogyan ő akarta, s a barátom is apja fiaként, ismerős daccal fordult ellenem, amikor belátta, hogy családi múltja miatt zárva áll előtte az orvosegyetem. A korsztályos sakkbajnokságon életében először engem is legyőzött, s végül szívós kitartással országos hírű sakkozó lett. Joggal mondhatom, hogy helyettem.

– Lehet, hogy ellentétekből mégsem táplálkozhat szövetség?

– Inkább azt mondanám, hogy feszítő ellentétek a szövetséget is szétszakíthatják, s én hamar megértettem, hogy a barátom csak egy neki járó részt követelt tőlem.

– S nem gondolja-e, főorvos úr, hogy ez a dacból táplálkozó fiú most nem önt, hanem elmebeteg bátyját akarja legyőzni, a föltehető sok-sok gondért-bajért próbál rajta akarva-akaratlan elégtételt venni, és ehhez önt használja föl eszközül?

– Nem értem.

– Akkor másképpen kérdezem. Nem öntudatlan bosszú-e, nem megtorló kíméletlenség-e fölkarolni egy szerencsétlen boldond önkínzó ötletét?

– Lám, szaporodnak az ügy vádlottjai.

– Vagy inkább öntevékeny igazságtevői: az egyik saját testvérét büntetné a vele járó vesződségekért; a másik egy jogtalan apai fellépést jogtalan műtéti módszerrel orvosolna; nem sok ez egy kicsit?

– Koncepciónak mindenesetre hibátlan. És nem azért használom ezt a szót, főhadnagy úr, mintha említett elődeihez akarnám önt hasonlítani.

– Doktor úr, a koncepció mindenkor a nyomozati eljárás része volt. Nagy különbség, hogy csakis igazolására törekszünk, vagy cáfolatát is készséggel elfogadjuk. Mint most öntől is, ha fölített kérdésemre hajlandó végére válaszolni.

– Nos, ha a fiatalabb fiú volna a betegem, az ő lelki sebeit is gondosan fölméreném. Most azonban az idősebbről van szó, az ő sokszorta súlyosabb traumáit kell orvosolnom.

– Akár jogsértés árán is? Mert hiába vágta ön-érzetesen fejemhez, hogy a kórház nem kocsma, aligha tagadhatja, hogy a kegyetlen bánásmód ott is jogellenes. Bármennyire is mértékkel teszik.

– Főhadnagy úr, vizsgálatainkkal, kezeléseinkkel mi nap mint nap fájdalmat okozunk. A kínoktól, ha úgy kívánja a gyógyítás, sohasem riad vissza az orvostudomány. És hippokratészi elveink azt sem tiltják, hogy védőoltásként vírust fecskendezzünk egészséges testbe. Vagy hogy méregre ellenmérget adjunk. Vagy elvonókúrákon, naponta csökkenő adagban narotikumot. Amire én készülök, az éppen ilyen gyógy-mód. Nevezhetjük akár fájdalomterápiának is.

Egy tudatmódosító nagy fájdalmat gondosan adagolt kisebbel vonok el. S még csak a szabadsalom sem enyém, magától a beteg-től származik.

– Egy pillanat. Ne keverjük a szükségst az elkerülhetővel. Az ön által említett példákban, föltételezem, nincs más módszer. De amire ön készül, az nemcsak elkerülhető, hanem fölösleges is. Egy elmebeteg óhajával igazolt önkényeskedés.

– Szívesen eltekintenék tőle. De megértettem, hogy betegemnek a lelki gyógyuláshoz a fájdalom tudatára van szüksége.

– Jól értem? Ön egy reménytelen műtét megcsúfolásával egy ötven éve tartó elmebajjt akar elmulasztani?

– Elmulasztani talán nem, de utólag elviselehetőbbé tenni igen. Megváltó pillanatok, főhadnagy úr, nemcsak a hit, az egzakt tudomány is teremthet.

– Lassan már az üdvözítésnél tartunk. Nem gondolja-e, hogy mindez az ön sebzett lelkiismeretéből adódik? Ha nem nyomasztaná az apai örökség, alighanem másképp gondolkodna.

– Ha betegemet nem nyomasztaná a múlt, alighanem ő sem kívánna ilyesmit. Ő azonban az enyémenél is súlyosabb örökséget cipel. Húszéves korában nyilvánvalóan megkínózták, és nyilvánvalóan gyengének bizonyult a fájdalommal szemben. Azóta is szüntelenül viaskodik vele. Fiatalon, amikor a poros

Assisi Szent Ferenc
(Budapest, Szent Ferenc
Kórház, 2002)

út közepén ágyúgolyóval súlyt lökött, viselhetetlen emlékü gyengeségén akart fölülkerekedni. Most, öregen és betegen hirtelen fölismerte, hogy az egykori feltételek, még ha emberibb viszonyok között is, újból előállíthatók, és a régi párviadal újból megvívható.

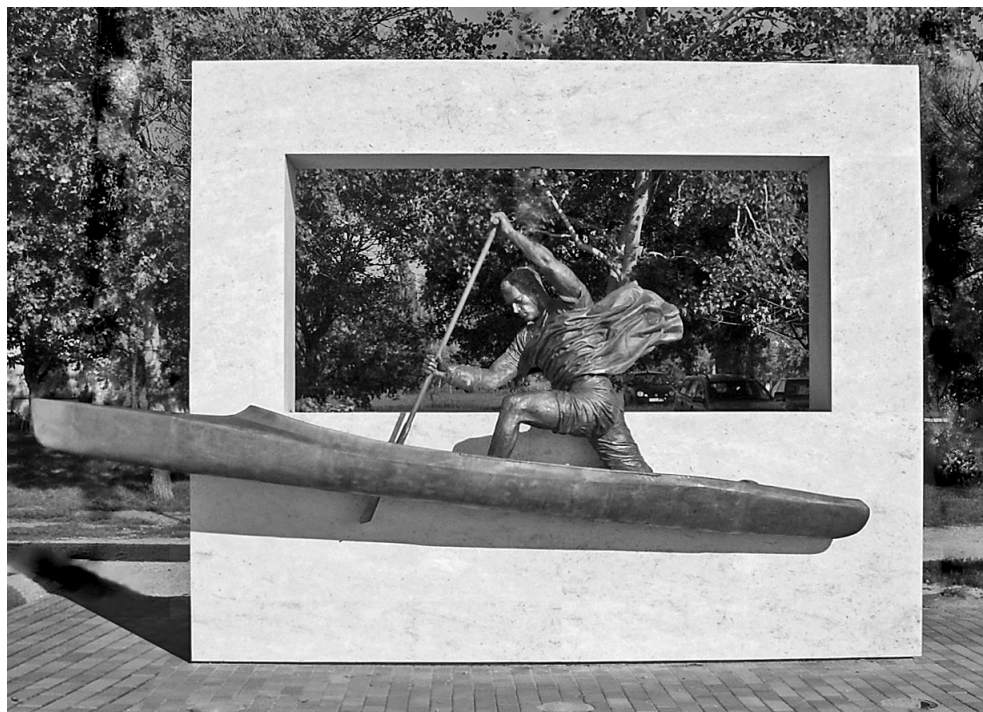
– Konceptciónak ez is hibátlan.

– És valószerűbb is, mint az öné.

– Egyúttal visszavisz bennünket a „kegyes orvosláshoz”. Mert a lélektani indoklás tetszetős ugyan, de hát ön mégiscsak szadizmussal gyógyítana egy mazochista beteget.

– Ó, szent állhatatosság! Ön makacsul azzal vádol engem, főhadnagy úr, hogy ugyanúgy enyhíték kínokat, ahogyan hírhedt elődei kínokat okoztak. Csak-hogy ön meg ugyanúgy oszlatna gyanút, ahogyan hírhedt elődei gyanút igazoltak. Nem kérdez, vádol. De rendben van, elhiszem, hogy csakugyan a cáfolatomat keresi. Elhiszem, hogy fordított vallatóelvet követ:

minél indulatosabban cáfol megvádolt embere, ártatlansága annál valószínűbb. De akkor, kedves főhadnagy úr, mi egyforma módszerrel dolgozunk. Kényesen és veszélyesen ellentmondásossal. Azt fordítjuk mások javára, ami sokkal inkább arra való, hogy ártsanak vele. Ám egyetlen eszköz sem vall egyértelműen magáról. Az eszköz is mi vagyunk. Ha hozzám hasonlóan ön is ellenkező eredmény kedvéért használja, akkor mi mindketten ellenmérget adagolunk, mindketten fájdalomterápiát végzünk. Ha pedig közös a gyógymódunk, ne is változtasson. Folytassa úgy, mint eddig. Gyanúsítson, vádoljon, cáfoltasson, és akárcsak én, igyekezzen a fájdalmas múltat végképp feledtetni. Ön sokkal inkább szövetségesem lehet, mint annak idején betegem öccse volt. Ha én apám bűnére válaszul most különös műtetre készülök, ön pedig apám cinkosainak bűnétől igyekszik engem megóvni, mi szövetségesként cselekszünk. A magunk módján mindketten a történelmet gyógyítjuk.

Kolonics György (Sukoró, 2013)

MILE ZSIGMOND ZSOLT

Farkasjárásos esztendő

Sárréti ének

*Tiszta az ég, nincs egy szeplő
 Festve van a nádaserdő
 Behavazva hallgat a nyáj
 Csak egy cinke futkos a fán
 Ki erre jön, gondolhatná
 Néhány lépés a mennyország
 Pedig itt más keresendő
 Egy pár csizma keresendő
 A gazdája keresendő
 Ott feketéll' a jég haván
 Két csizmában két véres láb
 Sikolt a csend, mint vészcsengő:
 Farkasjárásos esztendő!*

*A kunyhóból gyertek elő!
 Palotából gyertek elő!
 Ólmosbotot, puskát elő!
 Égjen a nád, erdő mező!
 Belüket hóra ne ontsák
 Ne legyen több vért lehelő
 Inát lecsináló jószág!
 Se gazdátlan, felborult szán
 Se sompolygás, se morranás
 Szűnjék meg a csontropogás
 A velőt is megégető
 Felbukkanó és eltűnő
 Kertalatti szemparázslás!*

*Gyertek elő, gyertek elő!
 Sikolt a csend, mint vészcsengő
 Ha nem ragadtok vasvillát
 Ők majd torkotok ragadják!
 Ezt a holdnak énekelő
 Feneketlen belű hordát
 Nem riasztja félszeg vessző
 Csak a tüzes végű korbács!
 Hozd a vasat, Mile Kálmán!
 A fejét üsd, Gali Jenő!
 S mire a nap a föld hátán
 Megnehezül, hol a sárkány? –
 Nem is volt és nem is lesz tán*

Keres engem...

*Keres engem a határ
A határtalanság
Égtengerben elbomló felhő
Az egy szót mondikáló patak
Az erdőbe vesző út
A róka a tisztáson
Az arcomat legyező sas
Ahogy a bánya falán megállapodik*

*Keres engem a partomlás
A kerengés a zúgóban
A szilánkká törő kép a pocsolyában
Vaddisznó fújtatása, elheveredése
A lepkék, amint a forró fényben
Az ingovány fölött tapsikolnak
Az akarózó bogarak közt*

*Keres engem az istenes istentelenség
A folt az őzgida hátán
Az öreg erdőkerülő, ahogy
Megül az utat keresztező bükkfaháton
Nyomaival szemközt
Melyekbe szenteltvíz szivárog
És hallgat és néz*

Gárdonyi Géza (Gárdony, 2013)

BURNS KATALIN
A fekete madarakról

Babják néniért akkor kezdtem el igazán aggódni, amikor az áruházban arra panaszkodott, hogy nem tud lemenni az alagsori vécébe, mert egy rétisas tete-me állja el az útját. Lekísértem a lépcsőn, és arrébb rúgtam az útból az erősen koszló, otffelejített felmosórongyot. Nem törődtem a vécés nénivel, aki Babják néni sikoltására jelent meg az ajtóban, inkább hazatereltem Babják nénit, mert vécézni ott már úgysem akart.

Egyre többször fordult elő hasonló eset Babják né-nivel az otthonban is. Ilyenkor marlenkát adtam neki a kis, karcos tányéron. Éles késsel négy részre vágta, és egyenként bekapta a darabokat. Ki tudja, melyik régi tésztájára emlékeztette őt.

Babják néni szenilitása főleg a madárfajták összekeverésében jelentkezett. A nyugdíjasotthon ablaka előtt lépkedő varjakra azt mondta, hogy génmanipulált rigók. A baglyokat a tévében játékmackóknak nézte. De azzal okozta a legnagyobb meglepetést, ha a józan ész határán innen maradt. A fogasról lelógó fehér kardigánra mutogatva mesélte el a sztorit, amikor felmászott a házuk tetejére nagymamával, és meglesték a gólyát a fészken. A lábát is megemelte, talán a térdéig húzta volna, ha tudja, és úgy kezdett pillogni a kardigánra, mintha az bármelyik pillanatban elkelepelhetné magát. „Az is olyan délcegül mutatott fél lábon állva, mint ez a fogas” – fejezte be váratlanul a mondókáját, majd megint két lábra állt, lekapta a kardigánt az akasztóról, és elvitte a szennyesbe.

Akkoriban egy bandában zenéltem, pontosabban téptem a húrokat, elég rendszeresen; társaságba nem jártam, mert nem mertem kinyitni a számat a sok észosztó között. Ezért kellett zúznom, és a tény, hogy az ország több pontján, hajnalig tartó haknikon, négyöt pasival csinálom a hangulatot, ellensúlyozta a mindennapokban jelentkező félszégemet. A bőrszerkóra nem tudtak rábeszélni, se a miniruhákra, de később rájöttek, hogy ez csak kedvez nekik; piszkafa lábaimmal nem rontottam az amúgy is lehangelő színpadképet. Havonta kétszer jártunk vidékre Csaszi furgonján, és mindig úgy intéztük, hogy még aznap éjjel vissza is érjünk. Egy penészes pincében próbáltunk minden héten; a régebbi időkben meg a lakótelepi szobámban jöttünk össze, és hiába nyomtuk perkával

a dobszerkó helyett, a panelban senki nem bírta elviselni a dübörgésünket. Senki, csak Babják néni.

Azóta, hogy Babják néni átkerült az otthonba, nem csinált nagy ügyet a sütésből. Legtöbbször csak a büfében csomagoltatott kettőnknek valami édességet. Épp nála voltam, az otthonban, indulni készültem egy vidéki buliba, csak még bekaptam egy falatot. Ő a marlenkáját ette, én meg krémest. Ő négybe vágta az övét, én meg úgy szerettem, ha a krém kitolul az oldalán. Babják néninek ez nem tetszett, mint ahogy az sem, ha az ujjamat a farmerba töröltem, és úgy vettem fel a telefont. Ahogy összeszedtem magam, hogy induljak Csasziékkal Bajára, Babják néni megint próbálkozott, hogy kefert diktáljon belém. Naponta tenyészette ki, himalájai gombából. Nem mertem megkóstolni. Amit a szaporításhoz leszedett róla, olyan volt, mint a guanó.

– Egyszer történt, nagyanyáddal és velem – kezdte megint, vagy hatodszorra a héten, ahogy vettem a cipőmet. – Viharban kellett átszaladnunk a hídon, felnőtt nem volt velünk. Villámokat szórt az ég, nem volt jó ötlet a kis hídra merészkedni. Nagyanyád szaladt elöl, a cipője végigdobogott a pallón. Ahogy átért, felvisított: a túloldalon egy fa ága csapódott az arcába, rajta egy varjú. Karmaival szorította az ágat, a szeme már egészen élettelen volt. Ahogy arrébb löktem volna a madarat, megvonaglott, szélesre tárta a szárnyát, de az ágat így sem engedte el. A lábunk gyökeret vert az ijedelemtől meg az undortól. Nem is tudom, hogy kerültünk el onnan, ki talált ránk ott, a viharban, messze a falutól.

A végére bekötöttem a cipőfűzőt, aztán behúztam magam mögött az ajtót. Egy éve hallottam először erről az esetről, nagymama temetése után. Akkor még bele is borzongtam.

A furgont sikerült a körúthoz szerveznem, épp csak elrendeztük a hangládát hátul, bepattantam, és már indultunk is.

– Tiszta hülyék vagyunk, hogy ennyiért leme-gyünk Bajára – járt körbe a szokásos mondat, csak épp most Baját helyettesítettük be a megfelelő helyre. Egy új dobos jött velünk, Tamás, akinek már a körúti megálló előtt is nagy sikere volt, mert először csak elővillantotta, aztán körbe is adta a kis szerkentyűjét az öngyújtóval meg a marokkói füvel. Aki kért belőle, az a hátsó ülésre ült, mert a sofőrnek elvei voltak, és még az illatfelhőből sem akart szippantani. Én a második ülésen maradtam, de oda is bőven eljutott a felkavaró, édeskés illat.

– Hol a gitárom? – szólt előre Csaszi, ahogy minden úton tette közvetlenül azután, hogy a gyorsforgalmira kanyarodtunk. Az ölembe húztam a tokot, és kicsomagoltam belőle a hangszert.

– Ne hangold be, annál jobb lesz! – röhögött a fülembe. – Ma legyünk hagyománytisztelők – tette hozzá komolyan, és egy hajszálnyi hatásszünet után már tépte is a *Hotel Californiát*. A sofőr felnyihogott elöl, aztán, amikor Csaszi belesült a szövegbe, a többiek vastappsal jutalmazták.

– Hogy is van tovább? – bökött meg felülről, aztán a kezét a fejemen hagyta, és összeborzolta a hajamat.

– Mit tudom én? Hagyjál!

– Amíg nem kérsz belőle te is, addig nem lesz jobb. És akkor hogy bírod végig az utat? – szólt bele az új dobos.

– Hagyd! Valakinek normálisnak is kell maradni – vett Csaszi a védelmébe. Ahogy az útmenti fények ritkulni kezdtek, egyre kevésbé tudtam elképzelni, hogy aznap este mi még húrokat fogunk tépni egy színpadon. Az a gondolat se nyugtatott meg, hogy mire sorra kerülünk, a népeket a legkevésbé sem fogja érdekelni, hogy tisztán játszunk-e.

Csaszi hátul elcsendesedett, és a kedvencére, a *Blackbirdre* tért át. Csak az ilyen hosszú utakon hittem el, hogy valaha Beatles-rajongó volt, tizenöt évesen, amikor még az volt a tuti, hány akkordot tud az ember a gitáron. Az ilyen utakon, amikor kint sötétedni kezdett, Csaszi egészen nosztalgikus állapotba került, szinte elérékenyült, aztán meg, mintha hirtelen elszégyellte volna magát, a húrokba csapott, és vinnyogva kezdett bele valamibe a *Metallicától*. Aki nem ismerte, könnyen hihette azt, hogy szapulja őket, csak mi tudtuk, hogy ez az előadásmód igazából az imádat jele. A *Blackbird* előtt viszont mindig megkomolyodott, egész jól játszott, még a szövegbe is bele tudta tenni azt a bohém McCartney-s hanglejtést. Ilyenkor, ha csak egy pillanatra is, de mind elgondolkodtunk azon, miért muszáj zúzós bulikat csinálnunk, amikor mást is tudnánk. De ezeket a gondolatokat már rég nem mondtuk ki, még egymás közt sem.

A sofőr le akarta húzni az ablakot, hogy kimenjen a bűz, de bevágott a szél. Valamit motyogott is ott elöl: milyen rosszul venné ki magát, ha elénk zuhanna egy fa, és nem érnék kilencig Bajára. Vagy akár soha. Csasziék hátul egyszerre röhögtek fel, az egyikük hangja már egészen torz volt, de nem érdekelt, kié, úgyhogy nem fordultam hátra. Én persze mondhattam akármilyen jókat, csak kinevettek, miközben

Csaszi megjegyezte, hogy a csajoknak nem áll olyan jól a mocskos beszéd. Kattogott a kis tűzcsinaló gépezet, és ők hárman már a kedvenc horrorfilmjeikről beszélgettek, akár egy felsős házibulin. „Aztarohadt!”

– üvöltött fel Csaszi, amikor azt hittem, a horror műfajról neki már nem lehet újat mondani. A két ülés között átdugta a cuccot, és akkor végül is kipróbáltam, bár addigra a hátsó ülésen zajló férfibulitól kifejezetten foszszagú volt az autó. Nem kapcsolódtam be a szövegelésükbe, inkább szokásom szerint egyedül járatam az agyamat. A legtöbb horrorfilm, egy-két jó pillanatot leszámítva, vérciki. Ha pedig nem az, akkor sem lehet róla beszélni, legalábbis nem érdekes. Az ilyet csak látni jó. Ha az ember arcába csapódik egy nagy fekete szárnyas dög, azt nem lehet szavakkal elmondani. Pedig mi van abban: egy elkábult varjú, ami egy percre még életre kel? Mégis, ahogy Babják néni a madár szeméről beszélt, abban volt valami borzongató.

Hátradőltem a bőrülésen, és feljebb tornásztam magamat, a fejtámaszig. Hátul ment a *Birds*, az *Eagles*, Csaszi a klasszikus műveltségét csillogtatta. Úgy látszik, észbe kaptak, hogy ma még játszunk: az öngyújtó egy ideje már nem kattogott. Amikor Csaszi nem locsogott tovább, és már csak a gitáros futamok jelezték, hogy ébren van, hátrafordultam az ülésen.

– Valaki egyszer mesélte nekem, hogy egy villámsújtotta varjú csapódott a pofájába egy faágon – Majdnem azt hittem, hogy kiröhögnek, de a dobos érdeklődve nézett felém, Csaszi meg belelássított a szőlőjába.

– Még gyerekek voltak, a szomszéd állatorvos lánya, meg a nagyanyám. Úgy meséli, hogy az embernek feláll a hátán a szőr – folytattam kicsit bátrabban, aztán lassan, részletről részletre haladtam tovább a mesében. Felém fordult mindhárom fej a hátsó ülésen, bár a harmadik szemhéja félig le volt csukva, láttam az autóba bevágó fénypázmákban.

– A francba! Babják néni! – süvöltött Csaszi az egyik mondat közepén. Azt hittem, hogy a következő pillanatban felnyerít, de a röhögés nem tört ki.

Elegem lett a mesélésből. Most először sikerült elérnem, hogy két percnél tovább figyeljenek rám, akkor is csak a fű miatt. Visszacsúsztam a helyemre, és aludni próbáltam. Csakhogy nem sikerült; a furgonba benyúló fénynyalábok más ritmust diktáltak. A szemem előtt a barna plüssszuza lilára változott. Aztán egyszer csak Csaszi feje nyomódott a vállamnak, nyilván átmászott hozzám az ülésen, máshogy nem kerülhetett oda, mert Pest óta még nem álltunk

meg egyszer sem. Nem aludt; ahogy minden erőmmel próbáltam lerázni magamról, láttam a rá vetülő fényekben, hogy vigyorog, hiába tartja csukva a szemét. Elkapott, mintha párna lennék, jól megdagasztotta a vállamat. A kabátja tele volt a fű szagával.

– Hagyjál már! – kecmeregtem ki alóla, és az ablak mellé húzódtam. Elöl a sofőr berakott valami úszós zenét, szerzetesek énekeltek szintetizátoros alapra, de mivel velem együtt senki se neszelt fel, hogy tiltakozzon, én is belenyugodtam.

A sötét utakat már régóta szeltük, amikor Csaszi benyögte az éterbe, hogy pisilni akar, csak hogy a következő benzinkút még vagy negyven percre volt. A feje az ülésen ringatózott; kinyújtottam felé a kezemet, de csak a puha kabátját éreztem, a mellkasán a cipzárat, a nyílásban a kötött pulcsiját.

– Álljunk meg az erdőszélen. Muszáj! – bödült fel, és kiegyenesedett.

– Itt nem lehet – nézett hátra a sofőr. – De mindjárt jobb helyre érünk.

– Itt kell! – erősködött Csaszi, és érzélgősen átölelte a sofőr ülésének hátát.

– Sok volt a cuccból, mi? – mondta az válaszképpen, és lekanyarodott az erdő szélére.

Egy fás részen kászálódtunk ki a furgonból, egyetlen zseblámpával. A sofőr azt is az én kezembe nyomta.

– Nekem nem is kell – tiltakoztam.

– Hát kinél legyen? Neked lesz két szabad kezed – poénkodott Matyi.

– De én nem megyek.

– Most nő létedre vagy ilyen hülye? – röhögött Csaszi is. – Annál inkább fogjad, aztán gyerünk már, mielőtt idehugyozok.

Az eleje már elindult a sűrűbe, mire beértem őket, már ki is gombolkoztak.

– Ide világíts! Nem látok.

– Világít a halál! – kiabáltam vissza, és fordultam egyet magam körül a zseblámpával. Több értelmét láttam, hogy védelemre használjam, mint hogy őket világítsam vele. Kuncogást hallottam, bár a bozótban béka is brekegphetett, ha egyáltalán van állat, amelyik jószántából megszólal éjszaka.

Feljebb irányítottam a lámpa fényét. Még mindig nem voltak készen, letolt farmerral, egyenes sorban szobroztak az árok mellett. Suttogtak, és a sötétbe meredtek.

– Úristen! Ne már! – üvöltött fel Csaszi, és maga elé mutatott, a bozótba.

Felemeltem a zseblámpát, és egy mélyre nyúló ág fel-le ringásában megláttam Babják nénit. Az ágon ült, és rám meredt. Apró, sárgás szeme volt, és világított, mint a töklámpás. Rezzelés nélkül, mosolytalan arccal állta a tekintetemet. A lába leért a földre, úgy lökte magát fel és le, mint egy kislány, aki hintán ül. Hátam mögött a fiúk hangja felerősödött, valami káoszos sivalkodásba csapott át, de nem érdekelt, mit művelnek, mint ahogy az sem volt fontos, ők is Babják nénit nézik-e, vagy ökörködnek szokás szerint, mint amikor leplezni próbálják, mennyire be vannak tojva. A kis fénypászma, amelyet a zseblámpa vetett a bozótba és benne Babják néni, lelassította az időt; egy örvény spiráljára rántotta a hátam mögött vizelő srácokat, engem meg a mozdulatlan tengelyre terelt. Nem kerestem a magyarázatot, miért csücsül Babják néni faágon, vagy hogy miért lényegült ilyen időtlenné: csak bámultam őt, mindenről megfeledkezve, ahogy nyilván nagymamával is kábultan meredtek egymásra, amikor az ijedtségük ott, a híd túlsó végén, a félig kimúlt madár láttán abba az ősi, kejes félelembe fordult, amivel a rémmesék mesélői kívülről látják magukat saját történetükben. „Nem tudtok ti semmit” – gondoltam. „Le vagytok ejtve a gyermeteg rémmeséitekkel meg a metálos üvöltéseitekkel együtt. Mit tudtok ti az igazi hideglelésről? Fogalmatok sincs, mitől lesz igazán tele az ember gatyája.”

A hátam mögött beindították a motort. Ahogy elfordultam, Babják néni kikerült a fénysávból. Felszisszentem Csaszi szorításától, és ahogy a furgon felé rángatott, majdnem elestem a saját lábamban.

– Még egyszer ne érh hozzá a hügyos kezedd! – kiabáltam rá. A furgonban mindenki rám figyelt, és abbamaradt a szövegelés, mintha késsel vágták volna el.

– Ez hol volt eddig? – bökött felém Matyi. Két kezét a hasára szorította. Olyan fehér volt, mint a fal.

– Matyira ráugrott valaki a bozótból. Semmit se láttál? – kérdezte a sofőr.

– Valahogy leráztuk, és visszafutottunk. Láttam, hogy nem vagy itt, azt hittem, neked is bajod esett. Mit csináltál a pasival?

Nem is ötven néztek rám, hanem hetven, húszan, talán többen is. Várták a mesét.

Matyi felemelte a karját. Pihés hasán hosszúkás, vértelen seb húzódott. Úgy nézett rám, mint egy jelenésre. Odakint, a sötétben susogtak a lombok. Lekapcsoltam a zseblámpát.

Most röhögjétek ki, ha tudtok.

– Húzzunk már innen! – mondta hirtelen Csaszi, és a sofőr azon nyomban rálépett a gázra.

Sötét letargiában érkeztünk meg Bajára, a beállás dupla annyi időbe telt, mint máskor, és Matyi széken ülve játszott. Az ötödik szám után már nem nagylegénykedett; kerestünk valakit, aki bevitte az ügyeletre, és összevarrták a sebét. A buli közepesre sikerült, örültünk is, hogy vagy egy hónapig nincs tervezett fellépésünk. Hazafelé aludtam, mint a tej, a dobos vállán, mert átengedtem Matyinak a teljes középső ülést.

Másnap olyan anyátlannak éreztem magam otthon, hogy legszívesebben éjjelre is becuccoltam volna Babják nénihez, ha nem lett volna tilos a nyugdíjas otthonban külsőt elszállásolni. Most az sem volt baj, hogy palacsintát sütött nekem, amelyet csak darabokban tudott átforgatni a serpenyőben, úgy rakta a tányérra rongyosan, zsírtól csepegvő, és mellé a tölteleket. Akkorra már volt egy kis étvágyam is.

– Ebben az időben kell temetőbe menni, mielőtt itt a tél. Nincs mese. Eljössz? Rendbe tesszük a sírt – nézett rám révedező mosollyal, én pedig megadtam magam annak, ami következett. – Egyszer történt,

nagyannyáddal és velem. Viharban kellett átszaladnunk a hídon, felnőttek nélkül. Villámokat szórt az ég, nem volt jó ötlet a kis hídra merészkedni. Nagyannyád szaladt elől, a cipője végigdobogott a pallón...

– Nem is csoda, hogy ezek után undorodott a varjaktól.

– Varjaktól? Nem volt az olyan nagy madár. Legfeljebb egy feketerigó. Meg merev is volt már szegény, csak úgy koppant a feje, amikor leráztam az ágról.

Elmostam a tányérokat, lekapargattam a rájuk száradt krém ragacsát. Aztán felmentem a netre, megnéztem a buliról feltöltött képeket. Az emberek szokás szerint élvezték a zúzást, mi meg, magunkhoz képest olyan búskomoran nyomtuk, mint Lou Reed és a Velvet Underground. Vagy legalábbis Leonard Cohen.

Babják néni bekapcsolta a tévét, a helyére kucorodott. Mazsola és Tádé ment éppen, a színesített változat. Ahogy megnyitottam a mosogatáshoz a csapot, felerősítette a hangot, hogy a konyhába is kihallatszon, fáslis lábát elégedetten a kisszékre tette, és azonnal elnyomta az álom.

Albert Flórián (Budapest, Groupama Aréna, 2014)

VASY GÉZA

Az ötödik pecsét

Sánta Ferenc regényéről és a fasizmusról

A második világháború története elválaszthatatlan a fasizmustól és a holokausztól. Áttekintve ezek ábrázolását az 1945 utáni évtizedek magyar irodalmában, célszerű megkülönböztetnünk három szakaszt. A határok történelmi eseményekhez, fordulópontokhoz kapcsolódnak. Az első szakasz 1945-től a fordulat évéig, azaz 1948/49-ig tart. A közvetlen történelmi előzmény az ország megszállása, hadszíntérré válása, a zsidóság jelentős részének kitelepítése, megsemmisítése, a nyilas puccs. Az irodalom első-sorban és szükségszerűen a dokumentum-műfajokban ragadta meg ezt a tragédiasorozatot, de a lírában is jelentős alkotások születtek.

A második szakasz 1956-ig egybeesik a Rákosi-féle bolsevik diktatúrával. Ennek viszonyai között a közelmúltról hiteles történelemképet formálni a tudományban és az irodalomban is lehetlenné vált. Uralkodott a „Horthy-fasizmus”, az „utolsó csatlós” fogalma. A szovjet–magyar barátság jegyében feleslegesnek mutatkozott világháborús szembenállásunk hangoztatása. A holokausztról pedig szinte szó sem esett. Ezt nem kis mértékben magyarázhatja az a tény, hogy a bolsevik vezetők jelentős része zsidó származású volt, s a suttagó közvélemény hajlamos volt arra, hogy azonosítsa a kommunistákat és a zsidókat. Az irodalomban ez a témakör az építőmunka optimista bemutatása mellett háttérbe szorult, s amikor mégis megjelent, szívesen nagyította fel az ellenállás hazai akcióit.

A harmadik szakasz 1957-tel, még inkább a hatvanas évekkel veszi kezdetét, s a nyolcvanas években, végső soron a rendszerváltozással fejeződik be. Bár továbbéltek a korábbi tematikus és szemléleti formák is, lényeges változás, hogy a konkrét történelmi események irodalmi változatainak ábrázolása mellett egyre nyomatékosabb lesz a történet- és létfilozófiai, az etikai nézőpont. Általánosabb, szimbolikusabb érvényűvé válnak a történetek a diktatúrák természetrajzáról, a társadalmak szerkezetéről, az emberről, cselekvési lehetőségeiről, az igazságról szólva.

A következő két dolgozat a Magyar Írószövetségben hangzott el *A fasizmus és a holokauszt ábrázolása a magyar irodalomban* című emlékkonferencián, 2014. november 11-én

Meg kell említeni azt is, hogy a fasizmus kritikai ábrázolása ezekben az években szinte menlevelet is jelentett azoknak, akiket 1956 előtt kizártak az irodalmi életből, ekkor viszont „polgári humanistának” minősítettek, mint például Pilinszky Jánost, akinek 1959-ben csak azután jelenhetett meg a verseskötete, hogy a kiadó kívánságára írt bele még egy antifasiszta verset, és semlegesebbé változtatta a kötet címét (*Senkiföldjén* helyett *Harmadnapon*).

Más szempontból is fontossá vált a fasizmus témája. A bolsevik diktatúráról, a sztálinizmus bűneiről, a lágerekről sokáig nem lehetett írni. A fasizmusról szólva lehetőség nyílt arra, hogy mindenfajta diktatúra társadalomképe és természetrajza megmutatkozhasson. Erre persze nagyon hamar rájött a hivatalos irodalompolitika, s szorgalmazta a művekben a határozott megkülönböztetést. Örkény Istvántól például elvárták, hogy a *Tóték* kisregény-változatához képest a drámában tegye még egyértelműbbé azt, hogy a fasizmust ítéli el. Sánta Ferencnek *Az áruló* című alkotása drámaként és kisregényként is éveket várt a megjelenésre, mert nem volt hajlandó átírni az öncélú forradalmi erőszakot elítélő befejezést. Illyés Gyula *Malom a Sédén* című, 1944 végén játszódó drámájával pedig az volt a baj, hogy nincsen benne kommunista hős.

Az 1927-ben Erdélyben született Sánta Ferenc legfontosabb életrajzi és létélményei közül témánk szempontjából hármát érdemes kiemelni. Mindegyik a társadalomban élő személyiség létét korlátozza. Az elemi, szinte már csak biológiai létfeltételekről, a nemzeti-kisebbségi helyzetről, végül általában a szabadságjogokról van szó. Mindegyik összefügg a hatalom és a néptömeg kapcsolatrendszerével. Az író gyerekként megismerte a szegénységet, s ifjan családot alapítva ugyancsak a nélkülözéssel kellett napról napra szembesülnie. A szegények és a gazdagok ellentétét olvasmányaival is gazdagodva az emberiség tragikus igazságtalanságának tartotta. Erről szóltak korai elbeszélései, s jelen van ez a motívum mindhárom regényében is. *Az ötödik pecsét* lapjain Gyurica így fogalmazott: „...manapság vannak emberek, akiknek még betevő falatra sem telik, és vannak autótulajdonosok! Elérkezik majd az idő, amikor azt fogják mondani az utódaink: hogyan volt képük autón járni, amikor másoknak nincs tisztességes cipőjük meg ruhájuk?”

Egy másik alapélménye az írónak, hogy Erdélyben kisebbségi magyarnak született. Az elnyomottságnak

ezt a formáját megtapasztalva szilárdult meg benne a következő: „...elháríthatatlanul munkál bennem éppen ennek a tapasztalásnak a nyomán a teljes és azonnali készség a közösségvállalásra minden ilyen-féleképpen bántott és alázott emberrel és néppel szemben. Engem igen sokat megverték serdülő-, s még korábban gyermekkoromban pusztán csak azért, mert magyar voltam” (*A szabadság küszöbén*).

A harmadik alapélményt a diktatúrák jelentik. Diktatórikus jellegű országnak kellett tekintenie Romániát is. 1944 végén családjával együtt Magyarországra került, kamaszként, menekültként átélhette a háború borzalmaival. Néhány ígéretesebb év után a totális bolsevik diktatúra következett, s ezt folytatta az 1956 utáni megtorlás is. Csak fokozatosan enyhült a régi-új rendszer.

A nyomor, a jogkorlátozás, végül a teljessé váló jogfosztás, az életveszély, a halálra ítéelés fokozataival kellett az eszmélő ifjúnak szembesülnie. Az életélményekkel párhuzamosan Sánta Ferenc egyre tudatosabb olvasóvá formálódott. A népköltészet után a magyar költészet, a világirodalom, majd a filozófia foglalkoztatta leginkább. Ez utóbbiban 1956 után ismételen elmélyedt. Olvasmányairól téve vallomást 1974-ben, sorrendben a következő írókat emelte ki: Dosztojevszkij, Tolsztoj, Platón, Epiktétosz, Epikurosz, Montaigne, Pascal, Voltaire, Rousseau, Kant, Nietzsche, végül pedig a nagy francia forradalom vezető politikusait, élükön Robespierre-rel.

Tapasztalatai alapján Sánta Ferenc a következő kérdéseket tette fel, keresve, hogy az egyes művekben miként lehet ezeket szemléletesen és érzékletesen bemutatni: milyen a társadalom? Milyen az ember? Mit tehet az ember? Mi a legfőbb érték? Mi az igazság? Mi a jó, és mi a rossz, a gonosz? Van-e fejlődés? Van-e remény?

A világháború-fasizmus-holokauszt tárgykörét Sánta Ferenc először egy korai elbeszélésében állította a középpontba. Az *Ezerkilencszáznegyvennégy* csak a legelső kötetben jelent meg, tehát ma már elfeledettnek tekinthető. Nem sikeres, de nem is érdektelen írás, amelyben a kisfiú nagybátyja megöl két, a gyerekekkel kegyetlenül bánó német katonát, majd a fiúval tér vissza az erdőbe, a partizánokhoz. Ebből a szempontból illeszkedik hát a korszak szemléletmódjához. Eredeti viszont az édesanya atavisztikus félelmének rajza a háborútól, a várható még nagyobb pusztítástól, az életveszedelemtől, világok pusztulásától.

Az ötödik pecsét előtt keletkezett elbeszélések közül *A Müller-család halála*, a későbbiekből pedig *a Nácik*, *A veder* és *a Halálnak halála* tartozik e tárgykörbe. A fasizmus világa mindegyikben meghatározó, maga a holokauszt azonban csak a regényben válik központi kérdéssé. A következő vázlatos elemzés éppen ezt állítja a középpontba.

Az 1963-ban megjelent regény cselekménye 1944 legvégén játszódik a szovjet csapatok által már körülzárt Budapesten. (A körülzárás december 26-án vált teljessé. Az egyik szereplő megemlíti, hogy 25-e van, de mivel nincsen karácsony, aligha lehetne december. De ez talán írói figyelmetlenség, s a mi szempontunkból nincsen jelentősége.) Egy kisvendéglőben minden este négy kisember beszélget: Gyurica, az órásmester, Kovács, az asztalos, Király úr, azaz Svung, a könyvügynök és Béla kolléga, a vendéglős. Egy alkalmi vendég, Keszei csatlakozik hozzájuk, aki hadirokkant fényképész. A beszélgetés lényege, hogy mit tehet, tehet-e valamit a kisember a hatalommal, az erőszakkal szemben, s arra jutnak, hogy nem: mióta világ a világ, ez az alullévők sorsa. Keszei nem ért ezzel egyet, hiszen lehetnek emberek, akik az életüket is feláldoznák az emberiség javáért küzdve. Gyurica egy példázatot tár eléjük. Mit tennének, ha most meghalnének, de utána rögtön fel is támadnának, viszont most kell eldönteniük, hogy mi legyen belőlük: teljhatalmú zsarnok vagy a végletekig meggyötört rabszolga. A zsarnok meg van győződve önnön tökéletességéről, bűnös tettei helyességéről, a rabszolga pedig arról, hogy gyötrelmei, szenvedése közben mentes maradt a büntől. A társaságból egyedül Keszei válaszol: vállalja a rabszolga sorsát. Gyurica hazugnak nevezi, s a többiek is kételkednek állításában. Ezért Keszei másnap, bosszúból feljeleníti őket a nyilasházban, arra hivatkozva, hogy dögöknek nevezték a hatalom urait. Jön a letartóztatás, a megkínzás. Akkor szabadulhatnak, ha azzal fejezik ki a hatalommal való egyetértésüket, hogy a már élőhalott, kikötött, ellenálló vasmunkást kétszer pofon ütik.

Mi minden hangzik el a politikai helyzetről a beszélgetésen? Már az első oldalakon a vásárlásával büszkélkedő ügynöktől azt kérdezi Gyurica: „Honnan tudja maga azt, hogy borjúszegegy és nem ember-szegegy, teszem azt?” Erre ez a reflexió: „Annyi szent – mondta a vendéglős –, hogy ebben a világban már minden megtörténhet. Ha azok odakint szappant főzhetnek emberekből, akkor velünk is azt zabáltathatnak, amit éppenséggel akarnak...”

Király úr elhatárolta magát ettől a nyílt beszédétől, később azonban ő még ennél is élesebben fogalmazott: „Mondja meg igaz lelkére, Kovács úr! Főztek valamikor is szappant emberek húsából meg csontjából meg zsírából? Pedig ma már igazán mindenki ismeri Krisztus tanítását. Mondja meg igaz lelkére! Nem illik beszélni róla, ugyebár, de mindannyian tudjuk, hogy mi történik körülöttünk. Remélem, hogy uraságod sem érti félre – nézett a fényképészre –, mert csak leszögezzük a tényeket, ennyi az egész! Látott még ilyet a világ? Soha, kérem! És mindez miért? Mert akadt egy ilyen gögös, beképzelt figura, aki azt meri állítani, hogy ő egyedül okosabb mindenkinél, és ő meg tudja mondani az egész emberiségnek, egész Ejszópának, hogyan kell élni ezután!”

A beszélgetést egy nyilasnak és pribéjkének a betérése szakítja meg. A szomszéd házba mentek, s a vendéglős sejt, hogy egy kommunistagyanús munkásért. Távozásuk után Gyurica is mond egyetlen minősítő szót: „Dögök!”

Tíz óra előtt, a kijárási tilalom miatt sietősen hazatérnek a vendégek. A kocsmáros a feleségével beszél meg az üzletmenetet. Megtudjuk, hogy mindenkit le kell fizetnie, azt is, aki szállítja az árut, azt is, aki ellenőrzi a kocsmát, korábban a rendőrt, s persze a nyilas körzetvezetőt is. Most új rovatot nyit: ezentúl támogatni fogja nagy titokban a háromgyerekes, letartóztatott szomszéd munkás máris özvegynek gondolt feleségét. A vendéglős higgadtan, a felesége indulatosan nevezi gazembereknek a nyilasokat. A férfi azt gondolja, hogy nem választaná a rabszolga sorsát. Hasonló következtetésre jut, bár eltérő vívódások után a mélyen vallásos asztalos, és az otthona helyett a szeretőjéhez siető ügynök is, aki a társaságból a legolvasottabbnak mutatkozik.

A szófukar és barátai által megszokottan, ám az olvasó számára kissé furcsán viselkedő Gyurica helyzete egészen más. Néhány éve özvegyen és tisztességgel neveli három gyermekét. Hazatérése után nem pihenés, hanem munka vár rá. Otthona ugyanis titkos gyermekmenhely, ahová azon az éjjelen hozzák a helyhiány miatt utolsónak gondolt, kilencedik vendéget a három saját gyerek mellé. Így Gyuricának tizenkét gyermekről, „tizenkét tanítványról” kell gondoskodnia szigorú fegyelemben és folytonos életveszélyben. Egyértelmű, hogy a vendégek zsidó gyerekek, akiknek elvitték a szüleit. A új jövevény egy öt-hat év körüli kislány, aki megkérdi:

„– Te vagy az apukája azoknak a gyerekeknek?

– Nem! Csak háromnak vagyok én az apukája... A többire én vigyázok, amíg az apukájuk és az anyukájuk visszajön, és hazaviszi őket...

A kislány levette a sapkáját:

– Az én apukám és anyukám nem jön vissza többet!”

Később a gyermek megkérdezte: „Mekkorára kell nőni az embernek ahhoz, hogy megöljék?”

A regényben a diktatúrának több szintje jelenik meg. Háború van, s ez eleve jogkorlátozást jelent mindenki számára. A német megszállás a zsidóság addigi jogkorlátozását kiterjeszti, százazreket hurcolnak munka- és megsemmisítő táborokba. Az ország fokozatosan hadszínterré válik. Az adott időszak már a nyilas terroré, ellene semmilyen nyilvános módon nem lehet fellépni. Ezt a helyzetet jelképezi, hogy a hideg téli estében hatalmas köd is van. A vendéglőbe a cselekmény második estéjén belépő Király úr a ködről a következőket állapította meg:

„Uralkodik, mélyen tisztelt barátaim! Kijelentette, egyesek szerint, hogy: a hatalmat elveszem... A hatalmat elveszem! A hatalmat elveszem! És nem hajlandó távozni...”

A vendéglős elmosolyogta magát:

– Majd elmegy, barátom, higgye meg, hogy elmegy, és nyoma sem marad majd egyszer...!

Gyurica megforgatta a poharát:

– Gondolja?

(...) Mert én nem vagyok biztos benne!”

Mit tehet az átlagember, a „kisember” a diktatúra időszakában? A beszélgetők szerint ilyenkor még fokozottabban kell alkalmazkodni, összehúzni magunkat, és minden parancsot szótlánul teljesíteni. Így átvészeltetik a terrort is, ugyanakkor mentesek maradhatnak a nagyobb bűnöktől. Amikor a nyilasházban a civilruhás főnök oktatgatja új beosztottját, éppen ebből a kisemberi életszemléletből indul ki. Ezt kell megerősíteni a veréssel azokban, akiket letartóztattak, majd el kell érni azt, hogy veszítsék el önbecsülésük szikráját is:

„Abból kell kiindulni, hogy az ember rettenetesen szereti a nyomorult életét! Ha mit meg nem tenne a vagyoniért – akkor mire képes, hogy megmentse az életét?! Az ember nagyon gyenge, és tulajdonképpen rettenetesen utálatos valami! Nyomorult fajzat! Maga szereti az embereket? Minden részvétem a magáé... Hitler nem is tudja talán, hogy milyen nagy dolgot mondott, amikor azt tanácsolta a fiataloknak, hogy legyenek olyanok, mint a vadállatok! Ez nem

alkalmi szólam. Ez filozófia! Tisztelet érte, és le a kappal előtte!

Rápillantott az órájára:

– Meg kell utáltatni önmagukat önmaguk előtt! Amíg ezt nem tette meg, addig semmit nem végzett!”

A regény fejezetről fejezetre haladva bemutatja, hogy Gyurica példázata elméleti szinten mit válaszolt a vendéglős, az asztalos és a könyvügynök. Majd bemutatja azt is, hogy az órásmester, a példázat kiötlője már korábban eldöntötte, mit választ. Szétfeszítette a példázat kereteit, embereket ment, s ezzel az igazak közé sorolhatja magát. A második napon mindazonáltal azt mondja asztaltársainak, hogy fogalma sincsen arról, ő miként választana. Mindegyik szereplőnek más a nézőpontja, mások a kis igazságai, indokaik, de az élet és a halál kérdéséről egyaránt helyesen döntenek majd később, a nyilasházban. Előbb az érdekeikre hallgatnak, az életükre, később pedig az erkölcsi törvényre.

És mit tesz Keszei? Hosszú monológban háborog az őt ért sérelem miatt: „Nem az egész emberiséget vágta pofon és szennyezte be azzal, hogy kételkedett az emelkedettségben, az emberségben, a jóban? Így rontják önmagukat! Nap mint nap meggyőzik önmagukat az aljasságukról és a korcsosultságukról... S az én feladatom? Hagyhatom-e magamon – és végeredményben mindannyiunkon száradni ezt a foltot? Micsoda tragédia, mekkora tragédia... hát mi lesz veled, emberiség?!”

A fronton fél lábát elvesztő Keszei az emberszeretet és a jóság nevében, a rossztól és a büntől megszabadulva készül a szenvedésre: „Ne tartóztasd meg magad a szenvedéstől, hogy jó lehess, és ott légy majd azok között, akikről János jelenéseinek angyala feltöri az ötödik pecsétet!”

Ez az ember gyermekkorától készült a hősi életre. Szegényes szobáckájában a példázat hatására ezúttal látomása támadt: ott kúszott, szenvedett a zsarnok lábai előtt, majd felállt, és ledöntötte annak trónusát. Hőssé vált, és őt ünnepelte a sokadalom. Kijózanodva még bizonyosabb a maga igazában, az asztaltársaságot pedig mélyen elítéli: „Maguk rontják meg a földet a közömbösségükkel! (...) Milyen büntetés lenne méltó a bűnükhöz? (...) Az emberség elsöpri magukat az útból...” S kieszi a büntetést: kijelentéseikért feljelenti Gyuricáikat.

Keszei tehát elméletileg igen gyorsan válaszolt a példázatra, a gyakorlatban azonban döntésével éppen ellentétesen cselekedett, s ezzel nem hőssé,

hanem árulóvá, Júdássá változott. Látomásában ő hivatkozott a *Bibliára*, az ötödik pecsét feltörésére. Azonban *János Apostol Mennyei Jelenésekről Való Könyvében*, ahol a Bárány felnyitja a hétpecsétetes könyvet, nyilvánvalóan nem a hozzá hasonló embekekről van szó:

„9. És mikor felnyitotta az ötödik pecsétet, látám az oltár alatt azoknak lelkeit, akik megölettek az Istennek beszédéért és a bizonyágtételért, amelyet kaptak.

10. És kiáltának nagy szóval, mondván: Uram, te szent és igaz, meddig nem ítélsz még, és nem állasz bosszút a mi vérünkért azokon, akik a földön laknak?

11. Akkor adatának azoknak egyenként fehér ruhák; és mondaték nekik, hogy még egy kevés ideig nyugodjanak, amíg beteljesedik mind az ő szolgatársaiknak, mind az ő atyjafiaknak száma, akiknek meg kellett öletniök, amint ők is megölettek.”

Keszei Isten beszédével ellentétesen filozofál és cselekszik. Nem a *Biblia*, sokkal inkább Nietzsche eltorzított és leegyszerűsített, s így hamissá tett gondolatai hathattak rá. Übermenschnek képzele önmagát, olyannak, aki felülemelkedik a tömegen, amelyet lenéz, silánynak tart, ő maga pedig hőssé válik. A filozófus azonban mindezt nem egészen így gondolta el. A tömeget, a csőcseléket, lényegében az egész emberiséget persze elkorcsosultnak tartotta, s megkülönböztette az úrerkölcsöt és a rabszolgaerkölcsöt. Isten halálának tételezésétől pedig eljutott oda, hogy a régi erkölcs helyett újra, a felsőbbrendű emberére van szükség. Bármennyire ellentmondásos is e fogalom, eredetileg egy másképpen morális lényt jelent „az emberfölötti ember” fogalma. Igaz, a filozófus szerint az ember igazi lényege „a hatalom akarása”, s ez azt is jelenti, hogy korlátlan szabadsággal, akarata szerint formálhatja az életét. Nietzsche átértelmezte a jó és a rossz fogalmát is, kijelentve, hogy ezek feltételezik egymást. Ebben elméletileg van igazság, azonban az kérdéses, hogy a jó célt szabad-e a rosszal, a gonosszal, az erőszakkal közelíteni.

Társát oktatta a civilruhás nyilas Nietzschét nem említi, csak Huizingát, Ortegát, Tönniest, megsértve ezzel mindhárom antifasiszta tudóst. (Ortega emigrált Spanyolországból, a holland Huizingát letartóztatták a náci, akiket Tönnies is elutasított.) A civilruhás szerint a tömeg undorító, nekik pedig a megszerzett hatalom jogán bármit szabad megtenniük: „féljen mindenki kint a világban, bűnös és ártatlan egyaránt!” Nyilvánvaló, hogy nem csupán a fasiszták

gondolkodtak és cselekedtek eszerint, hanem minden diktatúra, a Sánta Ferenc által sokkal alaposabban megtapasztalt bolsevik is.

A vendéglős, az asztalos és a könyvügynök meglapulva várták, hogy vége szakadjon a világégésnek. Keszei bosszút állt a rajta esett sérelmen. Gyurica tagja lett egy titkos, embereket mentő közösségnek, hatalmas áldozatot vállalva. Voltak azonban olyanok is, akik fegyveresen harcoltak a terror ellen. Ilyen az a haldokló vasmunkás, akit pofon kellene ütni a nyilasházban, s ilyen a vendéglős egyik szomszédja, a Szabó nevű vasesztergályos, akit letartóztatnak, s akire ugyancsak halál vár. De mit tesz a négy kisember, amikor elméleti jellegű etikai állásfoglalásuk után a nyilasházban a gyakorlatban kell életükről vagy halálukról dönteniük?

A nagy próbatételen az asztalos elindul, hogy életét mentesse, de cselekvés helyett féláljultan összesik. Az indulni készülő ügynököt a vendéglős lefogja, majd a civilruhást próbálja megtámadni. Kivégzés vár rájuk. Az utolsó pillanatban megszólal Gyurica, hogy várjanak még. Őt az ügynök próbálná visszatartani, akit leütnek. Az órák megteszi azt, amit várnak tőle. Társai megöletnek az Istennek beszédéért, ám képletesen Gyuricával is ez történik. Az ő lelkiismeretében kétféle érték szembesül egymással: az önbecsülés és a gyermekelemek mentésének kötelessége. Ha nem lett volna özvegy, és ha nem csak a saját gyermekeiről lett volna szó, talán ő sem cselekszik. Ám a tizenkét gyermek élete kötelezi őt arra, hogy függessze fel saját személyiségének számos vonását, s a nagyobb kötelességet teljesítse. Nem a hatalmat akarta, életének a hatalmát, hanem a szolgálatetikát követte, a kötelességét teljesítette. Amit Immanuel Kant *A gyakorlati ész kritikájának* zárszakában így fogalmazott meg: „a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem”. Ezt az erkölcsi törvényt fejezi ki Kant kategorikus imperatívusz fogalma, amelynek egyik meghatározása így hangzik: „Cselekedj úgy, hogy akaratom maximája egyúttal mindenkor egyetemes törvényhozás elvéül szolgálhasson.” A maximák olyan szubjektív alapelvek, amelyek mindenki számára érvényesek lehetnek (például: Ne lopj! Ne ölj!). Sánta Ferenc gondolkodásmódjára Kant mellett jelentős mértékben hatott a *Biblia* is, amit ennek a regénynek a címe mellett több motívum kulcsszerepe tanúsít: a tizenkét tanítvány, a gyermek, a Getsemáné kert éjszakája, a sötétség, a harmadik nap, a keresztre feszítés, a bűn. Lényeges a mottó is

a szent könyvből, Pál apostolnak az athéniakhoz intézett tanításából: „Amint ugyanis körbejárva megtekintettem szentélyeiteket, olyan oltárra akadtam, amelyen ez a felírás állott: Az Ismeretlen Istennek. Noshát én ezt hirdetem nektek, akit ti ismeretlenül is tiszteltek.”

A regény világa megengedi, sőt megkívánja azt az értelmezést, hogy az Ismeretlen Isten és a kategorikus imperatívusz egymásra utaló fogalmak. Gyurica ugyan nem volt bizonyos abban, hogy ő megérheti a terror világának elmúlását, de jövőképe bizakodó volt. Az Éva nevű kamaszlányt érthetően megrázta az első menesze, Gyurica azonban azzal vigasztalhatta, hogy egyszer majd édesanya lesz: „És mindenki számára parancs lesz, hogy a te mindennél hatalmasabb és követelőbb törvényed szerint éljen, és a te törvényed szerint rendezze be az életét. A te törvényed szerint, mely azt követeli, hogy az élet az életért van, hogy minden cselekedetnek az életért kell történnie, hogy minden mozdulatunk az élet megőrzését kell szolgálja.” „Hinned kell! És tudnod kell, hogy ami ma van a világban, az az ember ellenére van! Az ember jó! Ezért múlik el tőle minden gonosz! A rossz idegen az embertől, olyan idegen, mint a betegség, amelyből felgyógyulunk, s amely csak akkor keríthet a hatalmába, ha nem vigyázunk magunkra...”

Éva feltehetően ugyancsak menekült, mert Gyurica szavaira így válaszol: „Én nem akarok hinni semmiben... – mondta a lány, és felcsuklott most már szabadon a zokogása. – Én meg akarok halni! Az emberek rosszak és kegyetlenek... Én nem akarok élni!”

A következő éjszakán a nyilasházban az első verések után az ügynök dőbren rá arra, hogy „Ebben a világban nem lehet élni!” „Ebben a társadalomban nem lehet élni!” Gyurica pedig így felel a kérdésre, hogy létezik-e büntetés:

- „– Nincs sem büntetés, sem jutalom, semmi nincs!
- Biztos benne?
- Biztos vagyok benne! Semmi nincs!
- Rosszul tudja! – mondta Király. – Minden van! Jutalom is van, és büntetés is van!
- Lehet... – mondta Gyurica.
- Én tudom, hogy van! – mondta Király.”

Egybecsúszik itt, érthetően, a földi és az égi igazságszolgáltatás. Mindannyian sejtik, hogy halál vár rájuk, de arról az utolsó megpróbáltatásról még nem tudhatnak, amelyhez hasonló még Gyurica példázatának szörnyűségeiben sem jelent meg. Igen, az önbecsülésről van szó. Nem Keszei, hanem az ön-

magukhoz hű férfiak váltak hőssé. Az volt, és az marad Gyurica is, aki szimbolikusan ugyancsak feláldozta magát, hogy megőrizhesse, „megválthassa” a tizenkét gyermeket, akikből majd édesanyák és édesapák lehetnek. S ugyanezt a hitet vallja meg a García Lorca emlékének ajánlott *Halálnak halála* című elbeszélés, amelyben a két halálraítélt rab út-

közben arról beszélget Cézanne *Arckép* című festménye kapcsán, hogy „kimondja a kép az örök és eltusolhatatlan, az elpusztíthatatlan és isteni erőt adó legnagyobb érvet: a bizonyosságot a jövő felől!” Majd kimentik az őket kísérő, folyóba zuhant katonát, visszaadják a fegyverét, s nem szöknek meg: vállalják, hogy megölessenek az Istennek beszédéért.

DARÁNYI SÁNDOR

Utolsó ítélet

*Por emléke, idő: átfordulás
tágasból otthonosabb végtelenbe;
a bocsánatán túlnőtt szégyene,
s az ismert végén egy szelíd bokor,
egy másik.*

*Bent-történők sava sorrendet old,
már minden ott van egy virág hevében.*

Ártér

*S csak ez számít. Körülmény sem vagyunk
a megvalósuláshoz általa,
aki mozgat, mint sorfal torpan a
nyárfáshoz érve, páfrány közt, megúnt*

*félelme járhatatlan sűrűjén –
túlél minket e nálunk hamarabb
volt, mint virágból lesz csarab;
és minden őben ott egy titkos én.*

BÍRÓ GERGELY

„Úszom, vagy elmélyedek”

A holokauszt tragédiájának tanújelei
Jókai Anna nagyepikájában

„Nincs. Nem is volt soha.

Senki sincs. Se felettünk, se alattunk, aki számot vetne dolgainkkal. Aki törődne az emberrel, aki megbüntetné a férgeket, és megvédené az ártatlanokat.”

Jókai Anna 1972-ben megjelent nagyregényében, a *Napok*ban ezek az Istent kiradózó mondatok a tizenéves Oláh Viktor szavai, akiben felborul a világ egy mindenki szeme láttára elkövetett, utcai kivégzéskor, és megszületik benne a vélt istentelenségben magányára ébredő férfi. Ekkor omlik benne össze, amiben kiskorától hitt, hogy az isteni törvény van legfelül, és az emberinek ahhoz kell alkalmazkodnia. Az alkalmazkodás megtagadása ugyan nem isteni mulasztás, de a kamasz kristályos igazságérzetét súlyosan felsértő eset miatt olyan emberi és szép ez a szakítás.

Egy puskatussal fejbe ütött zsidó asszony elesik az utcán, és közben leveri egy nyilas sapkáját, amely a vértócsába hullik. A férfi ezért fáradt mozdulattal föbbe lövi. Oláh Viktor szemtanúja a történeteknek, és amikor hazaér, zaklatottságában összehányja az előszobaszőnyeget. Mindkét esetben akaratlanul beszennyeződik, csorbát szenved valami a méltóságért, a kisember igazáért kelt lázadásban: az asszony vére bepiszkítja a hatalmi jelvényt, a sapkát, Oláh Viktor pedig az otthon, a szülői képmutatás attribútumát, akik szerinte teletömték a fejét a sok hazugsággal. A nemlétező Istenre nem haragudhat, így a szüleire kezdi zúdítani ostorozó indulatát, a kamaszokra jellemző, túlzó és érzéketlen igazságszítás jegyében. Talán ez a regénynek az a pontja, amikor Oláh Viktor tiszta gyermeksége bealkonyul, és elkövetkezik a tagadás, a tudomásul nem vétel világtalansága, később pedig a kommunizmus eszméjébe vetett feltétlen hit. Igazságérzete megmarad, tetteivel is ezt igyekszik szolgálni elkövetkező életében, csak az a kérdés: hányad részét élheti, tapasztalhatja meg az igazságnak, aki a létezés meghatározó viszonyítási pontot egyszer s mindenkorra elvetette? És mennyiben őrizheti meg, teljesítheti ki magát, aki a korszellem álhite alapján próbálja magában helyére billenteni a világ rendjét? Oláh Viktor életét a hitek és csalatkozások

váltakozása határozza meg, létélménye az értékek viszonylagossága, miközben ő az érvényeset keresi.

A *Napok* elbeszélő főhősének, Oláh Viktornak az életútja 1928-tól 1971-ig terjed. Az Isten és általa a gyermekkor elvesztéséig, vagyis az 1944-ig ábrázolt időszak memoárszerű, a felnőttkor elbeszélésében azonban mind nagyobb szerepet kapnak a benső történések és elmozdulások, a személyiségről fokozatosan lehámló önhazugságok. Oláh Viktor életén keresztül nyílik ablakunk erre a történelmileg is mozgalmas negyven évre: a két világháború közötti iskolai oktatásra, a cserkész- és leventemozgalomra, a második világháborúra, a főváros ostromára, a fényes szelek időszakára, a kommunista diktatúrára, 1956 napjaira, a megtorlásra, a konszolidációra és a hatvanas évek fojtó nyugalmára.

Oláh Viktor szemében mindvégig a történelem sújtotta, nyomtalan életű kisemberek az ártatlanok. Megpróbáltatásaikkal a főhős a harmincas évek iskolai éveiben szembesül először, a zsidótörvények bevezetése után: a társadalmat átítató propagandát a gyerekek is magukévá teszik, és kegyetlenül viselkednek az érintett iskolatársaikkal. Az anya-figurává előlépő tanítónő, az elfogadó biztatás pedagógiai elvét gyakorló Zsombolyai Valéria tanítja meg Viktort arra, hogy az embert elsősorban önmagában kell nézni. Viktor ugyanis nem szeretné, ha Szegi mellette ülne, mert ő zsidó. A kisiskolás úgy érzi ekkor, mintha Valéria néni ezzel beléköltözött volna: ez a beszélgetés megerősíti cserkész fogadalmában, amely szerint a cserkész minden lehetőséget megtesz azért, hogy másokon segítsen. Védelmébe veszi az osztálytársát, Steinert, akit egy harmadikos bűdös nátnak nevez, és a kiállításában döbben rá a cserkész eszmeisége és gyakorlata között feszülő ellentmondásra: a cserkészvezető Karcsi bá' szerint egy Steiner nem lehet cserkész. Egyedülként búcsúzik el az osztályból Hirsch tanár úrtól is, akit az igazgató kísér be a gyerekekhez: az 1939-es második zsidótörvény értelmében ugyanis kitiltották az iskola tanári karából. Később, a zsidó vagyon zárolása következtében bezárják Mózer rövidáru-kereskedését, amelynek árukészletét a hungaristák árusítják: Viktor tizenkét pár harisnyát vesz magához, hogy visszaadhassa majd az öreg Mózernek, ha az már visszatért. És a fronton harcoló magyar katonák iránti részvéte jeléül egy szilveszter-éjszakán hóba dugja a kezét, és elfagynak az ujjai.

A *Napok*ban a történelem Oláh Viktor tudatának áramlása révén folyamatos zajlásában mutatkozik.

Rendre kirajzolódnak benne azok a szemléletbeli változások, amelyek meghatározták az emberi viselkedést, legfinomabban a megnevezések révén: a zsidótörvények foganatosítása előtt a zsidó iskolatársakat izraelitáknak nevezték, a hungarizmus felerősödésekor pedig Eöry Egonné a következőket intézi Steinerhez, az újonnan érkezett diákhöz az osztály előtt: „Miért finomkods? (...) Éveken át zsidók voltatok. Amikor kezd szorulni a hurok, egyszerre izraelita. És szent keresztség is kéne...” Az ötvenes években pedig Viktor Freisz Frigyesről, a feletteséről a következőket mondja: „Valósággal istenítették. Ennek köszönheti, hogy meghagyták csoportvezetőnek. És annak, hogy az üldözést szenvedettekhez tartozik. Így mondják finoman, ez a hivatalos.”

A regény azonban árnyaltabb személyiségeket is felvonultat: itt van például a zsidó üzletember Gróf, Oláh Viktor édesapjának munkaadója, aki visszavisszatérő beszédtemájá a szülőknek, kiemelkedve a mellékszereplők közül annak ellenére, hogy emberi valójában csak egyszer tűnik fel a kötet lapjain. Ő az apát a Horthy-korszakban többnyire arra használja, hogy az „magántisztviselőként” fedezze őt. A húsz év után bezárt Gőzmalom egyúttal az apa állásának elvesztését is jelenti, és igen csekély végkielégítést kap a Gróftól. Később felsőruházat-készítésbe kezd, és a zsidótörvények miatt, mint annyi esetben ebben az időben, az apa a Gróf strómanjává válik, vagyis papír szerint az ő nevére kerül az üzem, hogy a Gróf megtarthassa egzisztenciáját. Később már az apa neve, származása sem elég, így a céget felszámolják, és a Gróftól családostul deportálják. Bizonyos vagyontárgyait azonban az Oláh családnál hagyja megőrzésre, majd, miután a családját elpusztították, és egymaga tér vissza, kevesli a megőrzött ékszereket, amit rögtön meg is bán. A találkozás egyik legszebb mozzanata ez, hiteles és emberi: „Én már nem vagyok az az ember. Folyton gyanakszom. Nem tudom elhinni, hogy élek”. Ezt követően üdítőital-gyártó kisüzemet létesít, amelyet később államosítanak, és ő segít Viktornak elhelyezkedni a ládagyárban – sokat köszönhet neki a család, de sok veszteséget is az apa iránta tanúsított hűsége miatt. A Gróf leginkább az anya példálózásainak eszköze, aki rendszeresen elmarasztalja az apát a Gróf javára, miszerint ő közel sem olyan talpraesett, és képtelen eltartani a családját. Ezek a viharos, satírába hajló családi veszekedések a 4447 párbeszédeit idézik, amelynek résztvevőit sokkalta inkább jellemzi a szembesítés káröröme,

mint a szembesülés képessége, és ez a *Napok*nak is egyik elapadhatatlan humorforrása, a nyomor és a kiüresedett házasság minden keserű felhangjával együtt – nem véletlen, hogy Oláh Viktor második felesége, Józsa ugyanúgy szapulja később őt, ahogyan azt korábban az anyja tette az apjával. Viktor elidegenülése, elzárkózása a szüleitől nem menti meg attól, hogy egyre inkább az apjához ne hasonuljon – ahogyan első házasságában is vele azonosul, aki az örök áldozathozó szerepében láttatta magát minduntalan.

Szintén bonyolultabb személyiségképlet Lelkes úré, aki a világháború idején diótörődét vezet, és rendszeresen megmártózik női alkalmazottjainak bájaiban. A nyilas hatalomátvételt követően maga irányítja Oláh Viktorék házában a zsidó lakók összegyűjtését. A főváros ostromakor viszont védelmébe veszi a légópincében bujkáló fiút, akit a nyilasok árokásásra akarnak vinni. Felelősségre vonása után letölti börtönbüntetését, majd Oláh Viktor szüleinél bérel szobát: feleségül veszi Pirikét, a deportálást megjárt, tévképzetektől szenvedő zsidó nőt, akibe szerelmes. Zöldségesnek áll, 1957-ben magához veszi Viktort koczikísérőnek, amikor az elveszíti állását, és külön szatyorban adja neki napra nap a gyümölcsöt. Pirike halála után végez magával. Lelkes úr életpéldája gondolkodtatja el Viktort: „Lelkes és a szerelem. Mindig azt hittem, az üzlet és a lakás miatt vette el azt a nőt. Mindig azt hittem. Akárhogy beszélt. Két Lelkes. Melyik volt az igazi? És egyáltalán: *melyik az igaz?* Melyik gondolat? Mindig a későbbi? Az időrend, csak az időrend?” Viktornak azonban nemcsak Lelkes úr okoz fejtörést, hanem saját maga is. Édesanyjához megy látogatóba a kórházba, amikor szokatlan érzéseket tapasztal magában, átértelmeződik benne a fontos kapcsolatai: „*Krisztina, szegény kis Krisztina, én akkor cserbenhagytalak, aztán Katókat is, érdekes, most így érzem*, egészen világosan, éppen a fordítottja, ebbe fogok beleőrülni, hogy semmi se végleges, minden szétmállik, és nincsen fógódzó, nincsen mérce, én már azt hittem, egyszer, hogy *megvan*, hogy felülkerekedtem... egy horpadt locsolókanna állt az erkélyen. Ugyanarról a dologról egyszer így, egyszer úgy.”

A *Napok*ban a kommunizmus áldozatainak sorsa és a második világháborúban elpusztított zsidók képe egymásra vetül több alkalommal is. Amikor a háztulajdonos Mici néni kitelepítéséről Viktor hírt kap, nem akarja elhinni. Ugyanúgy korlátozták a magával vihető poggyászának súlyát, mint annak idején a zsidókét. És nem tér vissza, vérhasban pusztul el Bogdánypusztán.

Ahogy nem tér vissza az egykori osztálytárs, Újlaky szintén kitelepített édesapja sem, mert önkézevel vett véget az életének. Viktor emlékezetéből felbukkan Manusz néni, Hirsch tanár úr és Mózer, a rövidáru-kereskedő. „Az áldozatok. Miért kellett még most is, ártatlanoknak fizetni? Amikor különben olyan szépen ment... annyi minden történt... annyi minden épült...”

A náciizmusban és a kommunizmusban ugyanúgy bűvópatakként él a transzcendens igazság, és belőle fakadóan nem érvényesül a humánus parancsa, illetve az önvizsgálaté: mindkettő megtorlást vonhat maga után. Áldozataik sorsának egymásra vetítése éppen ezt érzékelteti a regényben. Zsombolyai Valéria tanítónő a korábban már idézett, harmincas évek végi beszélgetésük végén arra kéri Viktort, hogy hallgasson mindarról, ami közöttük az ember önértékéről elhangzott. Később, amikor Viktort 1950-es években kicsapják a színművészetiről, és az igazgatótól kér magyarázatot, Petrócz ugyanezt kéri tőle: „...amiről beszéltünk, arról nem beszéltünk.”

Így nem véletlen az sem, hogy Jókai Anna a *Godot megjött* című művének hipnózisszerű közjátékában egymás mellé illeszti Lidi néni és Alex vallomásos belső monológját a szenvedésükről, amelyben sokaknak volt osztályrészük: egyiküket a bevonuló orosz katonák erőszakolták meg, és tönkretették a családját, másikuk a hozzátartozóit veszítette el az üldöztesben, és mindketten e sebükön keresztül fordulnak Istenhez, perelve vele, vagy térdre rogyva a valóságban. Fiatalkori lényük felfakasztásakor a két ember legfájdalmasabb, legelrejtettebb része bukik felszínre a Jézus-figura Fiú érintésére.

A kényszerképzetek mint a szenvedéstörténet traumái a *Napokban* is jelen vannak: a zöldséges Lelkes úr feleségében, Pirikében is továbbél a rettenet, hogy ellopják a pénzüket, sőt, hogy a saját férje lopja meg, aki pedig a rajongásig szereti. „Ahogy rám néz, abból látom, hogy beteg. Nem tud felejteni” – jegyzi meg róla Viktor. Későbbi főnöke, a könyvtárvezető Vadas Rezső arról beszél neki, hogy az anyja rosszul van, már róla, a saját fiáról is azt hiszi, hogy érte jött – ő pedig képtelen mellette lenni, mert mindig azt az erős nagyasszonyt látja benne, aki valaha volt. A kollektív büntudat munkálhat a német kísériben az 1970-es németországi utazás során, amikor a turisták a buchenwaldi koncentrációs táborot megtekintik, és ő gondterhelten ballag a csoporttal. A lágerlátogatás abszurd helyzetei is a múltba és az emlékezésre vonatkozó válaszokat fogalmazzák meg: míg az üldözöttek

feldolgozatlan, vagy éppen feldolgozhatatlan traumáiban a felejtés képtelensége, úgy a látogatók egy részében a felejtés a részvétlenségben mutatkozik meg, amely a regény egyik kulcsfogalma. Viktor felesége felháborodik útban a láger felé: „Ki kíváncsi Buchenwaldra? (...) Nem volt elég a szörnyűségekből?” Később, a hely atmoszférájának hatására ő kéri számon az emberbőr-ből készített lámpaernyőket, mint egy kiállítás szenzációit, más pedig azért tesz szemrehányást, amiért ezt megígérték az útiköltség fejében.

A kollektív bűnösséggel magyarázza rosszérzését Marth Mária is a *Ne féljetelek* című regényben, amelyet az ötvenedik érettségi találkozója hagyott benne. A depresszióban szenvedő és egyre élesebb önvizsgálatot folytató szereplő, akinek fulladásos tünetei a Budapest ostromának légópincében töltött időszakát idézik meg, itt találkozik egykori legkedvesebb barátnőjével, Rozgonyi Mártával, akit zsidó származásúként mentett ki az országból nagybátyja az utolsó pillanatban, és azóta külföldön él. Az egykori barátnő gyűlöli Máriaiban az akkori „úri keresztény középosztály”-t, amely szemét behunyva hagyta megtörténni a tragédiát. Visszatetsző verbális és testbeszédének minden mozanata arról tanúskodik, hogy az üldöztesben szerzett, eleven sebével csakis a magyarságának és egykori szoros barátságának megtagadása által képes együtt élni. Mária később elismeri magában Márta vádjának igazságát, a kollektív tehetetlenség rá eső részét.

Jókai Anna regényeinek minden sorsképletében a szereplők személyes és történelmi helyzetekre adott válaszait vizsgálja, nemcsak a szenvedőket és az elkövetőket, hanem a tanúkat is. Életük teljességében szemléli őket, és a lélektan finomhangolásával a válaszaikhoz való viszonyuk elmélyülésében, majd egyre árnyaltabb újrafogalmazásában mutat rá arra, hogy csakis így fejleszthető ki az emberhez egyedülálló méltó, legmagasabb rendű képesség, mi több, felelősség: a cselekvő részvét, amely belesimítja őt a létezés isteni rendjébe. Oláh Viktor gyermekkori barátjának, a versenyszerűen sportoló Imrinek van egy megjegyzése a regényben, amely tulajdonképpen az adott történelmi helyzetben két lehetséges választ fogalmaz meg: „Úszom, vagy elmélyedek”. Oláh Viktor az utóbbira hivatott, a szó mindkét értelmében: elmerül, hiszen végül belehal a saját életébe, amelynek tehetetlenségi ereje nagyobbak bizonyul a gyónás erejénél, de éppen ebben az egyre inkább befelé figyelő mélyedésben lép őszinte párbeszédbe legrejtettebb önmagával, és jut el a lelki-szellemi megtisztulásnak egy magaslati pontjára.

CSONTOS JÁNOS

Egy kortárs figurális szobrászművész: Kligl Sándor

Nyilvános fórumon hangzott el nemrégiben: a köztéri szobrászat műfaja a múlté; vulgaritása folytán épp olyan, mint a történetírás (értsd: a történelem szolgálóleánya). De ha mégis szükség van rá, akkor csakis a nonfiguratív válfajára; mindenféle figurális alkotás ugyanis, ami „antidemokratikusan” beletüremkedik a közösség látómezejébe (amely közösség nem választhatta meg ezt a betüremkedést), voltaképpen vizuális környezetszennyezés. Egyébként is, szám szerint meg kellene tizedelni köztéri szobrainkat, közttereink ugyanis immár vészesen túlterheltek, s a mindenkori kurzus háromdimenziós történelemkönyveként működnek. Az egyedül érvényes kortárs művészeti forma tehát, ami közttereinken megjelenhet, a nonfiguratív szobrászat, merthogy az kurzusfüggetlen és örökérvényű.

Mint olyan értelmiségi, aki némileg messzebről, három lépés távolságból figyeli a képzőművészeti folyamatokat, elhűlve konstatáltam ezt a fajta leplezetlen gondolatmenetet. Első blikkre kultúrfasizmusnak éreztem, hiszen két messzemenően legitim művészi megközelítés között rangsorolt (emelt piedesztálra, illetve taszított le onnan), mégpedig nyilvánvalóan művészetén kívüli – politikai – megokolással. Nem befolyásolt ebben az ítéletemben az a tény sem, hogy az idézett állításhalmaz úgynevezett liberális közegben hangzott el, hiszen a kirekesztésnek ez a kategorikus-sága kifejezetten antiliberális (de nem „illiberális”) természetű. Azt sugalmazza ugyanis, hogy a nonfigurális művészet nem politizál, nem építhet vagy támogathat politikai kurzust; míg a figurális igen. Eme állítás hamis voltára elegendő a szocialista realizmus vagy más sematizmusok ékes példáit felhozni, amelyek egészen jól elboldogultak közkeletű, felülről vezérelt nonfiguratív szimbólumokkal. A kurzusfüggetlenség nyilvánvaló hazugságán túl az örökérvényűsége tett utalás pedig nemcsak felfokozott hiúságra, hanem nyilvánvaló ostobaságra is vall. Elegendő a művészi ábrázolás szempontjából belátható évezredekre visszapillantunk: a milói Vénusz vagy a diszkoszvető ábrázolása vajon milyen mulandó politikai kurzus mellett fejt ki máig ható propagandát?

Konzervatív volnék? Olyan tekintetben bizonyára igen, hogy nem kívánok könnyedén, első szóra, gyanús ideológiai alapon lemondani egy olyan egyetemes tradícióról és kultúrkincsről, amely nélkül vitán felül szegényebb lennék. Elfogadom a „Ne csinálj magadnak faragott képet!” parancsát, tolerálom az iszlám és más vallások korlátozásait az ábrázolásban, de ragaszkodom hozzá, hogy a figurális humanista tartalmak kifejezésére is alkalmas. Nem is a hagyományért folyik itt a harc, hanem az ingatag alapokon álló „kortárs” jelzőért. A „kortárs” ebben a nyilvánvalóan kirekesztő használatban nem modernet, korazonost, jelenidejűt jelöl, hanem egyfajta elképzelt „elit klubba” tartozót. Sematizmus ez is, csak elmosódottabbak a határai, mert már nem is a művészet saját erővonalai, hanem külső ideológiai spekulációk alapján állítja ki a klubbelépőt. (Természetesen öntörvényűen, így a demokrácia felemlegetése az érvelésben több mint álságos.) Nem azonosítanám a jelenséget „a kurátorok diktatúrájával” – ez ugyanis csupán egy vitatható csoportérdek már-már totális érvényesítése; míg a „kortárs” jegyében bizonyos tradíciók továbbéltetésének, így magának a figurálisnak a tilalma, „en bloc” elutasítása valóban a kultúrfasizmus kénköves bűzét eregeti magából. Mintha az irodalomban valaki azt állítaná: mától csakis rím nélkül – vagy épp rímmel – legitim verset írni. Könnyen felfejthető politikai hátsó gondolattal mondtak korábban olyat az irodalomban is, hogy immár lehetetlené vált a közéleti költészet – ahogy azonban fordult a politikai széljárás, csodák csodája, hirtelen megint kívánatosá vált. Mintha nem csupán kilógna a lóláb, hanem még „villantana” is az internetes mémgyártó szubkultúra nagy öröme.

Ha az volna a feladat, hogy kutassunk fel egy – csak azért is – kortárs magyar szobrászművészt, aki hosszú pályája során egy pillanatra sem tántorult el a figurális ábrázolás helyénvaló voltától, alkotói kifejezőmódjától, keresve sem találánánk beszédesebb életművet Kligl Sándorénál. A szegedi illetőségű szobrász februárban tölti be a hetvenet, ám ami a köztéri szobrászatot illeti, valósággal a reneszánszát éli. Igazából – fiatal, hódmezővásárhelyi éveitől eltekintve – sosem számított divatosnak, „trendinek”, de alkotói makacssága mindenképpen tiszteletreméltó, s mintha őt igazolná az idő. Igaz, nem is díjazták a „kortárs” grémiumok: regionális elismeréseket ugyan szép számban kapott (még Csongrád megye díszpolgára is), az első – nem állami – országos kitüntetésre,

a Magyar Örökség-díjra mégis hatvanöt éves koráig kellett várnia, Munkácsy-díjban pedig csupán 2013-ban részesült. Lehetne azt is mondani, hogy vidékről óhatatlanul hosszabb és tekervényesebb út vezet a szakmai üdvösséghez, de az ő esetében aligha csak erről van szó.

Pedig lehetett volna fővárosi művész: tanársegédi állást ajánlottak neki az Epreskertben, a Képzőművészeti Főiskolán. A gimnáziumban Somogyi József egyengette az útját a műszaki pályát kategorikusan elutasító fiúnak, akinek legmeggrázóbb gyermekkori élménye 1956 volt: játszótársait lötték ki mellőle. A főiskolán még taníthatta a nagy csapat: Barcsay Jenő, Bernáth Aurél, Hincz Gyula, Kmetty János, Pátzay Pál, Pogány Frigyes – de mesterének az akkoriban már idős Mikus Sándort tartja, aki nemcsak a hírhedett, a forradalomban ledöntött Sztálin-szobor alkotója volt, de például szülővárosom, Ózd kedves Petőfi-ábrázolása is hozzá fűződik. Kligl a hetvenes években mégis Hódmezővásárhelyre, a híres művésztelep vonzáskörébe költözik (Somogyi sem tudja lebeszélteni). Mint mondja, elege volt „a szélsőbal maoista nyomulásból”. Egy évtizedes vásárhelyi tartózkodás után harmincöt évesen, miután szerepel *A TV galériája* című műsorban, Győrbe, Egerbe, Székesfehérvárra is hívják – de ő a közelből, a megyeszékhelyről való invitálást fogadja el. Azóta is itt alkot, szegedi műtermében, kishomoki öntőműhelyében.

Szó sincs arról, hogy csakis köztéri szobrász volna. Számos emléktábla is kötődik a nevéhez (Szőnyi Istváné el is tűnt; igaz, bronzból volt); a *Carmina Burana*-ábrázolásoktól a testvérvárosi címerekig számos megbízást teljesített. Készített horoszkóp ezüstszobrokat csakúgy, mint temérdek kispasztikát: ezek nem egyszer a nagyméretű szobrok előtanulmányai; érméin és plakettjein pedig a legemblematisabb szobrainak motívumai afféle önidézetként is megjelennek. A figuralitás iránti vonzalmáról úgy nyilatkozott monográfusának, Feledy Balázsnak, hogy azért csinál ilyeneket, mert ilyeneket tud csinálni. De nem ez az egyszerűbb megoldás – fűzi hozzá. „Nem vagyok vizuálisan csökkentlátó, nem azért vállalom a figuralitást, mert megoldhatatlan feladat lenne [a nonfiguralitás, Cs. J.], de én a szintézisre törekszem. Én befejezni akarom a szobrot, nem pedig a nézőkre bízni. Nem terhelem a nézőt a befejezéssel... Mint amikor könyvet, verset olvasok, vagy állandóan zenét hallgatok, elvárom, hogy be legyen fejezve. (...) A nonfiguráció sosem elégitett ki, vég nélküli variáció

vázlatnak, játéknak érzem, s várom a folytatást, a művet. Egy szoborfigura karok vagy fej nélkül, torzóban is remekmű lehet; egy nonfiguratív mű esetében nem tudni, hogy épp hiányzik-e még valami, vagy kellene hozzá valami...” (Nagyítás, 2010. július 14.).

Klasszicizálás? Vagy csupán a blöff kiküszöbölésének vágya? Bajos eldönteni. Mindenesetre a Kligl-féle „zárt” ars poetica sem kevésbé legitim, mint a „nyitott társadalmat” tükrözni hivatott „nyitott mű” helyénvalóságának hirdetése. Kligl ráadásul a köztéri szobrászkodás minden hátulütőjével (a megrendelő szivárványos kívánságaival, az olykor igencsak csekély költségvetéssel, a lehetetlenül rövid határidőkkel) is évtizedek óta derekasan küzd – alkotói sorsa sok tekintetben az ugyancsak „gúzsba kötve táncoló” építészekével rokon. Persze még így is újrafaragná jónéhány köztéri alkotását – főként a pálya elejéről. Nem is kell különösebben éles szem hozzá, hogy lássuk: a vásárhelyi kucsmás iskolásfiúk, a fegyői kópásztor vagy a gyöngyösi szőlőkapások ábrázolása merőben más világ, mint az érett férfikor kiforrott (főként bronzból kiöntött) ábrázolástechnikája. (A Baján, a harmincéves szobrász által kifaragott Kliegl József-emlékmű azért megelőlegezi a későbbi innovációs viharzást. A nyilvánvaló ősnak, az első modern nyomdai szedő- és osztógép feltalálójának domborművét egy ilyesféle stilizált masinára applikálta, az egész kompozícióra pedig hetykén félrecsapott egy kőkalapot.) Az utóbbi két évtized Kligl Sándor-szobrai ugyanis korántsem realistikák a szó hagyományos értelmében: nem tenyeres-talpasok, hanem költőiek, légiesek. Amikor összevont szemöldökű ítések kárhoztatják a köztéri giccs újabb hullámát, feltehetőleg nem a Kligl-féle megengedő felfogással van bajuk, noha neves emberek emlékművei mellett kétségkívül számos zsánerszobrot is megmintáz. A neogiccs leplezetlenül a mindenáron való érdekességre, a turisztikai attrakcióra tör (lehessen vele együtt fényképezkedni) – míg Kligl névtelen zsánerszobrai a karakterességre és a szerethetőségre. (Majdnem „emberábrázolást” írtam, de annak olyan megterhelten komor a hangvétele.)

Mire gondolok? A göttingeni kerékpáros lány kosarával és nyári kalapjával éppúgy a bájos jelzővel illethető, mint a szegedi Kárász utca Liszt Ferenc-i egzaltáltságú hegedűse, az öt hallgató, polgári biztonságot sugalló nővel, kislánnyal és kutyával. Mint ha magunk is részesei lennénk a sétálóutca derűs forgatagának. A muzsikus lábánál galambok, alma,

aprópénz – mind-mind bronzból. Nem csoda, hogy ezt a „nemzetközi” kompozíciót a japánok is kérték, s ez lett Tokió első „magyar” szobra is. Van neve, de a művészetnek ugyanerről a földtől való elrugaszkodottságáról regél Kiss Manyi szobra is a Nemzetiben. A szegedi házasságkötő terem carrarai márványból kifaragott szerelmesei súlyos könnyedségükkel mint-ha Rodinnek hódolnának. A már említett kosár- és kalapmotívum bukkan fel a békéscsabai sétálóutca kuporgó, kiránduló hölgyein is: eleganciájuk nosztalgiaát kelt egy talán nem is létezett idilli múlt iránt. Ezt az ingatagságot előlegezte meg a fél lábon álló (de még stabilitást sugárzó) szegedi Hermész, a szolnoki „hétköznapi” utcaszobrok esetében azonban már fokozott ez az aszimmetria: az egymást átölelő fiatal pár is éppen lép, egy-egy lábuk látványosan nem érinti a macskakövet. Ugyanez áll a kutyás fiú lendületes alakjára (a golden retriever épp megugatja, a srác törzse kitekeredve, könyvei és füzetei kihullanak a kezéből, egy már – bronzból – a kövön hever). A csizmás-pecabotos horgászt viszont nem üldözi, csupán kényesen kíséri a macskája, a frissen fogott „közös” zsákmányt bővölve. Persze, lehet ezekkel is fényképezkedni, de csak úgy, ha az ideiglenességet, esetlegességet ragozzuk tovább – statikus pózolásra kevésbé alkalmasak. A porolón játszadozó esztergomi gyerekek négyes csoportja ennek a jól kimért szertelenségnek a mintapéldája. A kacsán „lovagló” kislány a szegedi Róza-kúton ugyanezt a kedélyes hangulatot kelti. (Itt is kinőnek a földből ráadásként bronz kiskacsák, az anyjuk után úszkálva.) A mórahalmi díszkút fürdőző asszonyai ennél dekoratívabbak – ezt a kompozíciót is „feloldják” azonban a „második ütemben” elkészített, a medence peremén ücsörgő kölyökfigurák. A német kitelepítettek eleki emlékművének reményvesztett szoborcsoportja ugyanezt a tűnékenységet közvetíti egy komorabb üzenet formájában; a doni harcosok kétalakos szegedi emlékműve pedig (miközben valószínűleg az ukrán hómehőzőkön vonulnak vissza, a katonaköpenyben, a sisak alatt, a fáslik mögött nincs is emberi test) a legkényesebb „kortárs” igényeket is kielégíthetné – miközben vitathatatlanul figurális ábrázolás.

De a „neves” emberek köztéri szobrait sem valami heroikus sematizmus – inkább a humán környezetbe való beágyazottság jellemzi. Ennek iskolapéldája a vásárhelyi centenáriumi József Attila-ábrázolás,

amely nem is csupán egy szobor, még csak nem is szoborcsoport, hanem ennél is tágabb kompozíció *Eszmélet* címmel. (Túl is lép azon a rutinon, mint amikor például Kossuthot ábrázolják kormánya vagy népe körében. Nem látom viszont ezt az ugrást a magyar Nobel-díjasok Kligl-féle szoborcsoport-tervén. Mintha nem is tartoznának össze, külön lennének együtt. Persze lehet, hogy épp ez az alkotói üzenet.) A békéscsabai álló József Attila-szobor nyilvánvaló előzmény (húsz évvel korábbi is), de a mögötte tablóként láttatott mészakő (olvasói?) csoport stilizáltsága engem „az emberi lélek mérnöke” elhibázott metaforájára asszociáltat. A sokkal kifejezőbb vásárhelyi József Attila éppúgy egy ujra támaszkodik, s éppúgy egy asztalféle mellé ül, mint újabban Weöres Sándor – nyilván nincsenek véletlenek. A tiszalpäri Petöfi ráncolódo köpenye roppant izgalmasan, mint-ha egy lapozódo könyvbe menne át. Az operahäzi Strauss meglepöen konszolidált, jómódu polgárember benyomását kelti, s ugyanez a megállapodottság mondható el II. Almásy Jánosról, Törökszentmiklós újraalapítójáról is. A szegedi (és jászapáti) Szent István is szándékoltan ünnepeyes – ezeket a kompozíciókat a női elem, Gizella királyné humanizálja. A lakiteleki Szent-Györgyi Albert- és Prohászka Ottokár-ábrázolások megítélésem szerint nem lépnek túl a háromdimenziós képeskönyv funkcióján (egy szoborparkban nem is igen illik „kiragyogni” a milióból). A nagykanizsai Mamma Bellát (Boldogasszonyt) a kisdeddal a térbeli glóriák teszik rendhagyóvá, a sarvasi Kossuth-mellszobor túlzóan széles vállán mintha egy egész haza nyugodna, s a szegedi Dóm téri panteon Kálmány Lajosát (népköltészet-gyűjtő papját) is sikerült izgalmassá tenni, felkeltve az érdeklődést, vajon miket is gyűjthetett. Az esztergomi Mindszenty befogadó, kitárt karú gesztusa éppúgy a vizuális közhelyekre épít, mint a fiatal Albert Flóriánnak a labdán pihenő (arany)lába. (Bár lendülhetne lövésre is. Mindenesetre megdöbbsentett ez a szemtelen fiatalság: én a Császárral már csak érett korában, a népligeti aluljáró zöld-fehér gyorsétkezdéjében futhattam össze néhanap.) A nyugodt Alberttel szemben a sukorói Kolonics csupa elán: a kenus szinte kievez a síkból a térbe. S ha a szobrásznak nemcsak mondjuk Gárdonyi Géza, hanem Kovács Béla arcvonásait is meg kell idéznie, végképp nem panaszkodhat, hogy kihívások híján volna.

BERTHA ZOLTÁN

A föld lírai metaforája és metafizikája – kortárs költők verseiben

A föld megtart és elenged.

A föld odaköt és elküld, átölel, vagy szárnyakra bocsát, átszellemített erőt ad, s majd visszahív. Kitárol, mint a mag, és betakar, mint a hó.

A föld megszüli, és talán feloldozva magába fogad; mert élet és halál személyszerű, emberalkatú foglaltata. A világszobjektum rögzös emanációja. „Feszülő anyaöl: / megnyílik a föld szüléskor. / Itt ez a növényi szár: köldökzsinór / kit juttat táplálékhoz? // Csipőben széles hátul a táj. / Duzzadt vese a domb. / A vajúdásban kitágul a völgy: / az erős medencecsont. // Húzózó inak a gallyak. / Fájás rándítja mindet. / A föld kihord végül. / Megszül halottnak minket” (ahogyan Serfőző Simon *Vajúdás* című verse láttatja).

A víz, a levegő, a tűz mellett a föld az az ósanyag, arkhé, ősprincípium, „amin a láb megáll, / amiben elbújik a tiszta víz, (...) ami füvet és fát növeszt, / ami dagadó sár, szikrázó kő, / pergő homok, / amivé bomlanak a tetemek. / Ez lett a föld” – halljuk Mezey Katalin Jankovics Marcellnek ajánlott *A négy elem* című mítoszverséből.

A föld örök elszakadás és örök visszatérés, a körforgás felfoghatatlan paradoxona, a távoldás és közeledés, az otthonosság és elidegenedés állandó dilemmája. Lét és nemlét egymásból folyó kölcsönös feltételezettsége; „A földbe ember vettetett, / vérben csávázott holt mag. – / Szabadság, műveld földedet, / s teremnek majd e holtak” – írja Ratkó József (*Történelem*). S Farkas Árpád, hogy: „fiúk, viháncoló csitkók a vad szelekben, / ha netalán az ürüg nem sikerül szállnunk, / s e rögzös földre mégis visszatérnénk, / csak lábujjhegyen, halkan! / apáink hűlő, drága arcán járunk” (*Apáink arcán*). És Erdei-Szabó István siratóénekeiben: „Apám elhányt csontjaiból építkezik a föld” (*Fénykép apámról*).

Az anyaföld, a földanya, a szülőtáj porát hordozzuk, és annak porává leszünk. De a természet és az élet számunkra mégis a jelentés kereső emberi szemlélet, érzület, lelkeség által lényegül egységes és folyamatos,

mitikus és metafizikus szellemi áramlássá. A táj filozófiája a tárgyi összetevők egymásba sugárzása, szüntelen átellekésítése, átspiritualizálódása által bontakozik ki – a róla értekező Georg Simmel nyomán is szólva, aki szerint „az élet olyan abszolút folyamatosság, amely nem darabokból vagy részekből tevődik össze, hanem önálló egység, de olyan, amely mint egész minden pillanatban más és más formában nyilvánul meg”; az élet „fundamentális, megkonstruálhatatlan tény”, s „minden pillanata maga az egész élet”.

A földi élet tehát egészében maga a megragadhatatlan misztérium, s már valóságos ontológiai alapja, a keletkezés és elmúlás szubsztátuma, a természeti és természetfölötti mindenség is vonzások és taszítások kavargó misztikumában valósul át az ember által is fölértett teljességgé. „Égalj és föld egyközel, / foglalatát tűzi fel, / messzét lásd és közelét, / magasát vond közelébb” – hangzik Tamás Menyhért lírai intelme *Hinni azt, hogy hihetünk* című költeményéből. Az ember pedig, ha mégoly gyarló is, és „se bölcs, se büszke, / égi, földi virágzás tükre” (*Vállamon bárányos éggel*) – mondta Nagy László, aki a két összekapcsolódó, egymásba hajló ellentétpár drámai birkózását oratóriumba is foglalta (*Ég és föld*), s a hazatérésről így vallott: „Föld: ez a föld. A földről nézem, vagy ámulom az égről?” (*Jönnek a harangok értem*). Immanencia és transzcendencia evilági „unio mystica”-ja tükröződhet még az istentiszteletre igyekvő és gyülekező egyszerű öregasszonyok viselkedésében is: „kapalástól megkérgesedett kezük súlya / kiégett ölükbe hullott, fekete zsoldárakon / arany kehely, (...) teremnyi feketébe öltözött földanya / magába merülve töltötte a Lélekkel” (B. Tóth Klára: *Földanyák*).

A föld és a föld hatalma titokzatos, varázslatos, az emlékezés és a jövősejtellem szubjektivitásával öröké áthatott létminőség. Életjelkép és haláljelkép egyszerre. „Sorsának összeállt vidékeit nézi az, aki meghalt” (Illyés Gyula: *Búcsúztató*). Mert „itt, földközelen, / még az emlékezet is hatalmasabb. // De jó, hogy lent maradtam: / az életem itt el nem avulhat soha, / szeret engem a por, a földi árnyék, / a hant hűsében zenélő bogár” (Csoóri Sándor: *Földközelen*).

Bennünk van, mi is benne vagyunk, mégis egyszerre közel és távol tőle, elhagyva az elhagyhatatlant, s megtartva a megtarthatatlant. El nem érve az elérhetetlent, alig is értve a megérthetetlent.

Egy egész nemzedék, de egy egész korszak közérzetét is torokszorító szuggesztivitással fejezi ki Oláh János paradigmikus vallomások költeménye,

A következő két dolgozat az Írott Szó Alapítvány *Újrealizmus és modern népiség a mai magyar irodalomban* című konferenciáján hangzott el, 2014. október 6-án

az *Elérhetetlen föld*. A talányossá légiesítő esztézis mélységdimenzióiban és magasságtávlataiban teremti meg a hiányérzet felkavaró atmoszféráját. A gyökérhűség, a szelíd-melankolikus ragaszkodás a szülőföldre – ehhez a metaforikusan-jelképesen a közösségi identitást a természeti ősértékekkel és az emberi ős-tudást hordozó világlátomással együttesen reprezentáló létezésszférához: azonnal az elszakadás, s a visszatalálási remény és reménytelenség, a föld és az ég, a múlt és a jelen, az időiség és az időtlenség közötti lebegés lélekviszonyait is magával sodorja; így bizonytalanítva enigmatikussá (s ezzel artistikusan többértelművé) magát a versalany beszéd- és emlékpozícióját, s még a jövőképzeteket is programszerűtlen konfesszionális programossággal vibráló eszmei és érzelmi hangoltságát, merengő, tűnődő egzisztenciális beállítódását is. Aki „hű marad a földhöz, az megmarad, annak *tartama* van”; aki pedig elidegenedik attól, azt az a veszély fenyegeti, hogy „elveszíti az összefüggést lényének sötét, anyai, földszerű ősokával” – fejtegeti Carl Gustav Jung *Föld és lélek* című esszéjében. Itt a föld tartós viszonyítási pont: és nem a megtagadását, hanem a problematikussá vált élethelyzetek gyötrelmét demonstrálja archaikus-modern líraisággal az a szemlélődő fájdalom, amely veszteségeket, harmóniatöréseket, diszsonanciákat is kénytelen immár elénk tárni, s amely a borongó emlékezés légkörében magát a személyiséget is az örök keresés létállapotához kapcsolja. Hol az ég, és hol a föld – ha mindkettő éppoly elérhetetlen, mint amennyire elérhető is? A valahai földbiztonság, a vágyott gyermekkori ősélmények pneumatikus teljességű hona miféle irányt jelez? A sajtó lélekörvénylésekben feltoluló és feltorló emlékképek, vágyképzetek, a magáralálásokat sóvárgó benső indítatások merre vezetnek? Egyeztethető-e megőrzés és megújítás, azonosság és másság, kötődés és mindenségigényű, önteremtő átvalósulás: élet-halál ciklikusságban újjászülető végtörvényszerűség? Előre vagy visszafelé tart-e tehát az önmegfigyelés iránya? „Itt lakom a barnasisakos dombok oldalán, / mint egy ezüstbalta, olyan fehér a házam. // Kint esik az eső: az ágak között / meg-megbotlik, csontjai lehullanak a földre. // Én a szobámban ülök egy háromlábú széken, / körülöttem szerszámok porosodnak. // Gondolataimban, mint egy mély folyóban / lesüllyednek az emlékezés roncsai” – hangzanak a visszarévedésre utaló önreflexió érzékileg, szenzuálisan is kitapintható mondatai, hogy azután a múltba világító emlékszilánkok az állandó-

sulásban megigazuló világra-nyitottságot, kozmikus messzenézést, egyetemessé tágitott érdeklődést és szemléleti értéktávlatosságot érzékeltethessék: „Nem volt a szívünkben semmi, ami kioltotta volna // az évszakok roppant illatát, / míg verőfényes őszi napokon // a domboldal száraz füvei közül / néztük a robogó fellegeket.” Ha az égi mozgás a távoli, miért a föld az elérhetetlen? Ha pedig a föld is messzire száll a lélek univerzumában, akkor miért oly révetegen rezignált az égbolt-magasságokat is bejáró érzület? (Áprily Lajosnál – *Nyár* című szonettjében, az idők során a pusztuló Erdély-szimbólummá vált marosszentimrei templomot is láttató versében – a hűség, a história, a „transsylvania hősköltevény” köti a lelket úgy, hogy a tengerpart az „elérhetetlen”) Amikor logikailag sokértelmű, az ihletett élményszerűségében szívenütő erővel visszhangzó jelentéstartalmak zsonganak tovább, akkor képződik az a háttérmoraja a költeménynek, amely magához vonz és lebilincsel, amely a profanitást a szakralizáció felé lendíti, s amely így egyszerre rezdíti meg a humanitás és a rejtett divinitás (a paraszti mélyvilág inherens mítosziságának) titokteli zenéjét és hangulathullámozását. „Az *Elérhetetlen föld* az emlékezés és az azonosulás verse is egyszerre: összeköti a gyermekkor elsüllyedő, de még eleven élményvilágát a férfikor lehetséges élményeivel, s nem megtagad, hanem az örökké áramló történelmi-természeti időfolyamban a folytathatóságot hirdeti. Az elérhetetlen föld paradox módon egyrészt maga a megtalált, vagy még hitelesebben: a soha el nem vesztett föld, másrészt viszont a maga elégikus hangvételével mégis az elérhetlenség szimbólumát állítja a vers a középpontba” – boncolgatja Vasy Géza. Oláh Jánosnak ezek az igézetes tájrajzai – „Egyszer csak nincs sehol a régi kegyhely, / az őszi kertben pirosuló bogycsok, / az ég fölöttem és a föld alattam” (*Nem olyan egyszerű*); „Alattam a föld, / fölöttem az ég, / mintha ugyanegy ítéletre várnánk” (*Öreg gyümölcsös*); „Az ég reszketően keresi a földet” (*Visszafelé*) – pedig mintha már a mágikus realizmus esztétikumának bizonyos jegyeivel is feltöltekeznének; olyan mozzanatokkal, amelyek a föld, a természet, a régi vidéki magyar világ egészét képesek valamifajta különleges opaleszkáló fényvel bevonni. Olyan finoman éterizáló aureolával, amely a lét valóságát a szellem együttes önértékeivé szublimálhatja. „Az igazság a lét igazsága. A szépség nem e mellett az igazság mellett fordul elő. Akkor jelenik meg, amikor az igazság művé válik. A megjelenés, mint az igaz-

ságnak a műben és műként való léte: a szépség” – ahogyan Martin Heidegger definiálja. „Akár a hó, még esőmosta csönd pihent / az almafák hamvaskék lombjai alatt, / halk, ébredés-lehelte béke volt a kert, / zárt ablakok mögött zsongott a nap, / s fehér mezőkön át a szél, / a nap mezőier’. / Én hallgatok. Gyerekkorom a fű / zenéje volt, és margaréták tengere. / Megfoghatatlan mélyű ízét keserű / bodza örzi, fűzfa méze, kenyér bele. (...) Nyár, hajnali ég, én hallgatok, csak a szél, / csak az érintetlen porba ejtett faág / emlékezik, csak véletlen rajzokba fér, / ész el nem éri földem távolát: / – csöndes, műhely előtti kép – / a rögös arcokét, / foszlott kötének, nyútt zsebek alatt / a megbúvó kezek repecskes partjait. / A spalletták mögött egy másik ég vakít, / sárkányként nyeli el a dombokat a nap” – szól a *Földem* című előszóból. Különösen ennek a versremeknek a zsongító csendzúgása és dús emléképeket egymásra rétegző borongása tudja olyannyira megragadóan érzékeltetni az egyszerre közeli és távoli, ésszel felfoghatatlan

Petőfi Sándor (Tiszaalpár, 2009)

„hajszálgyökeres” föld bűvöletes vonzását és mágiáját, s intonációjában pedig az olyanfajta „zsoltárhanga bújtatott sámánmormolást”, amelyet a költő Határ Győző műveiben figyel meg. Nem véletlenül nyilván, hiszen maga is képes erre a megejtő hanghordozásra, a szenzibilitás efféle átlényegítésére. S még legújabbán is mint egyik kedvenc költeményére emlékezik rá: „Kapáltam, kaszáltam, a kovácműhelyben segítettem. *Földem* című versemben mindezt a tőlem telhető legteljesebb pontossággal és érzékletességgel megírtam. Érdekes, hogy ezt a versemet egyetlen folyóirat sem közölte (...) aztán a versesköteteimből is kimaradt. A *Nagyító fény* című válogatott verseskötetemben jelent meg 1990-ben mintegy huszonöt év lappangás után.”

Az autentikus hagyomány tehát, legtagabb értelmezése szerint, nemhogy nem zárja ki, hanem éppenséggel előhívja a létfilozófiai mélységek és magasságok legigézetesebb perspektíváit. A lírai metafora a metafizika elidegeníthetetlen része, a heideggeri tézis szerint a „metaforikus csak a metafizikán belül

létezik”, s az ezt elemző-vitató-továbbgondoló Paul Ricoeur szerint végül is „beszéljünk bár a metafizika metaforikus vagy a metafora metafizikai jellegéről, azt az egyedüli mozgást kell megértenünk, amely a szavakat és dolgokat elragadja, túlviszi”. A bölcselativé emelkedő tárgyi realizmus Serfőző Simonnál például a szikáran konkrét helyzetjelentések és a földgyökerű zsáner- és közelképek horizontját holisztikus mindenségvíziókká képes tágítani. A földközeli bensőség („mindmáig a szülőföld anteuszi talaja, élményvilága élteti” ezt – Cs. Varga István szavaival), tehát az intim, meghitt földszeretetet a háttartalanság kozmikus dimenzióiban is otthonra talál: „Árkok kanyarognak utánam, / kúsznak mélyedést. / Jönnek mindenütt a nyomomban: / ne tévesszenek szem elől. // Várják, hogy aláhulljak, / az öles földmélyek, / hogy befogadjanak. (...) Osszam szét magam, / életem azok közt, / akiktől kaptam: / a mennytől és földtől: / akiké voltam. (...) Az égitestek maguk közé fogadtak. / A messzeségnek jó

volt integetni, / megtáncoltatni a forgószelet, / jártam a sergős csárdást vele. / Az esők messziről megismeretek. / Háta domboknak társa voltam. / Itt lépdeltem a kor süppedékeiben, / de a csillagokig elláttam” (*Itt élnem*). De közben folyton számot vet az elviselhetlenné változtatottsága és széttiporsága miatt olykor kényszerűen hátrahagyott, de a lényegvalósága szerint mindig megtagadhatatlan szülőföld jelen- és jövőbeli sorsával, végzetével: „Otthonunk volt e táj. / Ahol a bozótkerítésen éjjelente / virrasztó madarak égették a lámpát. / Vércse-röpüléskor / kakas-sziréna szólalt meg a boglyán. / A mi fajtánk: parasztok sorsának / dombvonulata hurcolkodott itt / a síkságokon át. / Innen megyek én messze, / ha messze megyek. / Az ide vissza-utat már / minden égtájról ismerem, / nem téptem föl magam mögött, / s nem is teszem. / Ameddig a fák ellátnak, / kicölöpözöm idetartozásommal a tájat, / maradék hazámat. / Miközben az égből most eső száll, / elverve, mint a kotlós után csipogó port, / a széttúrt, beszántott tanyák / kihült szagát” (*Otthonunk: e táj*). S a szétfoszlás, a veszendőség,

az értéksorvadás érzetének és kifejezésének modalitása mindegyre az apokaliptikus rémképzetek szenzualitásával bővül; a fátumos és siratóénekszerű sorsbeszéd a végkifejletre figyelmeztető eszkatologikus vagy fojtottan prófétikus súlyosságával; a plancus a fájdalmas-balladás ítéletmondással: „Mivé lett, amiért megszakadtak / vénák, erek kidülledtek, izzadtak / rettenetes nekifeszülések? / Amiért a víz felforrt a gyomorban? / Csontokból a velő kiszáradt? / Amire a szombat ráment? / Nem pihent a vasárnap se? Amiért / görnyedt a szorgalom – mívé lett? // Ez a Déva vára ország lenne az? / Ez lett belőle? / Ami felépül estére, / leomlik reggelre? / E düledék haza lenne az / árokba borult útjaival? / Ellakott tájaival? // Ha eltemet e föld, / ez marad hátra, / sálam, a lobogó szél / odavetve egy csenevész fára, / ingem, az ég / a legfelső ágra? // Arcom a gondban / ezért szikeseedett el, / szivárgok majd el / gyökérmélyi vizekben?” (*Itt élnem*).

De még az agyonpusztított szülőföld is mint őselv vagy őstörvény – Tamás Menyhért szavával –: „gyökér-bilincsbe zárva” tart („elmennem sej-haj / nem lehet / gyökerek fogják / szívemet” – vallotta az Illyés nyomán is piramisainknak tekintett, „földkatedrálisoknak” nevezett kunhalmok közül Körmeny Lajos is; s hogy az elementáris hűség okán „e földről én el nem futhatok” – az erdélyi Farkas Árpádot invokáló kárpátaljai Vári Fábrián László szentenciája, apodiktikus axiómája szerint; rímelve a hajdani Veres Péter-i emfatikus-himnikus poétai kijelentésre, erre a mesterkéletlen és pátosztalan empirikus érzékletességével együtt emelkedett írói credóra is: „Én nem mehetek el innen”; „Ez a föld az, amelyen élünk: / a sziksós pusztá, a ragadós televény, a szaladó homok / és a zöldelő dombok földje – Magyarország”) – azaz megtart minket a szülőhaza, s talán az örökkévalóság számára. „Tartassék a föld, meg ne rángjon” – bár „nehéz a föld” (Ratkó Józsefet idézve), mint már Illyésnél is gyakran „csüggedt” és „kiszikkadt” ez a „nehéz föld”, s Buda Ferencnél is „alvó föld” a „tanya-haza”, a „tanyaország”. *Kötöz a hűség* – ahogyan Kiss Benedek (máig sokakkal közös eszményeket valló) emblematikus verse köszönti legújabbban is Mezey Katalint: „S markolod a földet konok gyökérel, / virágod fönt ének, lét-gyönyörűség, / s szállhatnak fölötted sorra az évek, / kötöz az életvágy, kötöz a hűség.” S a táj pedig ugyanúgy, mint minden ezen a töredezetten kerek világon – az előbb is láttuk: a földmélyi gyökértől a virágos énekig –, kettős természete-

tű: immanencia és transzcendencia együttese. „A helynek nemcsak fizikája, hanem metafizikája is van, és nemcsak látvány, hanem génusz” – mondja Hamvas Béla. A táj antropomorfizáltan lélekszerű, és a léleknek belső tájai tárulkoznak föl („koponyánk geoid alakú” – Utassy József: *Amerre a nap lejár*); „ez a föld hordja arcom vonásait” – írja Király László is (*Az én mezőim*), s ennek kapcsán pedig Láng Gusztáv, hogy a „szülőföld tehát egyszerre táj és történelem, az időn kívüliség és az időbeliség létkerete.” A magyar táj – Ferenczes István expresszív szóhasználatával: az „ordasok tépte” táj – pedig ráadásul az örökös fenyegetettség és történelmi kiszolgáltatottság terepe. A személyes és közösségi létküzdelem fundamentuma. („Mert szent ez a föld”, a „hitet megörzök”, az *Ágyúöntők földje* – Kovács Istvánnal szólva). A szétzagatottság, a kifosztottság, a kisebbségiség sorsverése ellenére; akár az erőszakos elhallgattatásig („földdel tömik be a számat” – Kányádi Sándor: *Jönnek hozzám*) vagy a visszafordíthatatlan megsemmisülésig; mindennemű szorongatás, fenyegetettség: „földfogyatkozás” évadán is (Vári Fábrián László sugallatos vizionárius metaforáját használva). Mikor szemetes „hátsó udvarra” gázosodik (Serfőző Simon: *Vidék, tartomány*), *Keseredik a föld héja* (Ágh István), *Árvafölddé* kárhoztatódik, *Ég s föld között* „végidő romhalmazává” omlik (Buda Ferenc), amikor *Szemfedő földnek* látszik is (Utassy József), „gász-szalagos / kilométerkőnél” nézve (Ószabó István: *Állok szülőföldemen*), sőt amidőn Ratkó József látomásában „halóföld” (*Halóföldemen*) és „Magyarország temetőföld, / posztumusz humusz. / Történelme soha el nem / évülő priusz” (*Tánc*). „Aki az élet pártján áll, néven nevezi a létrontó, létromboló hatalmakat. S ha már számot vetett minden eshetőséggel, és vakító, gyötrelmes fényben látja, hogy nincs tovább, vigasztalásul még papírra vet egy evangéliumi szelídségű mondatot: 'Ameddig egyetlen gyermek is születik, addig van remény'. Igen, emberi értelemben mindaddig lesz remény. De akkorra már nemzeti közösségként megszűnünk létezni, és öröknek hitt, tavasz-zöld szülőföldünk véglegesen, végérvényesen abbamarad” – konstatálja Hornyik Miklós, Tari István versmetaforáját idézve: „abbamaradt szülőföld”. Mert gyilkosainknak, „nekik még mindig túl sokan vagyuk”, s „nyelvünket szeretnék elvenni még”, ahogyan a délvidéki Tari István írja felvidéki költőtársa, Kulcsár Ferenc köszöntésére: „Nyárfák hava köti össze Bácskát / Bodroghöz az a bolyhos virágzás /

Felvidékünket Délvidékünkkel / az a derűs áttetsző havazás / köti össze – kavargó égi kép! – / a vesztesek Délvidékét (mely a / győztesek Felvidéke) a vesztesek / Felvidékével (mely a győztesek / Lentsége, Alvidéke, / Délvidéke) (...) A győztesek nem írnak verset: / közpénzt osztogatnak, politizálnak / és a hadizsákmányt szokták fölélni / lustán, kimérten, ingyencekké válva / A költők, a vereség anyagának / legjobb ismerői, nyárfák havának / megszállott összekötői (...) táguló körvonalak égő rajzán / ártéri erdők pajzán titkait / fürkésző kisebbségiek, a szélek / fölragyogó hontalanságát írok / nyelvükben otthonukat keresők / 'vércsesereg zúgatja a levegőt' / nyelvünket orgonaként búgatók / bevart szájából csurgó anya-szók" (*Világ-illatban*). S a „töredék-hazácskák” legfőbb üzenete: nekünk múltunk van, másnak jelene. S jövője kinek? Mert a merülő földrészt, a süllyedő magyar Atlantiszt sirató Reményik Sándor után például Gál Sándor lamentációja (*Új Atlantisz* című versében) is ekképpen árad a „bénuló nyelvű” vidékről: „süllyedek alá / együtt a fákkal együtt a tűzzel / együtt a lóhorkanásos messzességgel / imbolygó szívű temetőkkel / két lábon álló halottakkal / atlantisz-sorsú nemzetekkel / velük együtt le a mélybe / le a végső némulásba (...) alattam nem föld a föld / felettem nem ég az ég”. S mert „Valóban mélységes / mély a múltnak kútja, / és a jövő tornya / máris fáj a földnek” (*Az alagút végén*) – hallhatjuk Vári FABIÁN Lászlótól úgyszintén, aki (Elek Tibor róla szóló összegzését idézve) folytatást „a romlással illúziótlanul szembenézve” birkózik mai démonainkkal. Az ismétlődő sorscsepásokat nála a jégverés is jelképezi; a demográfiai túlélés és fennmaradás – e szent ügy – apostoli hirdetőjének, Fekete Gyulának dedikált *Jég és korbács* így tanúsodik erről: „Kosárba szedtem / a dáliafejeket. / Felírtam rendre / minden veszteséget. / Hivatásos hóhért / mért tartunk, Uram? (...) Nekem ezer éve / itt fogan az étel – / a fekete földben / és az almafán. / S ha néha megsorozod / durva jégsöréttel, / foghatja ősz fejét / sírjában apám.” A kárpátaljai költő lírájában Görömbei András méltatása szerint „együtt él az emberiség archaikus tapasztalata és a jelenkor problémavilága”; „fájdalmában is méltóság van, és gondolati erő, erkölcsi bátorság”; „sűrű szövésű versbeszéde összetetten világítja meg történelmünk kegyetlen helyzeteit”. „Az *Elérhetetlen föld* költőitől pedig azt tanulta meg, hogy a versnek – 'azon túl, hogy mások helyett beszél – kivételesen szépen kell szólnia, mert csak így érdemel figyelmet'. Az ő versei kivételesen szépen

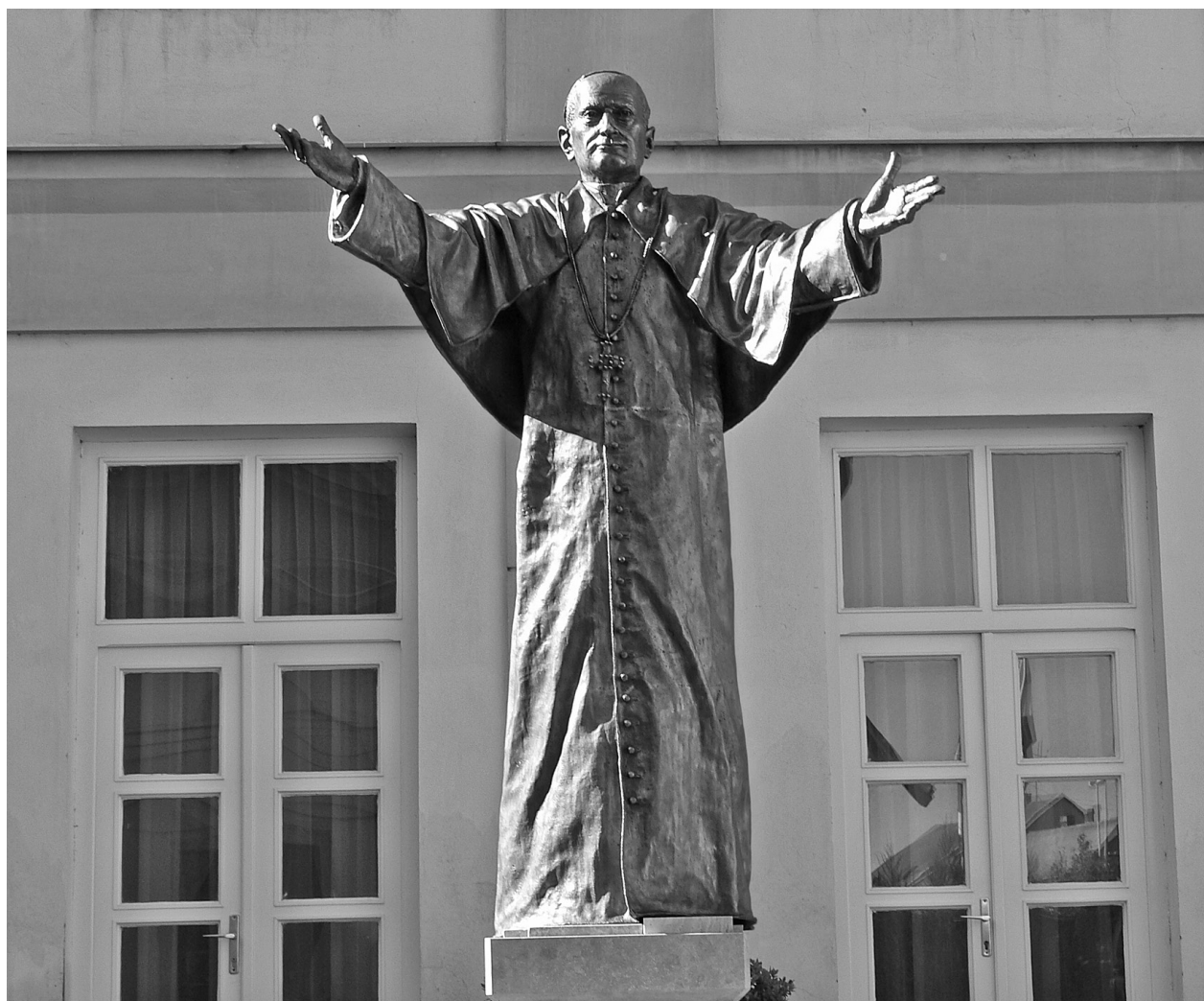
szólnak, és a kárpátaljai magyarság történelmi és mai léttapasztalatát egyetemes értékűen fejezik ki”; „verseiben egyszerre vagyunk otthon Ugocsában és a Mindenség színe előtt.” „Te magasba menekült Hazal!” – invokálja riadozó reménnyel is a védő, oltalmazó, átmenthető biztonság nemzeti szellemét a költő (*Te magasba menekült*), az illyési szállóigékre emlékeztetve, azokból táplálkozva („Homlokodon lóhatnak, ha tetszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik” – *Haza, a magasban*) – Döbrentei Kornélnak szóló ajánlással. A morális szövetségerősítés jegyében. Egy olyan lírikust szólítva, akinél az „örökös nekifeszülés életprogramja (...) a tragikus elrendeltséggel szembeni méltóságot hivatott megjeleníteni” ugyancsak (az értelmező Papp Endre megfogalmazásában). Végigtekintve az ősi magyar vidékeken, Döbrentei is a szakadatlan veszedelemre mutathat csak rá: „fölrémlik Dunaszerdahely, / s a szlovák-brutál nyelvtörvény / a magyar szó ellen törvén. / S gyötör bánat, mert a Bánát, / – búzaként terem ott pribék –, / szívünk élesített gránát, / ó, tusz-végzetű Délvidék, / hol testvéreink verik rég / büntetlenül. Európa / – szokása századok óta –, / bambán bámul. Idióta? / Vagy okos, tudja, nem elég / éhhez érzi, nem, nem, soha / veszésünk irama, foka, / mi visszaüt: gyengeség, / szívük helyén bankszéf dobog / ütemére öl a robot, / s attól kódos Magyarország, / hagyja, kincsét elorozzák / pénzkupecsek, s elődeik / mocskos trükkjét erőltetik, / pusztulásunk megokozzák, (...) durván bőrünk alá túrnak, / erszénye a kengurúnak / szerényebb, mint ezek zsebe, / vércsöppjeink belémúlnak / uzsora-vad hitelekbe, / verítékünk kamat rajta, / és e banda csak behajtja, / túrjuk ezt is fölehajtva. // S védtelen a Kárpátalja, / Isten malma, ördög malma, / irgalmatlan kő porlasztja, (...) Csángóföld is odahagyva, / mint a megtagadott gyerek, / besorolva lelenc-sorba, / mert anyja mostoha, condra. (...) Vész el a lelkiismeret, / sorvadttal vérvonal a Szeret” (*Gyalogtükék dicsérete*). „A magyarság területi hovatartozástól független vagy azt felülíró egységéről legmarkánsabban” ebben a rapszodikus poémájában fogalmaz Döbrentei Kornél – amint azt Medvigy Endre is megállapítja.

Az *Elérhetetlen föld*, a Kilencek 1969-es gyűjteménye után a Hetek költőinek Jánosi Zoltán szerkesztette új antológiája (2001) Buda Ferenc paradigmaticus versét emeli címadóvá: *Más ég, más föld*. S ez megint az egyre tovább problematizálódó változások és a rendre csak ijesztőbb (mert szerzetlen) hagyománytörések tüneteire utal, korjellemező hangulattal

és gondolatfutamokkal. És csaknem fél évszázaddal az *Elérhetetlen föld* után, 2014-ben szatmári és partiumi alkotók viszont szintén beszédes – a gondolati és topikus rájátszás ezerértelműségét jelző – címmel szerkesztik meg antológiájukat (a huszonöt éves Kölcsey Társaság jubileumán): *Ugyanaz a föld*. S ebben költemények sora tudósít vidékek, falvak, tanyák folytatólagosan szomorú elöregedéséről és végleges kihalásáról. Oláh András egyik versében: „csak a vékony sávban kikopott fű / emlékeztet még az útra / a sövénykerítés mögött tetszhalott kert / s ahol a tanya állt most romok: / ami használható volt széthordták rég / a tetőcserepet gerendát léceket / csüggedten lógatja törött szárnyát az ablak / a kemence is horpadt háttal / támaszkodik a megroggyant falnak / s ott hever kitarakva meztelenül / mint küret után egy véres női test” (*pusztulóban*); s egy sajtó sóhajtással és fohással Kölcseyt idéző másik pedig így szól: „szánjad ó sors szenvedő hazámat / a dicső nép többé nincs jelen / méreg ég és ömlik mély sebére / a büszke már-

ványon kihal a csudált név / fű lepi a sírt és szívborzasztó kétes messzeség” (*jövendölés túlpartról*). De az utolsó hang talán mégis, mindennek ellenére, ösztönös életjelet ad a küszködő, vergődő szegénység és nyomorúság, a szívbemarkoló töredelem – s a roncs-társadalom – mélyvilágából; a fiatalabb Nagy Zsuka versében „rég presszókból kidobott színes / műanyag-székeken ül a vidék // csirkét etet malacot ahogy dédszülők / életéből örökölte a sejtmemóriába // a földet meg kell művelni ez a parancs / csak azért is élni nem koldult nem kéregetett // önérzetes élet a távolban templomtorony almafák / csongorok tündék ördögök boszorkányok lakják // megpihennek színes műanyag-székeken / élnek ahogy tudnak egy ország helyett” (*bicikliút műanyag-szék*). A magyarság életet kér, némán is életért könyörög – a kő alól, a föld alól, a szó alól.

A fájdalmas szülőföld ezért tehát mindig köt és összeköt. Összeköt a bennünk és a fölöttünk húzódó örök értékekkel.

Mindszenty József (Esztergom, 2008)

BOTH BALÁZS

Kardvirágok verse

*Porladó kövek fürdenek
a párás, vasárnap reggeli fényben.
Sötétzöld repkény-levelek
alatt még kibetűzhető az érdem.*

*Felmagzott fűben vörös-fekete
őshonos bogársereglet,
a kőlapra mászik és gyakorolja
az öntudatlan testi szerelmet.*

*Szálanként lobog a kardvirág,
szüleim sírján pirosan lángol.
A tiszta levegőbe írja versét
a romlatlanságról.*

*Karácsony előtt anyámat kerestem,
kihűlt egy házról álmodó telken.
A kórházban apám arca merev volt és sárga.
Így lettem félig örült. De egészen árva.*

Négy erdei pillanat

*Terített asztal az őszi erdő.
Galambica, vargánya, lila pereszke –
Ázott avar közt fűszeres illat.
Fénykéve hull a reggeli csendre.*

*Baljós remekmű: háló feszül.
A pók nem mozdul, mint az emlék.
Középen ül, hogy megcsodálhassam
– memento mori – a keresztjét.*

*Kibújtak a kis gomba-trombiták,
tenyéryi körben sötét hangszerek.
Hangol a kórus: százféle dal zeng
a vénülő tölgyes felett.*

*Ahogy a lombok közé itt-ott betűz,
van ereje a szeptemberi napnak,
de a szeder sötétlő, édes bogyóin
holnap talán a fagyok aratnak.*

Határsáv éjjel

*Testetlen lebeg a ködben
a fenyves, a tölgy, a kőris.
Ez a határszéeli erdő
nehéz titkokat őriz.*

*Halbőrszürke lapra az ágak
szétfutó jeleket irnak –
Monoton teret pásztáz
a szem. Reménytelenül színvak.*

*Géppisztolycső mered az éjbe,
vagy dőlni kész fa ága?
Vaddisznó csörtet, vagy valaki
szökne Ausztriába?*

*A tisztáson, mikor az eső
sűrűbben permetezni kezd,
milyen homlokra rajzol halált
az infra célkereszt?*

„Ott sírás és fogcsikorgatás lesz”

*Csillagtalan világűr, völgykatlan,
nem zuhan ide a gázgömbök fénye,
antracitszürke vályúkban
fagy kalapálja a vizet keményre,*

*mindennek formája van, öntömege,
fekete kockaként áll a levegő –
ágak merednek, mint a villa hegye,
gyökeret nyugöz itt az erő,*

*hang se, szó se kell már, hogy kimondja,
gyűlöletes csend közelít,
hatvanöt millió éves bomba,
meteor vájta krátereit*

*a pokol szurdokfalába,
hol nem él, csak sárga kénvirág –
Liszt Ferenc itt komponálta
a Dante-szimfóniát.*

LAJTOS NÓRA

Átlépni egy világ határát...

Both Balázs: *Ha nem marad kimondatlan*
(Magyar Napló, 2013)

„alázattal le kell hajolni
akár egy sorvégi ponthoz”
(Both Balázs)

Both Balázs költői pályáját első kötete, az *Árnyék-talan pillanat* megjelenésétől számíthatjuk, amely 2005-ben látott napvilágot a Magyar Napló jóvoltából. Fél évtized múlva, 2010-ben a *Látogatód jön*, majd 2013-ban a *Ha nem marad kimondatlan* című igényes versgyűjteményeivel jelentkezett a szerző. Eme három kötete alapján még aligha lehetséges főbb állomásokat megjelölni Both Balázs pályáján, de ami talán egyértelműen érzékelhető újabb kötetét olvasva, hogy folyamatosan fejlődik, lírai eszköztára minduntalan gazdagodik.

Harmadik, egyben eddig utolsó versgyűjteményében egy markánsabb versnyelvvvel találkozunk, ami talán annak is köszönhető, hogy a „szavak” jelentős szerephez jutnak. Sok versében elemi lexéma maga a „szó”, amely – *ha nem marad kimondatlan* –, akkor hat, alkot, gyarapít. Ahogyan előző kötetéről is megjegyeztük: „figyelemre méltó, ahogyan Both Balázs fiatal lírikusként rátalál a földön heverő »tárgy«-szavakra, és olyan természetességgel hasznosítja újra azokat, hogy méltán érezheti úgy magát az ember: ontológiai révbe ért. Föleszmélt. A költői nyelv és a »művészi világ« koordinátái jelölik ki számunkra ilyenkor a mindenkori értelmezés origóját, ám a végtelenségbe mutató tengelyek a lét tér- és időidegenségét egyaránt jelenthetik.”¹

A ciklikus rendezőelvet ezúttal is megtartotta Both Balázs: mindhárom kötetében négy-négy ciklusba rendezi verseit a fiatal soproni költő.² A *Ha nem marad kimondatlan* című kötetében verskompozíciói zártabbakká váltak: az előző kötetben található három szonett helyett itt most tizenegy darab szonettet olvashatunk, amelyekből kettő szonett páros (*Lucifer Párizsban, A tékozló fiú*). Tematikus megújulás is megfigyelhető a szerző részéről, amikor is a szakrális egy teljes ciklus terjedelmében (*A kakas szavától nap-*

nyugtáig) is előtérbe kerül, nem beszélve a biblikus témájú egyéb festmény-versekről. De témavándorlásra is találunk példát egyszerre (gondolunk itt a portré-festészet-versekre³): a tizenhét költemény közül többek között Barabás Miklós *Zrínyi Miklós*, Derkovits Gyula *Éhesek télen* vagy Vaszary János *Morfinista* című verseire.

Kötetről kötetre haladva, s találkozáva a festmény-inspiráló versekkel, felmerülhet a kérdés: honnan ez az ihletettség? Kérdésünkre Both Balázs a következő választ fogalmazta meg: „A festmények ihlető erejét sokan kihasználták, talán természetlenebb időszakokban is. Mögé lehet látni egy (akár rég elmúlt) élet örömet, szenvedését. Hiszen a Munkácsy-képről ismert, ikonná merevített Liszt Ferenc nagy lelki viharokat átélt művész volt! Minden festmény-vers – akár portré, akár tájkép –, mindig egy-egy költői kísérlet, másfajta objektíválása a képnek. Ilyenformán vonz, mint lehetőség, ha van »mögé látott« mondanivalóm.”⁴

Az *Ezékiel látomása* című ciklusba sorolt festmény-versek közül (a *Mikes Rodostóban* címűt kivéve) mindegyik egy-egy megragadása a látott képnek, lírai interpretálása egy másik mediális térnek: a festészetnek. Barabás Miklós *Zrínyi Miklós* portréjában az *athleta Christi* személye íródik újra: „Nyíljon meg nekünk egeid fénye, / adj, Uram jelet a végső rohamra!” Majd végül egy bibliai parafrázissal zárul a szonett: „erős lesz lelkem, mert te vagy a bástya.”

Munkácsy Liszt Ferenc portréjának különös figyelmet szentel maga a szerző is, amikor is kötete hátoldalára illeszti, kiemelve ezáltal is a többi opusz közül. A szintén szonett formájú szöveg Vörösmarty ódájának nyitányát idézi: a „Jövő zenésze, hírhedett mester”-nek nevezetett művész sorsa-hivatása, hogy „mint Vergilius Dantét / vitte ember-nemlépte tájra – / szavak nélküli imádság zené”-jével felharsogja az egész világot.

A somogytúri szimbolista-szecessziós-impreszionista stílusú Kunffy Lajos (1869–1962) *Jób* című festménye (1896) címszereplőjének szenvedését is kitűnő érzékenységgel ragadja meg Both Balázs: tőmondatokra redukált verszenéje a tényszerűség és visszavonhatatlanság erejét tükrözi: „Fiait temette, barma elégett”, ahogyan a költői kérdést is a zárlatban: „jóvátételét hogy veti latra, / ha igaza nem lehet végképp?”

1 LAJTOS NÓRA, *Nem csak Both és vászon...*, Hítel, 2010/10, 113–119.

2 Megjegyzés: főfoglalkozását tekintve szolgálatparancsnok

3 Vö.: az *Ezékiel látomása* című ciklus verseivel

4 Forrás: szerzői email-interjú

Még hat biblikus alakot-szituációt⁵ örökít meg a költő: Herman Lipót 1940-es *Ezékiel látomásában* a csontmező megelevenedését fogalmazza újra a próféta szerepébe bújva, amely személyes hittétele is lehet egyben: „A holtak serege állt talpra. / Leborulva dicsősége előtt, / hol szikkadt csontok halmait láttam / hitemnek erős szárnya nőtt, / abban a látomásban.”

Hans Memling flamand festő *Az utolsó ítélet* (1473) című festményéhez írott szonettpáros olyan, mint egy kéttételes zenemű, amely megkomponáltságában egyfajta allegro (gyors ütemű) – andante (lassú) tétel-párt alkot. A szonett pár első darabjában az ítélet napjának romboló, gyors, víziószerű képei peregnek előttünk: „Aki csömörig nyelte a bűnök habját, / kijelölt bugyra alján / árnylétbe merül mindörökre.” A szonett pár második verse az utolsó ítéletet csupa pozitív képsorral jeleníti meg, amelyben inkább az állókép-szerűség lesz a jellemző, ellentétben az előző, dinamikusabb darabbal. Ez már nem az elkárhozottak szonettje, hanem a hívó szóra váróké: „áhitva néznek a kőcsipkés falra / Szent Mihály jobbán az üdvözültek.”

Zichy Mihály 1878-ban készült monumentális festménye, *A Rombolás Géniuszának diadala* olya lírai interpretálásra szólította Both Balázst, amelyben a témáról alkotott véleménye hömpölygő stílust ad az astrofikus verszetnek. A költemény két részre osztható: egy festményt leíró részre, és az újkori történelemre utaló részre: „harctéren bűzlenek temetetlen / akik nem élhettek a nászi ágyig / átvérzik mindig a történeten / ha az ember istenülni vágyik.”

Két bibliai témájú ciklusbeli versről illik még bővebben szólnunk: a *Máté evangélista* az olasz (velencei) reneszánsz festő Giovanni Antonio da Pordenone (1483–1539) alkotásáról írott versről, amelyben egy tanítvány szemszögéből látjuk a Golgotára vezető út lépéseit: „hogya vele menjek veszni hagyva / csengő ezüstöt serpenyő asztalt / az ismeretlen tengerkék szeme / vagy a hívás volt, ami vigasztalt.” Jézus elhívása a kereszttúra olyan kegyelem, amelyet a tanítványok is csak egyféleképp értelmezhetek: „tudta háromszor megtagadják / szögek kínját veti le hús-

vétvasárnap / és hogy ellenállni nem lehet / ennek a képtelen hívásnak.”

Végezetül a *Saul megtérésében* Denis Calvaert (1540–1619) flamand festő munkájához írt öntanúsító szonettet a költő, amelyben a damaszkuszi úton történt látomás-kalandra így felel a már költő-Paulus: „Az élő kövekből nőtt gyülekezetben / üldözőből kellett apostollá válni. / Áldom a nevét, hogy mégis megtérhettem.”

Nem maradhattak ki ebből a kötetből sem a már korábban is közkedvelt tematikájú tájkép-versinspirációk: Mednyánszky László előző kötetbeli *Mocsaras táj*hoz írott szöveg párja a most közölt *Hegyi táj* (1897 k.), amelyben a költő igyekszik a festő plasztikus ecsetkezelését visszaadni a szavak által: „a halbörszürke egék lapját / északi szél sikálja” – így indulva a költemény, haladva a „feloldhatatlan szorongás” felé, „ami a tájra rajzolódik”.

Valamivel későbből való, jelzéseképpen az első világháború évéhez kapcsolódik a másik Mednyánszky-vers: *Havas katonatemető* (1914). Ahogyan maga a megidézett festmény is többretű és összetett, úgy Both Balázs rövid verse is áttetsző: a nyolc versmondatból álló szöveg a gyilkos háború kegyetlen embervesztéseit írja meg, amelyben a névtelen hősöknek „nem vitte haza halálhírüket / tábori levelezőlap.”

Az *Éhesek télen* (Derkovits Gyula, 1930) című versben a mostoha körülmények között élő, kiszolgáltatott szegénynéppel sorsot vállaló Both Balázs hangját hallani, amint sikerül közben a festmény alapképletét is megragadnia a középső, második versszakban: „Állnak fázva az éhesek, / szájukra álmok, jelszavak fagytak. / Üveges halszeme mered / rájuk egy péküzletkirakatnak.”⁶

A vers szomszédságában szerepel a kötetben *Szinyei Merse Ninonról* (1870) készült portrévers. Ninon a festő egy évvel idősebb nővére volt, aki a képen huszonhat esztendő, és akit a festő harminchárom éves korában veszít el, ekkor Ninon krisztusi korú, tehát nagyon fiatal: „hányszor idéztem suttogva neved / te harminchárom évesen sírba szállt / szépség; kétszer

5 Többek között: a mezőkövesdi Takács István Szent László templom freskójáról szóló vers: *Keresztelő Szent János a tömlőben*; a győri Tardos Zoltán *Exodusa* (1985); Giovanni Antonio da Pordenone; *Máté evangélista*; Denis Calvaert: *Saul megtérése*; Zichy Mihály: *A Rombolás Géniuszának diadala* (1878); Hans Memling: *Az utolsó ítélet*

6 Köztudott a festőnek a katonáskodási ösztöne, csakhogy meneküljön az asztalosinaság elől, de hamar megsínyli a telet, és meg is sebesül: lebénul bal karja, hadirokkant lesz. A mindössze negyven évét élt festőt is a szerencsétlen sorsú magyar festőművészek sorában tartják számon, aki „amíg élt, nélkülözött, sőt éhezett, sokan ezért még elhunytát is – szerintem helytelenül – éhhalálával magyarázzák.” Dr. CZEI ZEL Endre, *Festők, gének, szegények – Magyar festőművész-géniuszok családfaelemzése*, Galenus Kiadó, Bp., 2007, 295.

harminchárom évesen / milyen volna elválasztott ősz hajad.” A veszteségérzet, a múlhatatlan gyász szép verspéldája ez a költemény.

Az „örök indulatoktól” megszabadíthatatlan lélek, valamint egy életérzést megtestesítő verse Gulácsy Lajosnak *A spiritualista* korai, 1906-os alkotása ihlette festményről, amelynek zárlatában megidéződik Ady Endre és Juhász Gyula alakja is: „Adynak abszint Juhásznak téboly / századforduló dekadencia.” Hasonló alakról mintáz verset a költő a *Morfinista* (Vasary János, 1930) című rövid szöveg – már a vers elején meghökkentő megszemélyesítést olvashatunk: „a jelen idő / kiszakadt belőle”; a verszárlatban pedig az elmére gyakorlott morfiumhatás képszerű leírásával találkozunk: „kék zöld sárga buborék száll / az idegek káoszából / átlépni egy világ határát / ez az igazi mámor.”

A nagybányai művésztelep kiemelkedő alkotójának, Ferenczy Károlynak *A hídon* (1906) című festményéhez történetet kreáló költő a vers férfi szereplőjét a fahídra állítva önsorsa átgondolására és talán önbeteljesítésére készíti: „zsebében talán csőre töltött / forgópisztoly lapul, / s a búcsúja egy dörrenés lesz, / amire az erdő zúg válaszul –.”

Végezetül egy szerepversről illik még szólnunk: a *Mikes Rodostóban* címűről, amelyben az írástudó Mikessel azonosuló szerző sorait olvashatjuk több szöveghelyen is vissza-visszatérő fájdó érzésként: „ki börtönözte be lelkem ide / Rodostó jatagán-holdas éjeibe”; „körmölve pislogó mécsvilágnál / penzumként serceg a lúdtoll”; „íme az írás, társak, szabadságot csak a végnap hozhat.”

„Pilinszky versei... A hetedik ecloga... És az örök kérdések: menny és pokol, üdvösség vagy kárhozat. Mindkettő elő van vételezve, a hitem szerint”⁷ – Both Balázs maga ekképp vall hitéről, s hogy ezt bizonyítsa is a maga költő módján, vallásosságának egy egész ciklust is rendel: *A kakas szavától napnyugtáig* címűt, amelynek első versében (*Péter*) az újszövetségi történetből az egyházépítő Pétert halljuk: „apostolaid között az első, a római pápa...”; „Készen állom érted a kereszthalálra.”

Az apostolok közül a hitetlenkedő Tamást is hallhatjuk két 12-12 soros versszakban: az első strófában a kétségbeesett apostol hangja szól a szerepversben: „Miben higgyek most, miben?”; „Nekem csak az a bizonyosság, / mit szemem lát, tíz ujjam tapint.”

A második strófában már többes szám első személyben azonosul a többi apostollal Tamás. Itt történik meg parafrázálása is az ismert történetnek: „Boldogok, akik nem látnak, / mégis hisznek – mondta. / Uram, szavaddal szólok, / ha valaki tamáskodna” (*Tamás*).

Az apostolokat láthatjuk szintén *A Getsemáne-kertben* című versben, amelyben már az árulás utáni pillanatot rögzíti költői optikájával a szerző: „lassan megvirrad halálára. / Tizenegy már nincs sehol.” A megváltás pillanatához kötődik egy igen expresszív kijelentése a lírai alanynak egy másik versében: „Segíts, hogy ne legyek konkoly, / ha eljössz, az aratásnál” (*Imádság éjfélkor*).

Az ószövetségi próféta-versek közül a *Próféta* címűben olvasható a cikluscímet adó hiányos mondat, amely a versben természetszerűen kiegészül, ekképp: „A kakas szavától napnyugtáig / mondtam, amire engem kiszemeltél.” A jónási sorssal közösséget vállaló költő zárszáva a *Miatyánk* egyik tételmondata lesz: „És bocsásd meg bűneinket.” A másik költeményben (*A próféta szól*) Babbitshoz hasonló próféta-szerepet ölt magára Both Balázs, és így teszi föl költői és hivatástudatát megerősítő kérdését is: „De a tar kősziklák között / velem mi volt a terved?”

Ebben a ciklusban is találkozunk egy szonett párral, *A tékozló fiú* Both-féle parafrázisával, én-lírájával. Az alaptörténet maga adja meg a párosság kompozíciós elvét – az első szonettben a tékozló fiú hazatérése utáni megbocsátó lakoma képsorait láthatjuk: „borjú húsa serceg a nyárson, / szolgálak sűrögnek, elszáll a harag, a füst – / Megbocsátatik hűtlen tékozlásom, / de atyám szakála is már ezüst.” A második szonettben a szorgos fiú zúgolódása adja a zárlatot: „Szívembe harap a szégyen lángja – / Nekem jutalmul gödölye sincs vágva.”

A Benedek pápa válaszol Szálinger Balásznak című versben a profán és szakrális szféra szépen egymásban való feloldódását olvashatjuk, amint a „taxiban kapott csóktól lángoló” költőtársat a Szentatya figyelmezteti a Másik Jóra: „ne csak egy lányban lásd meg Krisztus arcát, / mindünkért állt a kereszt, / az áldozat szent fája, / melyre bűneink folyton felszögezték.” A zárszó pedig egyetemes figyelmeztetés a pápától: „földi életed tétje a lelked, / ajándékul, nem célként kaptuk / a testet és a szerelmet.”

Két igen megrázó szöveggel zárul *A kakas szavától napnyugtáig* című ciklus: mindkettő (*Szárnyak, Halottak napja*) tematikája a halál. Egy kinszenve-

7 Forrás: szerzői email-interjú

déssel végződő-vergődő, még az életben pokoli kíno-
kat megélő egyén fájdalma olvasható ki a sorok
közül, ahol „életerőd borszeszlángként / pislog még,
de halni vágsz már, / iszonytató álmod: / lepedő,
hálóing, ágytál, / vagy harangzúgás, csipkés tornya /
évszázados gót templomnak” (*Szárnyak*). A *Halot-
tak napjában* a civil foglalkozású költő hangja is fel-
erősödik, amint az emlékezés fényjelei mellett élet-
hivatását is sikerül lírai tónussal megfogalmaznia:
„Sötétedéskor, sírok között / egy rendőr mi másra
gondol / ha tudja, szolgálatának / még egy kör gya-
log, és vége, / de napjai: élet-halál / szigorú perem-
vidéke.”

A kötet első ciklusának címét – *Követ, szavakat
porlaszt az idő* – egy Gergely Ágnesnek⁸ ajánlott ver-
séből, az *Őrizetlenekből* kölcsönözte a szerző. Ez
a költemény a kötet legterjedelmesebb verse: két ti-
zenkét és két tizenégy soros strófából áll, amelynek
első versszaka anaforikus szerkesztésű. Hat feltételes
jelentésű mondatszerkezetet olvashatunk, például:
„ha irányt keresni nehezebb lesz / mert fonálát nem
találok / ha az egynemű sötét átsegít / egy ismeretlen
világon” stb. A második, válasz-versszakban a lírai
apoztrophét halljuk: „köveket, szavakat porlaszt az
idő / a fátum szinonimája / kapaszkodni kell ebbe-
abba / mit verssé transzformáltam.” A harmadik strófa
utolsó négy sorában kiszól a versbéli alany a sorok
közül, mintegy humán imperatívusként: „reszketve
fél a szembejövőt / mert menekvés nincs előre /
ismeri terhed amivel jöttél / és megáld talán a sírgö-
dörnél.” A záró versszakból pedig érdemes kiemelni
a költőnek az időhöz való személyes viszonyát, me-
lyet itt ekképp jegyez: „félbetört percből kétfelé
mehet / múlt idő és feltételes mód.” Végezetül a köl-
teményben a költő meggyilkolt újságíró édesapjára
történi utalás is feltűnik a „két apátlan kamaszlány”
jelzős szerkezetben.

Egy másik költő-, íróhoz írott verset is találunk
a kötetben: a szintén⁹ Sopronban született Rakovszky
Zsuzsának címzett *Lakótelep* címűt. A madártávlat-
ból látott lakótelep mint „harmincméteres, sokszemű
hasáb” áll előttünk, amely a második strófában már
„hullámzik, árad.” Hangzatos versezetet alkotott itt
Both: „hangok zuhannak”; „Felcsavart női hang kér
számon elfolyt fizetéseket”; „Gyereksírás, a forró le-

vegőt sziréna szakítja szét.” Ez utóbbi hármass allite-
ráció is csak erősíti az intenzív, erőteljes lakótelepi
morajt, amely inkább kellemetlen hangzást kelt.

A ciklusba felvett hátralévő verseket két csoportba
oszthatjuk: az egyikbe a verstanilag is kimunkált
szövegeket, a másikba a halál tematikájú verseket so-
rolhatjuk. Formailag így szólhatunk a két alkaioszi
strófájú versről (*Kharónhoz, Utolsó levél Pompejből*)
és a szapphói strófájú *Stabat mater*ről, valamint az
Álmomban láttam című szonettéről.

Az alvilág révészéhez címzett vers az egész kötet
nyitóverse is egyben, így mindenképp hangsúlyos
szereppel bírhat. Both Balázs a „hártya-jég” szép ha-
paxba sűríti az élet törekenységét, és a határt élet
és halál közt: „Itt elcsitul a gond, betegség,¹⁰ / mez-
gyehatár, kapu két világ közt.”¹¹ Az őszi szél idézi
meg a szaporodó sírhalmokat is, míg a költői én eljut
ehhez a kijelentéséhez: „Talán a testet és a lelket /
nyugtalanítja a vég tudása.” Szinte csak a záró sorok
utalnak vissza a címadó révészre: „Tudunk elég,
hogy egy napon majd / vár eveződ a sötét ladikban.”

A klasszikus görög versmérték (szapphói strófa)
szerint írott *Stabat mater* Molnár András (1978–1981)
emlékére született: a hároméves kis halottat szölon-
gató kínzó anyai fájdalom verse ez, amelyben „Híre
sincs tavasznak, / rügyfakadásnak.”¹² Az első versszak
zord télies, dermedt világával szemben áll a harma-
dik strófa megszólítottjával: „Gyertyalángocskám”.
A költemény utolsó két sorában egy XXI. századi *Sta-
bat mater* hangját hallani, amint a játéktárgyak meg-
személyesítve lépnek elénk: „Hátha álmodhat mese-
könyv, fakard egy¹³ / kéz melegétől.”

Ehhez a vershez kapcsolódhat témájában a *Min-
denszentek* című költemény is, amelynek bár nincs
konkrét megszólítottja, a kétszer szereplő, kurzívval
is kiemelt „egy óra öt nap három év” (illetve a fakard
mint vándormotívum) sor olyan, mintha az előző gyer-
mekhalál élményét rögzítené újra. Legfőképp a má-
sodik szakaszt idézhetjük: „mihez kezdhet Istenem /
aki bölcsőnyi sírhoz térdel / tincset fakardot őriz /
maradék életével.”

Végezetül ebben a ciklusban található halál témájú
versről szólunk: a *Vietnámban* az elmúlás felett győ-
zedelmeskedő szerelem pozitív hangja is kihallatszik
az utolsó négy sorból: „árnyék vagyok árnyékom

8 Egy másik verset, az *Egy regény végére* címűt is a költőnek
ajánl a szerző, amelyet a negyedik ciklusába sorol.

9 Both Balázs is Sopronban született.

10 ötödféles jambus

11 kis alkaioszi sor

12 adoniszi sor

13 tizenegyes szapphói sor

vagy / csontot arat ki földünk szántja / utolsó pillantásodnak / szememből nyílik virága.”

A fenti versben a vietnámi háború utáni nemlét – mégis-lét utáni állapotot rögzíti Both Balázs, akinek történelmi érdeklődése éppolyan jellemző lírájára, mint a bibliai vagy képzőművészeti orientáltság. Ahogyan az aktuális kötet fülszövege is említi: „a történelem mint közvetlen vagy közvetve átélt élmény” hat a költőre. De vajon honnan ez a történelmi irányultság? – tettük föl kérdésünket a szerzőnek.

„Történelmi érdeklődésem gyerekkorom óta erős. A XX. század történelme érdekel főként, de ez a versekből kiderül. Csak a lelkialkatommal tudom magyarázni. Mélyen vallásos vagyok, iszonyatos kontraszt a jézusi tanítás fényébe helyezni a gépesített (gépiesített) emberirtást; mustárgázfelhők, harckocsicsaták, csontvázvá fogyott emberek a haláltáborokban, a sztálini terror és Szolzsenyicin könyvei, a recski túlélők vallomásai, a kicsi, hétköznapi fasizmusok, legyen szó bármelyik eszméről. Ezeket meg kellett írnom, ha lehet, »mini drámákként«, nem könny-fakasztó giccsként.”

Both Balázs utolsó, negyedik ciklusának címe megegyezik a kötet címével, és tizennégy költeményt tartalmaz. A történelem „töredékes pillanatait”-t tudja letapogatni, megragadni, ha a költő nyomába szegődünk a *Drótposta*, a *Két filmkocka*, a *Kétirányú felvétel*, a *Balatoni repülőroncs*, a *Pesti pillanat* című szonett, a *Sopron, 1944. december* és a *Soproni anizs* című karakteres költeményekben.

Az ember csontjaira csupaszított váza mint visszatérő motívum tűnik föl több Both-versben is: „Csontról csontra megtanít egy elharapott mondat”; „Feláldozódik értünk, csontja-töretlen a bárány” (*Drótposta*); „A harmadik század lépked itt, / rongyaikban a ködnek. / Szerszámaik, csontjaik / ütemre zörögnek” (*Két filmkocka*); „Spirális törés. Sorsvonalak. / Csontra fókuszált röntgen. / Halálpontosan ilyen lesz / bal kézfejem a földben” (*Kétirányú felvétel*).

A fájdalom (betegség, rák) hangja is felerősödik a kötet végén: „Tenyéryomok. Fém íz. Neve a fájdalomnak” – olvashatjuk a *Drótposta* című vers elején. A *Két filmkocka* képei rendkívül sűrítettek: az első versszakban feltűnő harmadik század legközelebb szí-

nekdoché formájában lép elénk: „Szerszámaik, csontjaik / ütemre zörögnek.”

A *C6IHO* című költemény kétszeresen is kitűnik a kötetegészből: kurzivált szedésével és a végén szereplő „FÁJDALOM” akrosztichonnal. A cím a prosztatadaganat BNO-kódja, de ha nem fedőcímként maradna a költemény, akkor is történelem utalások a súlyos betegségre. Már rögtön a nyitóképpen: „az éterszagú kék csempés folyosók”, ahol „szimultán játszmák folynak / az onkológia sakkáblamintás kövén.” A „sejtromboló halálos áram” áthatja az egész testet; és ez a külvilágra is rányomja hangulatát: a sorisméltéses „ködbe pólyálva áll az ősz” megszemélyesítésben.

Ebben a ciklusban kap helyet még két Gergely Ágnes-vers. Az öt versszakos *Gergely Ágnes fényképe alá* címűben két költői imperatívuszt illik hangsúlyoznunk: az egyik – amit mi magunk is mottóként szerepeltetünk recenzióinkban –: „alázattal le kell hajolni / akár egy sorvégi ponthoz”; valamint a záró sorok esztétikailag is kimunkált felszólítását: „tisztán kell kimondani itt / a szeretet magánhangzóit.” Az *Egy regény végére* című vers utolsó sora pedig maga a kötet címadó sora: „Fokról fokra túlélhető, / ha nem marad kimondatlan.” A ciklus, és egyben a kötet záró költeménye (*Ronsard elveszett szonettje*) szintén egy kimunkált Both-vers: szonett formájú szerepvers. A francia reneszánsz költő, Pierre de Ronsard (1524–1585) „elveszett szonettje” a 23. zoltár költői átiratával indul („Ki a halál sötét völgyében járok”), aki a szerelmének leírása után a tercinákban annak rossz életre csábító erkölcstelen magatartását rögzíti: „Kegyetlen játék ez, néma torna! / Süllyed a lélek piszkos habokba...”

Both Balázs ebben a kötetében is megújult forma- és témagazdagsággal lépett a versolvasó közönség elé. A fiatal költőnemzedéknek olyan tagja ő, akiben a klasszikus és modern, a történelem és a hit, a rég- és közelmúlt metaforái mélyen benne gyökereznek, s tehetsége révén ezekben a költeményeiben szerencsés módon felszínre tudnak törni. „Átlépni egy világ határát” – ennyire vállalkozik „csupán”, és sikerrel, eredményesen át is lépi azt. A művészet mindenható világát: egyéni versnyelvével, történelmi látásmódjával, hitbéli igyekezetével.

SZAKOLCZAY LAJOS
**Az Abszurdisztán
 és a Seholsincs drámaköltője**

Határ Győző: *Sírónevető*

A londoni Határ Győzőnek a Münchenben megjelent *Sírónevetője* (Auróra Könyvek, 1972) éppúgy alapmű, mint a két évvel azelőtt ugyancsak ott kiadott *Hajszálhíd*. Hiszen a költői – sokszorosan *költői* – alapozás után illetett letenni a drámában sem kevésbé *költői* módon cselekvő drámaíró addigi életének színpadra gondolt summáját is. Két hatalmas opusz, ám a „fénytöréseket” számítva is csak *egyetlen* arc. Az író mindkét műfajban jócskán átlépte az addig megszekkott, a klasszikusok által jól kijelölt mértéket.

Hagyományban fürdőző „avantgárd” ténykedése – először a lírikusról legyen szó – abban mutatott különlegességet, hogy a torokba szorult szó (visszanyelt vers, töredékes gondolat) helyett a mértéktelen (nomen est omen, *határtalan*) áradást, *szóömlést* emelte piedesztálra. Sokszor édeskésen, nem világosan jelölve a szóáradásban megbúvó valamicske furfangot.

Az író *álomköltészetét*, szívesen mondta az ihletbugyborék kiteljesedését álomnak, a XX–XXI. századi magyar irodalomban szinte semmihez sem lehet hasonlítani. Drámaköltészetét, amelyet versekkel gyakran fűszerezett, úgyszintén nem. Hiszen Abszurdisztán és Seholsincs – a „történés” nélküli történések filozófiával, metafizikával, sejtelemmel, ókori és mai összeütközésekkel, valamint nem kevés szélhámiával teletűzdelt terrénuma – valójában nincs a térképen. És „dramaturgiátlan” dramaturgiája is teljesen ismeretlen a színpad világában.

Határ színpadi művei egy kissé (szerintem csupán *vázlatosan*) ugyan besorolhatók a közép-európai abszurdba, miként mondotta volt G. Komoróczy Emőke, az életmű legjobb értője – a drámákat átvilágító alapos értelmezése nélkül sokkal kevesebbet tudnánk az íróról –, de a *szóömleny* mögötti valóság itt teljesen más, mint a Slávomir Mrožektól Páskándi Gézáig húzódó vonulat darabjaiban. Ott a néven nevezett valóságdarabok, bár költészettel körül vannak írva, az abszurditástól legnagyobb elrugaskodásuk

ban is a *társadalmi és történelmi* helyzetek iskolapéldái, míg Határnál eme valóság csupán nagy áttételek – filozofikus morfondírozások, beszédéről beszédre való kitarulkozások, helyenkénti jópofáskodások és szkeptikus kacajok – körkörös indáival jelenik meg.

Ez a többiekhez viszonyítottan (*éneklőbb?*) *másság* nemcsak a költői túlterjeszkedés révén éri el unikumát (nem föltétlen értékviszonylatról van szó), hanem a dramaturgia szabályait figyelmen kívül hagyó, ötletességet ötletességre halmozó túlbujánzása miatt is. Minthogy Határ Győző színpadi alkotásai csak egy különleges mércével, a „hatarológiával” mérhetők, a zseni bármily akaratosan is akar leereszkedni a zsinórpadlásról (nemcsak a világot jelentő deszkákra, ám akár a sügölyukba is, hogy onnan szembesülhessen az aktorok által tündéri pályán *röpülő* szavaival), többnyire még a függöny felső takarásáig sem jut el. Magyarán, a színház nem vevő darabjaira. (Egész életében különösképp a magyar színház közönye fájt neki a legjobban.)

Akárhogy is van – dramaturgia ide, dramaturgia oda, különködés ide, különködés oda –, a *Sírónevető* (találó cím!) két hatalmas kötetében leledző tizen-négy (8+6) színpadi mű nem akármilyen *drámaköltői* elme szüleménye. Az utószóban megvallott sok iránytű mellett szintén kinyilvánítatik az író számára talán a legfontosabb „útmutató”: „az a fajta dialógus érdekelt, amely úgy önkényes, ahogyan a műalkotás is zsarnoki önkény az anyagon / ahogyan soha senki a világon nem beszél; mégis az olvasó, a néző felérzi a képek sebesebb suhanásának, a gondolatok sűrített pergetésének a miértjét”.

Költő magyarázza költészetét – *suhan, száll* a gondolat.

Elsőbben a bravúros nyelvkezelés miatt érdemes olvasni eme színpadi, ám a zsinórpadlást többnyire az ég magasába emelő játékokat. A dialógusokat az argó („beletaszítom váram árnyékszékébe, fejét a reterát fölé feszítem s háttal akasztok be neki” – Tébrus *A kötélvilágból*; „haláli jó a hangulat” – Popmester *A libegőből*, stb.), a tájnyelv, illetve a régi szavak tára (puszimuszi, ledobigálok, kajáts fel, lajoskiütés, kutyánszki kirájjulomát, abajog, stb.) éppúgy röpíti, mint a sajátos, sokszor modoros (némely versből ide-emelt) szófüzés. Határ a szavak utáni csend dramaturgiáját nem ismeri, vagy nem alkalmazza – erre épül többek közt Csehov zseniális, *kevés* beszédű életműve –, szédületes fantáziával csörömpöl és csörömpöl a nyelvvel. (A rendezőknek szóló utasításaiban sincs ez másképp.)

A következő két dolgozat az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely és a Magyar Művészeti Akadémia által szervezett *Centenáriumi Határ Győző Konferencián*, a Határ Győző emléknepok keretében hangzott el 2014. október 18-án

Ha a dialógus túl van beszélve – az író szinte nem győzi a saját szóleleményeiben való gyönyörködést –, a szereplők (paradox) veszítenek karakterükből. (Pontosabban, az íróra kezdenek – és ez nem jó – hasonlítani.) Mitől mégis színpadi műveinek elragadó különlegessége? Csak ismételni tudom: a nyelvi varázslattól. Ahogyan Határ, a költő a Popmester maszkjában kinyilvánítja lesújtó véleményét (pesszimizmusa világméretű) a *világ* állapotáról – *világos*, nyelvi játékkal is fölturbózott, három variációt magában foglaló *handabandája* versgyűjteményeinek is éke –, abban költészet van, játék van, harsány nevetés van. Ez az a pont, amikor a botcsinálta – itt éppenséggel csupán ritkán szót kapó *narrátor* – a harlekini csörgősipkát, bohóclétének legfőbb jelképét fullánkos szavaival csaknem nyaktilóvá változtatja.

A Harmadik részben – *Sempre forte, Decrescendo, Piano, Pianissimo, Crescendo Forte, Fortissimo, Sforzando* – bravúrról bravúrra összegződik a Popmester örízte Szavaló-kórus *világfájdalma*. Az arcok eggyéolvadnak, s mintha megelőlegeznék ama nevezetes ezredvég (*Golghelóghi*) katasztrófahangulatát. „libeg a világ libeg / nekilibeg a semminek // lobog a világ lobog / lepik a villanycsillagok // düböl a világ düböl / ki-kibújik a bőriből // dobol a világ dobol / magasodik a lárma-bolt // lemez a világ lemez / дума dumára éljenez // cipel a világ cipel / takarodik a göncivel // talan a világ talan / megujton-unos-untalan // lebeg a világ lebeg / pici fák pici fellegek // dönög a világ dönög / tovatüntében tündölög // pedál a világ pedál / vágóban hajtja – povedál // robog a világ robog / viszik a vándoráramok // szüret a világ szüret / születni szeretni szeret // mulat a világ mulat / haláli jó a hangulat.”

S a Popmester bölcsessége – a sok közül az egyik: „ha már nem lesz ez a két fülem / ugyanúgy mulatnak nélkülem” – végül, az utolsó *attakban*, plakát-harsány bohócrikoltássá változik. Hiába volt Rókus és Rozálka lépcsősivatagban, az érzékek napsütötte tisztásán, az idő keresztútján, a lét és nemlét tengerén megtett – csak gondolatban megtett – útja, az utolsó rikkantással a „szentimentális” dráma egy sosemvolt hőzöngő *kikiáltó* – piaci árus, az érzelmekkel kontárkodó kofa – groteszk *handabandájában* végződik. „valakinek arra lesz gondja / éjszaka helyettem elmondja / egy szaki lesz aki / éjszaka-műszaki / új aki más aki / egy aki száz aki / szája ki tátja ki / réz aki vágja ki / heje-hülye-mulya helyettem / el! – / mony! – gya! / mulat a világ mulat / mulat a világ mulat / haláli jó a! / haláli jó a! / haláli jó a! / mulat mulat / mulat.”

Nem az a kérdés, hogy az öreg mátkapár, Rókus és Rozálka, a vándorlás apoteózisának megteremtője végre megszüli-e a valóságos, és nemcsak a gondolatban mocorgó gyermekét – a *gyermektelenség* mint az íróra és feleségére rakódó „bűnvád” véghetlen keserű fájdalma erezi végig a szöveget –, hanem az, hogy bekövetkezik-e a világkatasztrófa. Nem azzal, hogy álmukban saját temetésüket látták, hanem azzal, hogy a tizenéves ezerévesek nem érzik az Élet súlyát, csak önmaguk, nemzedékek kivételezettjeként akarnak fölszállni arra a *nyikorgó szekérre*, amelyben az *élet* és *halál*, *bűn* és *bűnhődés* sötartója – elkülönítve a nászágytól és a bagzó páriák szexünnepélyeitől – sosem a szekérderékban, hanem a legmagasabb polcon van.

Az író úgy véli, hogy *A libegő* „könnyebb fajsúlyú, igénytelen darabocská lett, nem sikerült vele annyira híven közvetíteni az álom üzenetét, mint például *A kötélvilággal*”. Csakhogy itt épp a rakoncátlanság, az önmagába feledkezett *szószátyár* megannyi bukfence az érdekes, amint a Himalájáról legurul az Adriai-tengerbe. Bukfenc mint végeredmény az a tudálékossá csiszolt népi bohózat, amelyben az értelmiségi láz oly magasra tör – az egyik ős ebben a filozofikus vagabundóságban Csokonai! –, hogy nincs az a tyúkketrec, amelybe bele lehetne szorítani a *szálongó lelkiismeret* eme „szárnyas” példányát.

Hát persze, hogy „Határ Győző egyik legérdekesebb és legáttételesebb színpadi műve: *A kötélvilág*. Ezoterikus, »érzékeny titokjáték«”. Nem más, mint „a tér-idő előtti Örökkévalóság, amelyet a Kötélverő – az első mozgató – folyamatosan terem” (G. Komoróczy Emőke). Abban is igaza van a Határ-szakértőnek, hogy eme lét fölötti létben „*az Örök Körforgás: a Történelem*”. Mindezt meghagyva, a kötélkonstrukciót (nevezzük csak egyszerűen *kötélvilágnak*) szerintem az *úr* lengedező szellője, egy kis megengedéssel, az író szerinti valaminő negatív istenkép (?) formálta *formátlanná*.

Ami hiányzik a galibából – a tudakosság megnyesése (*Tárgyak parádéja*, jóllehet, Pláton volt az ötletadó) –, azt fölülírással pótolja, még nagyobb zürzavart okozva, megannyi karakteres költői – a szereplő világnán túli – üzenet. Például Bódog, a facér temetésrendező, Jeromost követően: „Eszembe juttatod azokat a zöldfülű-szép időket, amikor igazándiból voltam temetésrendező, nem csak facér. De mióta a halhatatlanság férgé beleesett ebbe a facér emberiségbe, s tőrünk kell e paradicsomi állapotokat... A fenébe is!”

Vagy Üdvöske, az örök mazochista: „Meghamisítom az irataimat: proletárnak, burzsujnak, örménynek, zsidónak. Bizony mondom nektek, olyan megváltó még nem született, aki engem elűthetne tőle, hogy magamra vegyem a világ bűneit. Mazochista vagyok, ez a világ az én korbácsom hüvelye, de ha meglátok, előveszitek: ez a korbács az én ostorhegyes korbácsom.”

Azonnal látni: a Világmindenségben lógó *Világmindenséget* – melyik az igazi, Határ ebben a bűjőcskában elsőrangú – itt is a *költészet* tartja. „Támaszkodj a költészet koldusbotjára: meglesztek kettecskén – hangoztatja Gideon Eunuch, facér tábornok (a drámában „ezüsttenor, női szerep”, ebből is látni, hogy az író, aki hajdanában *hegedűoperát* akart írni, mily élvezettel keveri a kártyákat). Több mint két évtizede egyik tanulmányomban már jeleztem: ez a *koldusbot* tartja az egész életművet.

S ha igaz, márpedig mélységesen igaz, amit Kabdebó Lóránt ír a *Határ Győző-bibliográfia* előszó-tanulmányában, nevezetesen, hogy az író „kitűnő ritmikai készséggel, stílusának jelentésárnyaló erejével verseiben az emberi létezés iróniáját érzékelteti”, kétszeresen áll ez a színpadi műveinek világára. Még akkor is, ha a magát ostorozó – dicsérő? – *önszépség* (Határ csak a maga foncsorozta tükörnek hisz) némelykor a szóáradással túllő a célon. Irónia? Fergete-ges a létezést – és legfőképp az Államot, minden dolgok legrosszabbikát – a fullánkos groteszk görbe tükrebe állító, mindent kifigurázó hahota! Csaknem oly erős hanggal, hogy a Mindenség (is) bele-remeg.

Természetesen ennek a keserű, világkényes, öröm-ujjongástól telt és az emberiség drámáját (létezés!) megsirató *hahotának* más és más a megnyilvánulási formája – a jellemzések az írótól származnak – egy napkeleti játékban (*A majomház*), egy iskoladrámában (*Gargilianus*), egy, az állatlélektant a hitvesi ágyba vivő kihallgatási „jegyzőkönyvben” (*Elefántcsorda*), mint egy fekete bohózatban (*Bunkócska*), vagy – és még számtalan példát hozhatnék – egy utópista *holnapután* sötét gúnyrajzában (*Mamu a hamumondó*).

Határ Győző valóságközeli álma alighanem a kétszereplős kamaradrámájában, az *A patkánykirályban* ért a csúcra. Miért? Mert költészet és valóság (történelem) ugyanabban a burookban született. Alighanem a szövetségesek partraszállásának (II. világháború) idején vagyunk. Egy bunkernél is fojtóbb pincében, ahonnan – így hozza a fiatal menekült katona (Fred, a Patkánykirály) és egy, szinte anyja lehetne nő (Francoise) élet-halál csatája – nincsen menekvés. Halálával, golyó-

val a hátában majd csak a férfi „szabadul”, ám ott marad örök mementóként (robbanás, világégés) mindkettejük egymásra vicсорító harca, létszerelme.

Nem volt tehát véletlen a magyarországi siker – a drámát a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház (Krúdy Színpad) játszotta 1987-ben, a zseniális alakítást nyújtó Gaál Erzsébet tíz évre rá öngyilkos lett –, hiszen Abszurdisztán és Seholsincs helyett Határ ebben a színpadi játékában, megmaradván a költői lobogásánál, a Valóságot faggatta. Filozofikus mosolya az arcára fagyott, s ez a redő jobban világított, mint az Ezeregy éjszaka bármely fénye.

Szent-Györgyi Albert (Szolnok, Lakitelek, 2007)

ZSILLE GÁBOR

Világutak a filozófiában és a nyelvben

Határ Győző bölcelete

Vannak lehetetlen vállalkozások. Választott témám e lehetetlenségek egyikével, egy irdatlanul nehéz feladattal szembesít. Hiszen Határ Győző teljes életművének áttekintése, mi több, rendszerbe foglalása még a felkészült szaktudósok számára is embert próbáló küldetés. Megjelent műveinek három, sűrűn teleírt oldalnyi listája a legbátrabb vitézeket is elrettentheti: ötvennél több opus, s e címek legalább fele két- vagy háromkötetes, vaskos műveket jelöl. Ha „csupán” bölceleti, nyelv- és vallásfilozófiai munkáit vesszük, még mindig az a helyzet, hogy a tisztességes elmélyedés, töprengő-jegyzetelő olvasás becslésem szerint legalább fél évet venne igénybe; fél, vagy inkább egy teljes esztendő kizárólag Határ Győzővel, csak az ő világára figyelve – nem, ennyi hónap aligha adatik egy átlagos földi halandónak, lévén, hogy az Úristen eltörte fölötünk az idő pálcáját... Ezért is fordulok különös tisztelettel és hálával G. Komoróczy Emőkéhez és Rugási Gyulához, akik önálló köteteket szenteltek Határ Győző munkásságának. Gigászi munkával készült tanulmányaik minden, Határ Győző iránt érdeklődő olvasó számára iránytűként szolgálnak. Az eddigiekből következik, hogy értekezésem szükségszerűen gyarló és csonka; a teljességre nem törekedhetem, a hatalmas életműnek csak néhány morzsáját ragadhatom meg, csak néhány ívét vázolhatom fel.

Az irodalomkritikusok szívesen hangoztatják egy-egy költővel vagy íróval kapcsolatban, hogy „egész életében ugyanazt a verset vagy regényt írja, csak éppen mindig más szavakkal próbálva kimondani a kimondhatatlant”. Jóérzésű költő vagy író persze soha nem tenne ilyen merész kijelentést egy szerzőtársával kapcsolatban, mert jól tudja, hogy minden vers és regény egy-egy önálló mű, külön keletkezéstörténettel, külön alkotói szenvedéstörténettel, külön sorssal – még ha kívülről szemlélve azonosnak is tűnhet. Költőként-íróként alapvetően más a művek optikája, mint kívülről, a kritikusok páholyából. Úgy érzem, a költő, drámaíró, filozófus Határ Győző sokszínű munkásságára végképp nem nyomhatjuk pecsétként a *monotematikus életmű* kifejezést. Ez az

életmű alapvetően három műfajból tevődik össze: lírai, drámai és bölceleti munkákból – bár sietve hozzá kell tennem, hogy Határ Győző következetesen (és sikeresen) törekedett a műfajok határainak fellazítására, a különböző műnemek vegyítésére. Egyértelműen bölceleti munkái egységes rendszert alkotnak, a Határ névből származtatott *hatarológiát* – amely valójában egyetlen hatalmas ívű, több évtizeden keresztül végzett létértelmezési kísérlet. *Életút* című művének első kötetében e szavakkal vall erről: „Mindig a léten való elcsodálkozás volt a kiindulópontom: ontológusnak születtem, a lételmélet, a lehetséges lételméletek kristálytani alakzatai: ez gondolkodásom magva, a legkeményebb, a legreménytelenebb és legkilátástalanabb disciplina.” G. Komoróczy Emőke kiváló könyvében (*Határ Győző életműve*, Stádium Kiadó, 2003) nagyon találóan rámutat, hogy egy költő-bölcselő másként veti fel a lételméleti alapkérdéseket, mint általában szokták a filozófusok. Nem azt kérdezi: „Van-e bármiféle értelme az életnek?”, hanem úgy fogalmaz: „Hogyan is lehetne értelmetlennek nevezni azt, ami adottság?” Hiszen a költő szerint az élet önmagában hordozza értelmét, és aki megszületett, az egész egyszerűen „élni, létezni tartozik.” Rugási Gyula pedig *XX. századi freskó* című, Határ Győző életművét tárgyaló, helyenként lírai finomságú nagyesszéjében (Széphalom Könyvműhely, 2000) a hatarológiát egy film szélsőséges képsoraihoz hasonlítja: „mintha olyan film peregne a szemünk előtt, amely pillanatról pillanatra váltakozva mutatná a természet, a viruló élet jeleit, s a helyükön támadt pusztulás nyomait, vagy egyenesen a rommezőt.”

Egy-egy életművel kapcsolatban mégiscsak az a legjobb, ha magát a szerzőt hallgatjuk. Fájdalmasan sok évvel ezelőtt, 1998 szeptemberében interjút készítettem Határ Győzővel a Könyvhét című lap számára. A Magyar Írószövetség székházában, a Bajza utcában beszélgettünk; az idős mester abból az alkalomból érkezett Wimbledonból Budapestre, hogy egyidejűleg két könyve is napvilágot látott. Az interjú azt a címet kapta: *Mintha mindig is itthon éltem volna...* Többek között a Terebess Kiadónál frissen megjelent bölceleti prózájáról, *A fény megistenüléséről* is kérdeztem; kíváncsi voltam, ugyan miként fogalmazza meg alapgondolatát. Íme alapos felelete: „A filozófia a tanácstalanság előjoga. Tanácstalanság is, meg előjog is. Hozzá kell tennem: nem azért filozófálunk, mert sznobok vagyunk, vagy mert fel akarunk vágni

a többiek előtt, akik nem filozofálnak, hanem azért, mert az idegrendszerünkbe építve működik egy készítés, amely elöl nem térhetünk ki. Akármilyen tanácstalanok vagyunk, e filozofálást az idők végezetéig folytatjuk. Mindazonáltal néhány igen lényeges kérdésre vannak végleges válaszok, és *A fény megistenülése* kapcsán hadd beszéljek gondolkodásom megalapozásáról, amely a vájtfülűek és a nyitottan gondolkodók számára rendkívül egyszerűnek tűnhet. A filozófusok az antik filozófiáktól az indiaiakon át egészen a modernekig mindig úgy gondolkodtak, hogy hagyományos, már kész metaforákból indultak ki; a fejben, amelyben szellem, lélek, fény lakozott, minden készen állt, és ezek mentén haladtak előre, az aggyal mint szervvel nem sokat törődve. Én ezt a rendszert megfordítottam: amennyire csak lehetett, már nagyon fiatalon, a harmincas évek közepétől elmerültem az elme- és idegkörtan tanulmányozásában. Jártam örültek házában, megtörtént, hogy beöltöztettek, és testközelből végignézhettem agyműtéseket. Később is iparkodtam lépést tartani az idegkutatás legújabb eredményeivel. Megvizsgáltam, miképpen s mivel gondolkodunk, és melyek azok a buktatók, amelyekkel az agyunk mint gondolkodó szervünk becsaphat bennünket abban az esetben, ha úgy gondolkodunk, hogy fogalmunk sincs arról az eszközzől, amellyel ezt tesszük. Ez az én úgynevezett újításom.”

A fény megistenülése című kötet valójában egy átdolgozott válogatás: anyagának számottevő része már megjelent korábbi, *Léptékváltás* című, 1995-ben kiadott könyvében. Vezérgondolata a felvilágosodás kori racionalizmus védelme az ezredfordulón hódító szellemi áramlatokkal szemben: a közeli világvége, a Végzet mindent felülíró hatalma, az eleve elrendelés fátumába vetett hit ellenében. Az első fejezetben behatóan megvizsgálja, földrajzilag milyen eltérések tapasztalhatók a misztika és a szentség fogalmának értelmezésében. A második rész témája – G. Komoróczy Emőke találó megfogalmazásában – „az eszmék felernyőző és visszaeső tűzijátéka az elmében”. A záró fejezetben, amely egyfajta függelék, az iszlám egyre fenyegetőbb térhódításáról értekezik; joggal állíthatjuk, roppant időszerűen. Meglátásom szerint Határ Győző egyik legérdekesebb tulajdonsága az ellentmondásosság, vagyis szemléletmódjának kettősége: a misztikához és általában a vallási kérdésekhez természettudományos megalapozottságú racionalitással közelít. És még racionalitása is ellentmondásos, mintha még azzal kapcsolatban is vitában állna ön-

magával. Egyfelől vallja, hogy „az istenelmélet elvetése, az ateizmus gyalázata nem egyszerű blaszfémia, hanem a megháborodás biztos jele” – másfelől arra buzdít, hogy „mérjük fel az optikus reflexív túltengését az agyállomány fiziológiás működésében”, mert gondolkodásunk egésze, különösen a fogalomalkotásunk csak ennek túltengéséből következik. Szintén határozottan állítja, hogy az emberi bölcsélet csúcsteljesítményei, arisztotelészi és kanti kategóriáink csupán a szervezetünk által termelt enzimek algoritmiájából következnek, és nem általános érvényűek. Értekezésében meglehetősen sötét képet fest úgynevezett nyugati világunkról, általában az emberiség jövőjéről. Véleménye szerint az emberi „gondolat holtpontra jutott, elérte a rajongásteológia tökéletességi fokát”; „a romlás logikájának gátfutása már az utolsó kört futja, az utolsó gátat ugorja át.” Igen, úgy véli, hogy „a gondolat megállt, diadala tetőpontján elernyed, s hervatag újkori iskoláit az elszenderedés fenyegeti”; „a gondolat telítődik, a fogalomalkotás falba ütközik; amit eddig sasszárnyak terjegetésének hittek, mára már szitakötőszárnyon cikázik, és kérészetűnek bizonyulhat a morotva fölött.” S még egy idézet a műből, egy fontos mondat a kettősség szemléltetésére: „Mennél maradéktalanabb az istenség eggyéválása a világgal, annál nagyobb a kísértés, hogy matematikus szemmel rátekintve, a Szent Formulában olyan törtet lássunk, amelyben – számlálójában a világgal, nevezőjében az istenséggel – egyszerűsíthetünk.”

Melyek a hatarológia legfontosabb elemei? Pályi András szép megfogalmazásában: „Határ Győző életművét olvasva az önmagát ismeretelméleti lényegére csupaszító és minden kínáló lelki könnyítéstől megfosztó emberi tudat drámájának részesei vagyunk.” Határ szerint gondolkodásunk hordozója az úgynevezett szenzörum, ami azt jelenti, hogy „egész testünkkel gondolkodunk”. Testünk biológiai felépítésétől nem választható el pszichés, mentális tevékenységünk. Intellektusunk az úgynevezett hústestbe van zárva – a hústest lényegében egy kapszula, az értelem börtöne. Az élet színtere az örökké lüktető östörvény, az úgynevezett Multiverzum, amelyben az ember lényegében csak mikrobatenyészet, egyfajta kvark-parány. Éppen ezért semmi okunk az önelégültségre: az emberi faj magasrendűsége egy teljesen alaptalan agyrém. Életünk a halállal lezárul, az ego megsemmisül, az érzékelés kialszik. Viszont amíg élünk, legfontosabb küldetésünk a lét alapkérdéseit

kutatni, a már felismert igazságokat továbbgondolni, ismeretfoslányokat gyűjteni a Világegyetem működéséről. Mindehhez társul Határ Győző oly jellegzetes látásmódja. Az Írószövetségben készített interjúnkban is tényszerűen elismerte, hogy racionális szemlélete ironiával társul, mi több, a blaszfémia sem áll távol tőle. Kifejtette, hogy már gyerekként iszonyodott a diktatúrától, általában pedig minden parancsuralmi rendszertől. Talán ezért, hogy előtte semmi sem szent és sérthetetlen. Tizenéves korától arra törekedett, hogy a józan észre támaszkodva lerombolja a ránk kényszerített dogmákat, a vitathatatlanak mondott igazságokat. Önmagát hívő eretneknek tartotta, hangsúlyozva, hogy az elme legfontosabb fegyvere a kételkedés.

Mindebből következik, hogy Határ Győző a kereszténységről is kritikusan, „eretnek” módon gondolkodott. Nem véletlen, hogy egyik kedvenc ókori bölcselője Julianusz Aposztata volt, akinek „Ázsia volt a hitelenség tanháza”. Egyik legfontosabb bölcséleti művében, a hazánkban 1991-ben a Pannon Könyvkiadónál megjelent *Intra Muros* című értekezésben átfogó filozófia- és kultúrkritikáját tárja elénk. *Intra Muros*, vagyis a falakon belül: Rugási Gyula szavait idézve Határ Győző „nem belülről támad, illetve védekezik, hanem sokkal inkább kívülről, a bekerített zsidó-keresztény univerzum falain kívül rekedve”. A vallásról általában mértéktartóan, botránkoztatástól mentesen ír, de olykor meglehetősen szigorral fogalmaz: nem rejti véka alá meggyőződését, hogy az egyházak hitelüket veszítették, társadalmi szerepük megszűnt, idejük lejárt. A kereszténységet éles ítélettel kannibál-vallásnak tartja, mert felzabálja tulajdon Krisztusát. A hatarológia egyik sarkalatos kérdése úgy szól: „Mi lett volna, ha nem születik meg a kereszténység?” Határ Győző ennek szellemében rakja össze a saját mozaikszerű filozófiatörténetét. Véleménye szerint mindaz, amit a kétezer éves keresztény civilizáció a maga zárt mindenségében (*Intra Muros*, azaz a falakon belül) felépített, idővel majd úgy hullik darabokra, hogy a filozófusok legfőbb feladata a dirib-darab részek felkutatása és összerakása lesz. Műve hetedik fejezetében Határ Győző kérdésekkel fordul hozzánk, majd felállítja társadalmi bajaink diagnózisát: „Milyen főúri álom kéjmenyországából pottyantunk a valóság kősvatagába, és miért? A tények miféle Kalahári-sivatagában ébredtünk fel, és hogyan? Van valami, amiben mi mindnyájan – kapitalisták, szociáldemokraták, utó-

pista maoisták, utópista anarchisták, teozófusok, sátnáhívók, szellemhajtók, soványítókéra-szakértők, kimutatkozók, közpénzből eltartott mezei próféták, aszfaltüdvözítők, hitbuzgalmi környezetvédők, szélsőséges nyugati hülyék és szélsőséges nyugati okosok egytől egyig, egyaránt elmaraszthatók vagyunk. Valamennyien *intra muros* éltünk, mindannyiunkban második természetűvé vált az *intra muros*-pszichózis. Eddig a nyugati civilizáció az emberiség roppant kísérleti laboratóriuma volt. A tökéletes védettség érzetében, nyakló nélkül kísérleteztünk, ebbeli becsvágyunknak sem a lángelme megérezése, sem a józan paraszti óvatosság nem szabott határt”.

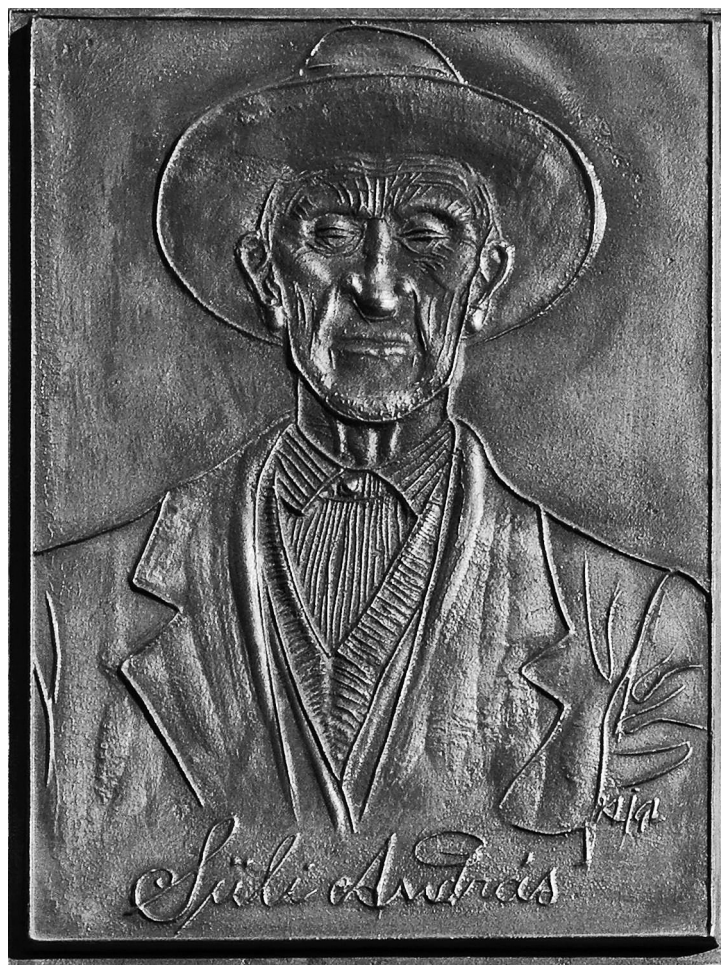
Mindamellett hiba lenne elhallgatnunk, hogy egyes vallástörténészek és filozófusok finoman szólva vitába szállnak Határ Győző vallásbölcseleti téziseivel. Mi több, akadnak tudósok, akik egész filozófiai munkásságát végső soron blöffnek tartják, egyfajta provokatív, a játékos kedvű költő által kieszelt tréfának. Határ vitriolos tollú bírálói közé tartozik Buji Ferenc, aki *A fény megistenülése* című munkát egyenesen a vallásbölcselet mélyrepülésének tartja. Ellenvetéseit természetesen pontokba szedve részletesen kifejti – ismertetésükre e helyen nincs lehetőség. Mindenesetre azt a bírálók – így Buji Ferenc is – elismerik, hogy Határ Győző „azon kevesek közé tartozik a XX. századi magyar irodalomban, akik komoly bölcséleti-vallásbölcseleti kitekintéssel rendelkeztek, s ezért nevét gyakran szokás együtt említeni Hamvas Béla nevével.” Ám a bírálók sietve hozzátesszik: nagy hiba párhuzamba állítani e két nevet és életművet. Mivel nem vagyok e tudományágak szakértője, a kritikus hangokkal kapcsolatban óvakodom állást foglalni – mindössze tényszerűen megállapítom az ellentétbor létét.

A fény megistenülése 37. oldalán Határ Győző megállapítja: „Kipányvázva születünk. Kipányvázva a nyelv, a földrajzi hely, a korszak és a kor hiedelemvilága közt. Négy mélyre vert cövek, melyek mind egyike elmozdíthatatlan.” E négy cövekből most a nyelvre összpontosítunk. 1998-as beszélgetésünk során arról is kérdeztem a mestert, hogy az idegenben töltött évtizedek során miként élte meg az anyanyelv megőrzésének feladatát, kalandját. Milyen viszonyban áll az anyaországban napjainkban beszélt köznapi nyelvvel? Szomorúsággal a hangjában válaszolt: „Én ezt a fajta mai magyar nyelvet csak nyomtatásban olvasom: az új regényírók beleveszik műveik párbeszédeibe, én pedig kerülgetem, kóstolgotom

és tanulom, akár egy idegen nyelvet. Megtanulom, megpróbálom használni is, de nem az igazi: mintha csak lombikban főzték volna, csupán egy lombik-nyelv. Amióta haza-hazajárok – meglehetősen gyakran –, iparkodom bepótolni ezeket a csaknem pótolhatatlan mulasztásokat. Amikor a Szovjetunió zuhanása és elolvadása még sehol sem volt, és a magamfajta öregember nem gondolta volna, hogy ez még az ő életében bekövetkezik, olyan gondolatok is megkönyékeztek, hogy ha ilyen mértékben sorvad az anyanyelvem – márpedig sorvad –, akkor egyszer majd nem leszek. Ezt úgy fejeztem ki, hogy engem is elér a nyelvhalál. Akkor már csak olyan könyveket tudnék írni, amelyeket idehaza senki sem ért, vagy azt mondanák rá, hogy olyasféle nyelvemlék, amelyhez szótár kell, amelyhez meg kell kérdezni a nagypapát, aki még érti ezt a nyelvezetet. Ezzel kapcsolatban eszembe jut, hogy 1945-ben, a világháború végeztével hazatért egy nagy emigráns, az öreg Ignótus, akit az egész magyar irodalom kellő tisztelettel várt és fogadott. Ennek alkalmából megjelent tőle egy féoldalas vezércikk az egyetlen akkori napilapban, amelynek az

volt a címe: *Szabadság*. Nagy reverenciával elkezdtem olvasni a cikkét, és nem érttem. Ignótus még az 1900-as nyelvet vitte ki magával, és az időközben annyira elvénült, hogy szinte idegen volt. Amikor oly sok év után először hazajöttem, attól féltem, hogy engem is utolér ez a sors, és nem fognak érteni. Másfelől azzal, hogy Magyarország ismét szabad, és én megint szabadon hazajöhetek, helyreállt a dolgok rendje. Természetesnek veszem ezeket a budapesti látogatásokat. Ennek nagyon örülök – ám az ember, amilyen hálátlan állat, a kínok és a gyötrelmek elmúltával alszik egyet erre az öröme, és máris elfelejti. Mintha mindig is itthon éltem volna, és roppantul jól esik, hogy nem kell szabadkoznom, és minden további nélkül visszafogadnak.”

Igen, visszafogadás. Határ Győző bölcséleti műveiről töprengve egy jószerével végtelen témában bolyongunk. Számptalan kulcsfogalmat, gondolatkört még csak meg sem említettem. Mégis, hadd tegyem ki most itt a pontot, ennél a szónál: visszafogadás. Hosszú és tartalmas élete alkonyán Határ Győző visszatalált szülőhazájába. És halála után sem feledkeztünk meg róla.

Sili András, paraszt festő (Algyő, 2006)

KISS ANNA

El, hová

*Minden úgy
tolul világra,
felhőből
felhő az ágra,*

*el, hová,
világon túlra,
ponyváink
repednek újra,*

*bár ha szél,
felhők ha látják,
szentülnek az
égi pályák,*

*omlanak,
magasra nőnek,
nagy világos
vizek dúlnak,*

*omlanak,
alámerülnek,
vizek dúlnak,
szelek fújnak,*

*szentülnek az
égi pályák,
szélbe a világok
múlnak,*

*múlnak a
szerelmek, fájnak,
vetve a
vetetlen ágyak,*

*minden úgy
tolul világra,
felhőből
felhő az ágra,*

*minden úgy
tolul világra,
mintha múlni,
boldog isten!,*

*szentülnek az
égi pályák,
ringyem-rongyom
válik tőled,*

*szélbe a
világok múlnak,
majd omolva
felmerülnek,*

*minden úgy
tolul világra,
felhőből
felhő az ágra,*

*múlnak a
szerelmek, fájnak,
vetve a
vetetlen ágyak,*

*szentülnek az
égi pályák,
szélbe a világok
múlnak,*

*omlanak,
alámerülnek,
vizek dúlnak,
szelek fújnak,*

*omlanak,
magasra nőnek,
mintha fájna
az időnek,*

*vergődnek
másik világra,
ringyem-rongyom
el se szállna,*

*bár, ha szél,
felhők ha látják,
szentülnek az
égi pályák,*

*el, hová,
világon túlra,
ponyváink
repednek újra.*

Párnák világos ormán

Szomjazom

ajtó-gyolcson
át világos
éjre, a
holdra, mint
kút vizére,
mi hét napig
ér fel

szélben
villanó fénnel,
én széljárta
házam
sem oltja
lázam –
szomjazom,
sápadt herceg,

bánatodra, a
szélre,

függöny-gyolcsot
felvető
szélre, mi
hét napig
ér fel
ajtaimhoz,

párnák világos
ormán hunyt
szemmel
láz, lassú
órák
lassan omló

birs-virág-
perceivel
telnek a világ
mély sebei,
fájnak,
álmodom
veled, herceg,

és szomjazom,

ajtó-gyolcson
át világos
éjre, halk
holdra, mint
kút vizére,
mi hét napig
ér fel

szélben villanó
szírommal,
fénnel,
én széljárta
házam,
nem múltó
álmom, lázam –
szomjazom

függöny-gyolcsot
felvető szélre,
mi álomi
utakról
hét napig
ér fel, ha

néha reggel,
párnák világos
ormán
hunyt szemmel,
láz, lassú
órák
lassan omló

naspolya-virág-
perceivel
fedve a
világ
mély sebei,

szomjazom
bánatod,

ajtó-gyolcson
áttűnő
alak, tudd,
hét nap az
álom, míg víz
s a szél, hogy
vártalak,
ujjamon már
ezüstöd.

Magánsámán nincs Beszélgetés Kiss Annával

Kiss Anna tavaly januárban ünnepelte hetvenötödik életévét – ez alkalomból jelent meg összegyűjtött verseit tartalmazó kötete *Gyolcs* címmel. Miért várt vele ilyen sokáig? Honnan jött aztán az ötlet, hogy összeállítsa ezt a jelentős életművet magában foglaló kötetet? – faggattuk a József Attila- és Babérkoszorú-díjas költőnőt.

– Túl az ötvenen már elkészült egy válogatott kötetem is, amelyet bolgár nyelven adtak ki. Egy összegyűjtött kötetnek szerintem most jött el az ideje. Biztattak rá. Magamtól is nekiláttam volna, de épp nyíltak lehetőségek újabb, nagyobb utakra, utánajárnom időtlen ideinknek, meglelni a teljes identitásomat, hogy mért úgy írok, gondolkodom, ahogy – ami a költészet mellett szép lassan fontossá lett. Úgy negyvenévnnyi ilyen irányú tanulmányaimat kiegészíteni korábban elérhetetlen magyar s idegen nyelvű alapművekkel, hogy megírhasam, s közreadjam, amire jutottam, s nyugodtan vénülhessek tovább, vagy múljak el.

– *Kemény Katalin, Hamvas Béla szintén filozófus felesége írja, hogy „a vándor nem szívesen tér vissza oda, ahol már járt egyszer”. Úgy tudom, két évig dolgozott az összegyűjtött versekkel. Több helyen nyilatkozta, de én sem hagyhatom ki a kérdést: milyen koncepciót követett a *Gyolcs* szerkesztése során? Hagyott ki verseket? Közben rendezte az írásait, előfordult, hogy néhányat átírt?*

– Én nem szoktam köteteket illő egységként komponálni (néha meg is róttak érte); munkáimat, ott, ahol tartottam, időnként közreadtam. Egy vers, verspróza vagy

dráma önmagában már úgyis egész. Nem a kiadás tökélyét, hanem az írás, az egyszemélyes szellemi műhely működését tettem láthatóvá. A már említett külső okok miatt el-el kellett halasztanom publikációkat, előrevennem későbbre tervezetteket. A *Gyolcs*ban minden a helyére került, láthatóvá lettek az együvé tartozó munkák is a szerkesztés által. Alig valami maradt ki a megírt verseimből. Azok olyan irányt vettek, amelyet aztán mégsem követtem. Utólag már átlátva mindezt, bizonyos szavakat, részeket is lecseréltem, és a határidőktől sürgetve a kezem alól túl frissen kiadott írásokat. Amúgy az írások alatt jelölve van a keletkezés ideje, helye: bárki utánanézhethet mindennek. Egy terjedelmes, kész dráma is kimaradt. Kiegészítettem néhány oldallal. Az azóta eltelt negyedszázadnyi idő sokat segített benne, hogy a cselekményt összevázó nagy manipulátor is megkaphassa a dráma törvényei szerint, amit megérdemel. Ahogy egyébként az élet maga is osztja az igazságot – végül.

– *A *gyolcs* számomra a keresztről levett Krisztus halotti lepelbe tekert testét, a feltámadást megelőző három napot is megidézi. Miért épp ezt választotta a gyűjtemény címének? Van köze az evan-*

géliumi misztériumhoz? Elvégre az Ön versei is magukban hordozzák az újrakezdet reményét...

– A „gyolcs” szó az emlékképeink közül valóban előhívja az evangélium lepelét is, mint az élet és halál dolgaiból még sok mindent. S mind nőre utal. Az összegyűjtött két hatalmas kötet is, hiszen nő neve alatt jelent meg.

– *A verseit olvasva nehezen bírtam ki, hogy ne énekelve, kántálva haladjak versről versre. Mindegyik versben ott bujkál a sámánisztikus, balladisztikus ősi erő, a vágyakozás az „Egy”-be való visszajutásra. Mintha a tűz körül ültem volna, s a versekkel a nagy szellemek megidézésére tettem volna kísérletet. A keleti misztika, filozófia felé nyitnak ezek a versek. Írás közben érez ilyen transzállapotot, a külvilág kizárását a belső világ jobban értése érdekében?*

– Nem, nem transzállapot. Valami, amire nincs megfelelő szavam. De ha átadom magam a versnek, s közbeszól csengő, telefon, jó ideig azt sem tudom: ki vagyok, hol vagyok, hány óra van.

– *Verseire az én-központúság, a vallomások, önéletrajzos költészet nem igazán jellemző. Remélem, nem lövök mellé, ha azt állítom: az Ön költészete „mi”-költészet. Ez a „mi” aztán jelentheti az egész*

Kiskorában, nevelő nagyszüleiével és nagynénjével szülőhelyén, Gyulán

emberiséget vagy a magyarságot, az európai és keleti kultúrkört. A versei az egyetemesség felé törnek. Vonzódik a közösségi szellemiséghez? Többre értékeli a közösséget az „én”-nél? Leegyszerűsítve a kérdést: a vers értelmét a közösség segítségével, felvilágosításában, a dolgokra való rávezetésében látja?

– Nem értékelem többre a közösséget az „én”-nél. Úgy vélem, sok múlik a közösség szellemén, erkölcsén is. Ahogy sok múlik a kiváló vagy aljaemberen is a maga helyén. Természetes közösségek esetében, amilyen a család, a tágabb összetartozások: mindenki számít, és mindenkire számíthatnak. Cél és eszköz: emberek. Jó esetben. Sámánelődei óta a költő is szolgálja a közösséget. Magán-sámán nincs. Én, aki ma élek, ebből a szolgálatból a költőét vállaltam, nem gyógyítok, nem tanítok – bár a vers is képes világítani, eleveníteni. Jó esetben. Ha nem így volna, sem tehetnék mást, mint

közösséget vállalni az enyéimmel, a világgal: erre van bennem valami réges-régi kód. Ahogy mindenkit, akit rég kitaszításra ígértek – azt valójában a Sorsra bízva ítélték halálra.

– *Finoman, szentségénél fogva van jelen a verseiben a nőiség. Nem mint emancipáció vagy a nő hatalomra törése, hanem a kezdeti természet szerint: anyaságként, szülőként, oltalmazóként, világösszefogóként. A mai napig foglalkoztatja a nő szerepe a világban, a versben?*

– Nem foglalkoztat túlságosan. Kellő önérzettel vagyok nő. Aki ezt rossz néven veszi, az meggondolja, hogy máskor tegye-e. Magartartásom, költészetem is jelzi ezt. És a tiszteletet mind a női lét, mind a férfi-lét iránt.

– *Nem egy verse különböző kultúrák világából építkezik, olvasásuk közben egy régészeti ásatáson érezheti magát az olvasó, ugyanis több kultúra, több mondanivaló és hagyomány rétegződik egymásra. Régóta foglalkoztatják az ősi kultúrák? Úgy tudom, járt Szibériában, találkozott a finnugor nyelvcsaládhoz sorolható népekkel is, a magyarok nyelvrokonai-val. Milyen emlékei, benyomásai vannak róluk ennyi év távlatából?*

– Jártam Szibériában, finnugor, türk részen is, Mongóliában, kanadai, floridai indiánok közt, a viking hagyományú Izlandon, finnek, bolgárok, makedónok közt. Otthonosan az élő és elfeledett, de előhívható hagyományok közt, érezve, hogy az emberiség valójában egy. S van jobbik része.

– *A színpadi művek, bábjátékok írása honnan jött? Miért kezdett el ilyeneket írni?*

– Az élet csupa közjáték, párbeszéd, monológ, sikerült vagy balul elsült ármánykodás. Olyan közegben nőttem fel, ahol ezt művészi en tették. Nem nagy csoda, hogy rákaptam. Sajátos tanulóévek voltak. Közben súlyosabb drámákhoz kellett szoknunk. Megszenvedtük, túléljük. Felülemelkedtünk rajtuk, mint bárki a maga történelme során. Mindenem, ami a verset előhívja, s a játékban lassan, késleltetve bomlik le, ahogy Shakespeare színházában – a színpadra könyöklő utcalányt, páholyában az arisztokratát egyformán magával ragadja.

– *Indiánokkal, mongolokkal, kisebb nyelvcsoportokkal találkozott. Mintha mindig is a kisebbséget kereste volna. Másképpen kifejezve: a kiszolgáltatottakat, az*

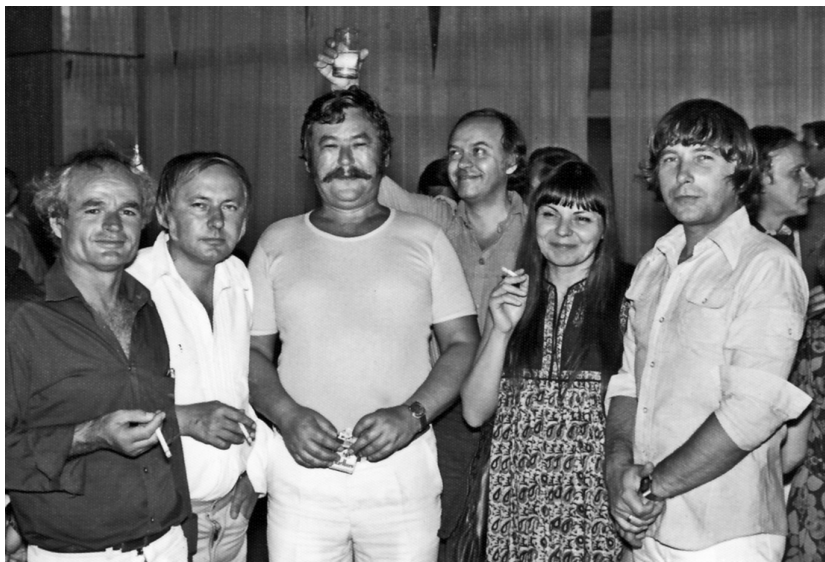
Hakaszföldön, a Jeniszeynél orosz értelmiségiekkel

elesetteket, a kizsákmányoltakat. A hétköznapjait is ez a misszió, ez a szociális érzékenység alakítja? Az emberfigyelem?

– Azokat a népeket kerestem, akik a legtisztábban, a legtöbbet őrizték meg a történelem előttről. Mert egyetlen emberiség van, s elképesztően sok a közös mindenben. Lehetetlen vállalkozásnak tűnt, mondhatni próbára indultam, kehes táltoson, eszelős, széllel bélelt utas, mongoloktól izlandiakig, indiánokig, s minden, mint a mesében! Megírhattam *Az úrnő ezüst ujja*, a *Jár nyomomban* könyvem, az angol–izlandi–magyar, angol–magyar–izlandi, útszótár méretű szótárait. Mivel használható izlandi szótár ma nincs, nem jelzik a kiejtést, pedig jelezve is elmondhatatlan nehézség a más nyelvűeknek. Az egyetlenből, a Berkov-féle, ötvenes évekbeli, korrekt, orosz nyelvűből kikopott a világ az izlandiakkal együtt. Az én kézzel írottam sok éves múltkeresés és a Berkov-féle könyvtármaradék izlandi–orosz szótárfél terméke. Szükségem volt rá. Angollal is megközelíthetően – megsokszorozódott a jelentősége. És valamiért ez is az én dolgom lett. Tudjuk, az izlandiak nyelve az északi nyelvek fennmaradt közös őse, a viking kor latinja. És hihetetlenül szép. Illik is idegen, déli-keleti párjához, a mienkhez. Ha László Gyulának ama ősnelv-keveréknyelv dolgát taglaló munkájában igaza van...

– *A versről kialakult képe változott az idők során? Másképp gondolkodik róla most, mint esetleg harminc évvel ezelőtt? Nyíltan megkérdem, a maga egyszerűségében: mi a vers?*

– Számomra a versírás a megismerés sajátos útja az ismeretlenben, mintha a ködben. Valahová

A sztrugai költőfesztiválon költők társaságában

jutok belőle. Csak az így lett munkákat hagyom meg. A születésükben nem sok „akárom” van. Ahogy változom életem során, az ismeretlenben járás légiesül. Kissé a vers is. A versre-bicegő drámákkal hasonló a helyzet. Nyilvánvaló persze, hogy se vers, se dráma nem lehet meg a szakmai tudás, a szerkesztés alaposága nélkül – magam is vallom. De a szakma nem ketrec. A színház saját konvenciókkal él, nem mindegyik tűri azt, ahogy én megnyilvánulok. De mindig akad olyan is. Annyi nekem épp elég.

– *Az Ön hazaszeretete a verseiben nem jelenik meg direkt módon, tolatkodóan. Helyette a szürreális folklór, a már felhozott ősi motívumok bonyolult rendszeréből kiemelt elemek jelzik a magyarsághoz való viszonyát, a hazaszeretetét. Miként viszonyul a magyarságához?*

– A melldőngetéshez szükséges a féltégla, a költészethez nem. És lehetnék más, mint egy a magyarsággal? Vegyes származású, közülük való?

– *Manapság újra divatja van a közéleti költészetnek; egymás után*

születnek a jelenlegi kormányt vagy a hazai politikai életet és sokszor Magyarországot bíráló versek, lírába ültetett lesújtó vélemények. Ön szerint is ez a helyzet?

– A világ értékrendje, s benne a miénk is – feldől. Mintha valami vírus ette volna be magát mindenbe. Fájdalommal élem meg a családokon, barátságokon belüli szakadásokat magam is.

Viszont senkit nem tagadok meg, akkor sem, ha már kivel-kivel nem tudnánk mit mondani egymásnak. Előfordul, hogy emléket állítok annak is, ami szétszakadt, mert volt, mert költő vagyok. És ez másfajta téveszmét feltételez, mint a politikafüggőké.

– *A pályakezdésében Latinovits Zoltán mellett Nagy László segítette. Mire emlékszik vissza vele kapcsolatban a legszívesebben?*

– Ők, és még mások is. Emberek voltak, a szó igaz értelmében. Minden kis történetnek ez volna a lényege. Féltő szeretet és tisztelet tartja össze az ilyen kapcsolatokat.

– *Nyomon követi az újabb nemzedékek munkáit? Lát eltérést a maiak pályakezdésének körülmé-*

Mongol írók között

nyei és az Ön pályakezdésének körülményei között? Ha igen, miben? Régen nehezebb volt?

– Akkoriban eljutni az első antológiáig, önálló kötetig: kriminek tűnik ma már. Viszont bírtuk az ország figyelmét, Isten malmai meg tették a dolgukat. Ma könnyen kijön az első füzetke, az első kötet; de félek, nem sok helyre jut el. Egyébként már a miénk sem.

– Ennek ellenére írásra biztatja a tehetséges fiatalokat? Próbálják meg felvenni a versenyt a bóvlival, az értéktelennel szemben?

– A tehetséges fiatal egyszer majd nagy verseket ír; az a dolga. Kereskedelmi szempontok ebben nem befolyásolják. Megjelenhet, és előbb-utóbb neve lesz. A honoráriumtól neki is felkopik az álla, mint idősebb pályatársainak. Egyébként minden rajta múlik. Ez volna a biztatás.

– Visszakanyarodva a kezdetekhez: az emlegetett probléma a Gyolcs című kötetet is sújtja? Eljutott egyáltalán a könyv az olvasóközönségig? Vannak visszajelzések?

– A Gyolcs úgy ezerötszáz oldal, ezért az olvasók zsebéhez mérve drága, mint helye a boltok polcain. Eljut persze, akihez eljut, s ők a végére érnek, ki mikor – egyszer. Mert idő sincs semmire. Általában. De sok múlik a kivételen. Méltató visszajelzéseknek örülhetek, és nyugalommal tölt el, hogy ez a testes, kétkötetes könyv, mondhatni életmű, még az én szerkesztésemben – van.

– Az internettől tudatosan zárja el magát. Korábban sem használt internetet? A világról a hírekből, újságokból tájékozódik, vagy teljesen kivonja magát a futó, átmeneti, múltó dolgok alól, és a versekbe zárkózik?

– Én már akár taníthatnám is a manipuláció természetét, ha nem viszolyognék úgy tőle. Életkoromból adódóan ismerem, vagy legalábbis gyanítom az elhangzott, leírt mondatok háttérét, múltját, tisztában vagyok érdekekkel, ellenérdekekkel, emberismeretem más dolgokban is eligazít. Sorskérdések, ha felmerülnek, persze én is mindennek utánajárok, s meg-

teszem, ami tőlem telik; ám ha lehet, a vers az első: abban jobb vagyok. De mit kezdjek ennyi ambícióval a politikában? Mit az internet levéltömegével, kétes hitelességével? Vírusaival, leskelődésével? Tudom, gyorsabb, mint a madárpiszok! Rengeteg a haszna, de ezekkel együtt. Érték hozzá, amennyire kell, a drótot mégis kihúztam a falból. Ha elég rosztag leszek, talán meggondolom magam.

– A világban rengeteg krízis történik – háborúk, klímaváltozás, helyi konfliktusok –, amelyek elbizonytalaníthatják, továbbmegyünk: megrendíthetik az embernek a világba vetett hitét, röviden, könnyedén bizalmi válságba kerülhet. Ön milyen kapaszkodókat lát ezekkel szemben? Milyen alternatívák jöhetnek szóba?

– No igen, a hatalom, a pénz cinizmusa, s az ebből következő áldatlan dolgok... Régi ügy ez. Talán épp most tanuljuk, a magunk bőrén, hogy az egyenes beszédű indiánfőnök jóslata lassan beválik: leöljük az utolsó bölényt, kivágjuk az utolsó fát, s rájövünk, hogy a pénzt nem lehet megenni. Ez mindönknek kínál egy józan alternatívát. De mondják, hogy a földtengely változásai is okozzák a klímaváltozást. S úgy látszik, az irracionális mohóságot sem lehet megállítani, míg magát is elemészttve ki nem múlik.

– Az a misztikusság, ami erősen uralja a verseit, a gyerekkorából hozott élményekkel, a mesemondóktól tanultakkal összefüggésben van? A gyerekkor mindenre, akár az élet későbbi alakulására is hatással van?

– A gyerekkor holtunkig kísért bennünket. Az is kiderült, hogy egy ilyen valakitől, mint én, ez

Kárpátalján az MMA irodalom tagozatával

révén az anyósomé. Sógora, első férje múzeumalapító műgyűjteménye (debreceni Déri Múzeum) hazafiassága s a világra, főleg keletre nyitottsága. Anyósom első férje történetesen a Kárpát-medence magyar emlékeit mentette, mint született bánási. Mindez találkozott az én emlékeimmel. Onnantól életem szálai: tanítás, költészet, emberismereti tanulmányok. Ez utóbbi kettő máig. Sajnos, otthonról csak nagyított fotók, olló, húzós mérleg, stoppolófa, orvosságos üvegek, ilyesmi van, amit nem vitt el a „modernizáció”. A többi főleg erdélyi, vett holmi. Vettem a keleti szobám tárgyait is. Olyan értelemben kincsek, hogy köztük élek: érzem időben, térben az egész világot. Kevés pénzen, tanulással jutottam hozzájuk. A nagy izlandi kavics meg csak úgy megszólított a gleccserhordalékból.

– 1956. október 23. Mit jelentett ez a nap az Ön életében?

– Már fővárosi tanár koromban megláttam egy kalendáriumot kedvenc antikváriumom kirakatában „az 1848-as közönséges évre”. Még aznap megvették előlem, más kellett karácsonyra lennem. Miről is tanúskodott a valaha ponyvára szánt kiadás? Hogy nem sejtjük, melyik évünk lesz az, amelyik megváltoztat mindent. Apám egyszer mondott valami ilyesmit a politikáról, amikor háborogtam a padlás-söprés, a megverték miatt, s igaza lett. Pár évvel később épp fogat mostam a kollégiumi bádognyalú felett, mikor az elnémíthatatlan rádióból lövéseket, s az eseményeket kibővítő, zavart magyarázkodást hallottam. Tudtam, hogy most van az, amiről apám beszélt. Azóta minden október 23-án, a legremesebb, az ötvenedik évfordu-

lókor is eszembe jutott. Szokása szerint kertelés nélkül beszélt velem. Falusi szabóműhelyében, ahol éppen én sirtam a rongyos ládán. Azon ült valaki pletykafészek vagy panaszos. Így volt ez akkoriban.

– Egy darabig az orvosi egyetem hallgatója volt. Aztán otthagya. Milyen megfontolásból?

– Nagy elszánás vitt az orvosegyetemre éppen 1956-ot követően. Úgy teljesítettem, hogy eltekintettek a „megtévedtségemtől”. De egyre a versen járt az eszem, s az orvosi lét nem sok időt hagy ilyesmire. Nem vágytam a vasárnapi költő sorsára sem. Pedig már harmadéves voltam.

– Rengeteg könyve van; egy részük a pincében – a fontosabb, mindennapi olvasmányok az ágya mellett. Kiknek a műveihez nyúl újra és újra a legszívesebben?

– Máshol már írtam erről, legutoljára a *Jár nyomomban* könyvem elején. A hálókamrámban épp itt van a fejemnél egy kosárban Móricz nagyszabású történelmi műve, az *Erdély* újraolvasásra; Halmy György dokumentumfilm-sorozata végre könyvben is *Schmidt Éva nyomán* címmel. Jó a Schmidt Éva-súlyú tudósok mondataira újra s újra visszalapozni. Amire a film nem igazán jó. A személyes jelenlét hitelét viszont a könyv nem nyújtja. Együtt az igazi. Itt van még Pessoa verseskönyve, a *Portugál tenger*, s legalul az irdatlan telefonkönyvek – mert nem fértek sehová.

– Elégedetten gondol vissza az életére? Minden terve sikerült?

– Emlékezetem szerint soha senki nem is ígért nekem ilyeneket. Küzdelmes és gazdag életem volt. Nekem való. **Ayhan Gökhan**

WOJCIECH KALISZEWSKI Jerzy Snopek:
Fába vésve Géza Szócs: poezje
 Studio Emka, 2013.

Szócs Géza olyan költő, aki szinte minden versével szokatlan módon meghökkenti az olvasót. Szavaival, mondatai felépítésével, verssorai szerkezetével, a versszakok elrendezésével a képzelet legmeredekebb csúcsaira kapaszkodik, hogy onnan, egyenesen a kék égbolt alól, váratlanul a leghétköznapibb és legkijózanítóbb valóságba ragadt völgyekbe ereszkedjék alá. És minden ilyen ugrás előzetes figyelmeztetés nélkül, kirobbanó spontaneitással, ugyanakkor elbűvölő könnyedséggel és gördülékenyen megy végbe. Metaforái ösvények vagy – másképpen – az ösvények azok, amelyek metaforák segítségével vezetnek el az emberi sors bonyolult rejtélyeihez. Mert Szócsöt a költészet és a történelem egyaránt próbára tette. Paradox módon azt is mondhatjuk, hogy oszthatatlanul van jelen és oszlik meg e két elrendezés és két idő között. Elmerül a kezdet és vég nélküli időben, kötődik annak megbonthatatlan egységéhez, ugyanakkor jól látható az eseménytől eseményig rohanó időben is. És Szócs itt a történelemnek, pontosabban a történelem drámájának költője. Mert van a verseiben dialógusokhoz kötődő hallgatás-örvény, van epikai emelkedettség, és megtalálható bennük a lírai utalás érzékeny könnyedsége is. Semmi sincs itt kizárva, legfeljebb közeledik és távolodik, mint egy forgószínpadon zajló előadás, amelyben Szócs központi – egyesítő és ellentéteket szító – helyet foglal el.

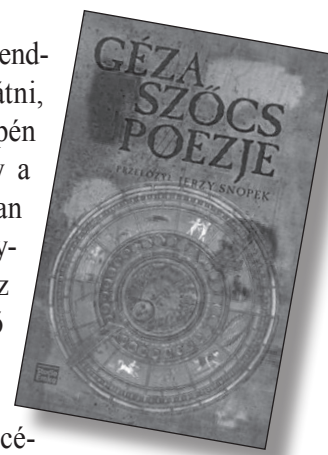
Szócs olyan valaki, aki bízott a szavak erejében. Az írás szükséglete – a költői kifejezés kényszere – nagyon korán felébredhetett benne, első kis verskötetete ugyanis huszonnégy éves korában, 1975-ben jelent meg. Magyarul írt, a kötetet Bukarestben adták ki, ami önmagában is a drámaian alakult történelemre utalt. Szócs erdélyi magyar, s így kezdettől fogva együtt élt benne a szavak, fogalmak és tapasztalatok éhsége és túlzott bősége. Mint mindenki, aki politikai elnyomás és megszorítás keretei közt kénytelen élni. Vele született érzékenysége fogva ideális mértékekkel mérte a valóságot. A Ceaușescu-rezsim romániai valósága ezeket a mértékeket a tiltott fogalmak listájára helyezte. Szócs tehát saját akaratóból lett a lojális állampolgárok közül kiátkozott és kizárt személy. Ám elsősorban önmagából kellett kiirtania a határokat és sorompókat, saját félelmével és csüggedésével kellett időről időre harcot vívnia. Mert a

külső felosztások és politikai rendszerek végét nem lehetett látni, és akkor, a 70-es évek közepén senki sem gondolhatta, hogy a totális rendszerek bukása olyan közel van már. Szócs a reménytelen ellenzékiek klánjához tartozott, az ő számukra első helyen – célkitűzésként – a megingathatatlan erkölcsi alapelvek álltak, a gyakorlati célok pedig háttérbe szorultak. Idővel aztán az utópiák kezdték elfoglalni a reáliák helyét, rombolva a kommunista rendszerek homlokzatait. Az alapelvek – mint a savak – kezdték szétmarni a totalitárius héjakat és páncélokot. Szócs ráadásul mintegy duplán is gyanús helyzetben volt – egy idegen ország nemzeti kisebbségéhez tartozott, Nagy-Magyarország terében mozgott, és antikommunizmusát a román állammal szemben tanúsított illojalitás bűnének tartották. A hatalom szemében ezért különösen veszélyes és gyanús személlyé vált. Végül aztán maga a politika „jött el” Szócsához, az kereste inkább a költőt, mintsem fordítva. Szócs elsősorban az érzelmek nem hallható vibrálására különösen érzékeny költő volt:

*és hallgatom, hogyan beszél
 egy elsüllyedt szigetről benned
 vékony hangján egy hajdani városlakó*

*és ez a hang tele van rettenettel
 és ezért alig hallható*

Szócs olyan, mint a legérzékenyebb szeizmográf. Olyan jeleket fog fel, amelyekre senki sem számít, amelyeket senki sem sejt, és lírai szempontból rendkívül tisztességes verseket hoz létre belőlük. Ez azt jelenti, hogy a versek legmélyebb rétegükben nem üresek, nem akarják az olvasó tetszését pusztán találó külsőségekkel elnyerni, hanem azt érintik, ami a mindannyiunk által ajándékba kapott életszikrát alkotja. Mindnyájunkban van ilyen sziget, amely a közösségi emlékezetben megőrzött Atlantiszra emlékeztet, valamire, ami elveszett, de mégis jelen van, amit nem felejtettünk el. Ezeken a rejtett és elsüllyedt szigeteken keresztül vezet az út, amely egyesíti, összekapcsolja mindazt, ami szétszóródott, szétaprózódott. Szócs határozottan centripetális költő, aki összefog, aki az egyesülés világaról beszél. Mindez

együttal rég elfeledett nyomok feltárását is jelenti. A költőnek, ebből a perspektívából nézve, igen fontos küldetése van – hiszen eltüntetett nyomot kell megtalálnia és értelmeznie. Ennek az útnak a leírása poétikai módon átalakított, metaforikus leírás, amely a költői eszközök segítségével lerövidül arra, ami a legfontosabb. Amikor ezt mondja: „s hallgatom, hogy nővik be a fák / a földgömb túlsó oldalát”, az érzékek egyik szintjéről egy másik szintre emeli benyomását, kitágítva a megismerés lehetőségeinek mértékét. Ebben az áthelyezésben benne rejlik az egész teremtettség, létező, alsó és felső rétegekben lakozó, az elemek erejében és a végtelenre emlékeztető végeességben jelen lévő világ képe. Ez a világ sok elemből tevődik össze, gazdag, nyitott, és megismerésre vár. Szöcs hőse erre a kihívásra válaszol, amikor képzelete erejével felfegyverkezve ebbe a bonyolult struktúrába merészkedik. Ugyan mire mennek ilyen lelki érzékenységgel szemben a rendőri tiltások és üldözések? Mai szemmel nézve már valóban groteszk karikatúrára emlékeztetnek. Csakhogy azt a perspektívát előbb meg kellett szerezni. Szöcsnek át kellett mennie a világnak azon a „pincemélyi”, fénytől megfosztott térségén. Meg kellett tapasztalnia a saját magában lévő és az ellene megnyilvánuló gyűlöletet, hogy aztán elválaszthassa azt attól, ami lehetővé teszi, hogy az ember a saját lábára álljon.

*Valaki kertemben járt az éjjel
s rám hagyta szárnyait s az ásót
zápor mossa a föld alatt
az eldőlt s lebontott kilátót.*

A rend szándékos felcserélésének legalább két magyarázata van. Az első az, hogy a költő megpróbálja átlépni a felszíni világ és a felszín alatti világ között húzódó határt. A mélybe merülés jó lecke, alázatra tanít a sors meglepő és előre nem látható ítéleteivel szemben, megváltoztat és megerősít. A hős lelkileg és mentálisan megváltozva emelkedik a felszínre. A másik magyarázatnak azonban keserű történelmi tapasztalatra utaló íze van. Ez már nem katabázis, hanem aritmia, a személyi szabadság súlyos megsértése, amely a nemlét mélységébe próbálja taszítani áldozatát. Szöcs megjárta a román belbiztonsági szolgálat börtöneit. Nem kell elmagyaráznunk, hogy mi volt a Securitate. Szöcs átverekedte, átásta magát ezen a sötétségen. A költészetben kivételes éleslátást felszabadító energiával tért onnan vissza. Szöcs a kö-

vetkező metaforával leplezi le a természeti képet: „A hó az eső álruhája / de meglátja tükrében magát”.

A szerény kétsoros versbe belefért a valóság egész, érzekeinket megtévesztő változékonysága, az, hogy érzekeink nem képesek végérvényesen felismerni bizonyos jeleket más jelek által. A megszerzett tapasztalat igen értékes. A világ képéhez közelítő szem és fül most már hibátlanul felismeri az álarcot. Ez a képesség ráadásul a túlzott komolyság fűzőjéből is kiszabadítja a költőt. Mindaz ugyanis, ami nagy, nem feltétlenül olyan nagy, ami pedig szánalmasan kicsi, arról váratlanul kiderülhet, hogy fontos és jelentős. Nem annyira egyetlen külső világ vesz bennünket körül, mint inkább annak változatai. Ezek tűnnek át egymásba, rakódnak egymásra, megteremtve a valóság összes elemének demokratikus egyensúlyát. Ugyanakkor, ha ezeknek a kapcsolódásoknak csak egyetlen legkisebb láncszemét is megmozdítjuk, kibillentjük ritmusából, mindent elsöprő lavinát indítunk el. Ez néha teljesen groteszk alakot ölt. Szöcs nagyszerűen eljátszadzik vele. Ez történik a *Egy januári délelőttön* című versben is, amely az abszurd, ugyanakkor veszélyes kommunista-totalitárius idők valóságáról nyújt képet.

*Bizonytalanul szegődtem volna nyomodba;
nem akartalak volna
megszólítani, és tulajdonképpen követni sem: pusztán
csak gyönyörködni öntudatlan eleganciádban.
Lépteimet egy kevéssé
ismert titkosszolgálat ügynöke követte volna.
Az ügynököt pedig
egy másik szervezet nyomozója.*

Az egész vers a megfigyelés, szemmel tartás motívuma köré épül. Mindenkit megfigyelnek, a biztonsági szolgálat funkcionáriusát is. Az ügynökök nemcsak a polgárok után szaglászhatnak, egymást is megfigyelés alatt tartják. Az utcákon, tereken titkosügynökök és besúgók köröznek. A valóság kísérteties formává terebélyesedik, amely eluralja az egész valóságot, és abszurd színházra emlékeztet. Szöcs az imitálás ilyen gombrowiczi halmozásával tette ártalmatlanná a kommunista elnyomó hatalmat, változtatta értelmetlen gesztusok rendszerévé, a fenyegetés paródiájává, káosszá, amely végül önmagát is megsemmisíti. Az ott és akkor élő költő számára az ilyen játékot lehetővé tevő költészet menedéket, oltalmat jelentett. Távolságot kellett tartani a valóságtól. E nélkül az

ember megadta magát a félelemnek, és beletörődött a megsemmisülésbe. Szócs nem hagyta magát megsemmisíteni. Költői elképzeléseivel folyton meglepődést és csodálkozást váltott ki. A meglepetés egyébként ma sem marad el, amikor pedig más perspektívából olvassuk verseit. Szócs költészete ugyanis valóban független, mert ő szabadnak érezte magát, és az is volt. Ez mentette meg egyfelől attól, hogy teljesen elmerüljön a totalitárius rendszer sivárságában, másfelől megmentette a gyűlölködéstől, amely végül mindig a gyűlölet keltőjére üt vissza. Szócs kétségtelenül politikai költő volt, és az ma is. A verseiben bemutatott világ a legkülönbélebb módokon kapcsolódik az aktuális eseményekhez. Költészete bizonyos mértékig kommentálja és kiegészíti a politikai eseményeket. Ám – s ez benne a művészet – nem válik tőlük függővé.

A groteszk hangvétel azonban csak fogás és konceptuális eszköz, amely eredményes lehet ugyan, de nem elégséges. Szócs költészetének másik szárnya a líraiság. Mégpedig a fontosabb, a „teherhordozó” szárnya. Ennek a líraiságnak köszönhető, hogy Szócs versei az emberről szóló megindító elbeszéléssé rendeződnek, olyan tisztán csengő beszéddé, amelyet egykor méltán neveztek a „szív szavának”, és a líraiságnak köszönhető az is, hogy a mindennapok megszokásai fölé emelkednek. Ez a líraiság a költő hatalmas belső érzékenységből épül fel, amely itt a világ, az emberek és a helyzetek beható és pontos ismeretével társul. Az igazi líraiság ezenfelül olyan adomány, amely közvetlenül összekapcsolódik a szerelemmel / szeretettel, azzal az erővel, amely az ember bensőjéből árad, és átfogja az ember egész külső világát. És éppen ennek az erőnek az energiája folytán veszt részt a líra a világ átalakításának véget nem érő folyamatában. Ez a folyamat pedig talányos, és földi perspektívánkból nem is tudjuk világosan megfogalmazni azt a célt, amely felé minden létező törekszik: „Oly furcsa lény az ember! / Mig haláltáncát lejt, / életét mint egy táskát / leejti, elfelejti.”

A múltékonyság és ideiglenesség érzése köti össze Szócs verseit a költészet történetében oly jelentős nyomot hagyó metafizikus felfedezések és reflexiók horizontjával. A könnyed, szinte már dallamosan tréfás stílus álarcá alatt – „Postafiók az ember / levél benne a lélek” – Szócsnál drámaian bonyolult kérdések rejlenek. Az egyik, úgy vélem, különösen gyakran ismétlődik: milyen határok léteznek az emberek közti valóságos viszonyokban? A kérdés a szívek

közös hangjára és ritmusára vonatkozik, vagyis éppen a szerelem lírai forrásának lényegére tapint rá. Minden válaszul elhangzó szó egy másik ember jelenlétére utal, és reményt kelt. A történelemben is megnyilatkozik a metafizika. Szócs életrajza bővelkedik sötét, reményvesztett pillanatokban. Ült a hatalom börtönében elzárva, elszigetelve a világtól. Azért sikerült ezeket az akadályokat legyőznie, mert azokon túl, a börtön világán túl létezett egy másik világ. Szócsnak mindig volt valamilyen célja, mindig látott maga előtt távolabbi horizontokat. Egyetlen forma sem végső és befejezett forma – mondogatta. Gondolom, ezért sikerült épségben kijutnia különféle szorongatott helyzetekből. Képes volt ugyanis észrevenni bizonyos rejtett jeleket, megfejteni mélyen a világ felszíne alatt rejtőzködő tartalmakat. A valóságnak az ő szemében sokdimenziós alakja volt és van. A lényeg, hogy az ember megértse ezt, és be akarja fogadni ezt a roppant gazdagságot.

*Egyszer majd te is belekóstolsz
a borban úszó mélyebb borba
(...)*

*és beleolvadsz, velem együtt
a végtelen nagy programokba.*

Ennek, a motívumaiban az epikuroszai vigasztalás formulájához közelítő, *Vers a végtelen programokról* című költeménynek az üzenete kétségkívül fontos kulcsként szolgál Szócs költői világához. Mintegy megkoronázza a költő azon meggyőződését, hogy a létezés megszakíthatatlan, s ezért elpusztíthatatlan, bár különféle formákat ölthet, és különféle programokban testesülhet meg. Ez a magatartás kétségkívül előnyt jelent azokkal szemben, akik úgy vélik, hogy ők a történelmi rend egyetlen és végső törvényhozói. Ebben az ütközetben természetesen Szócsnak volt elvitathatatlanul igaza. Kiegészíthetjük ezt azzal – jóllehet némiképp formális kiegészítés lesz –, hogy a fenti állítást alátámasztották az évek során Szócsnak juttatott irodalmi díjak is. A díj persze mindig valamiféle olvasói kompromisszumnak, a kritériumokhoz való igazodásnak tekinthető, olyasvalaminek, ami a költészet lelkéhez képest külső és rendkívül viszonylagos, megegyezésen alapuló dolog. Ugyanakkor a díjak az olvasói érdeklődés bizonyítékául szolgáltak és szolgálnak, ez pedig azt jelenti, hogy a költő szava nem olvadt fel az időben. Szócsot számtalan díjjal tüntették ki, elég megemlíteni ezek közül az

1986-os Graves-díjat és a Bécsi Európai Akadémia nagydíját, amelyet 2009-ben nyert el. A díjakkal köszönetet lehet mondani az írónak alkotói és emberi erőfeszítése miatt. A legnagyobb kitüntetés azonban mégiscsak az, ha olvassák a műveit.

Szócs Géza költő, erdélyi magyar ellenzéki és antikommunista, végül pedig olyasvalaki, aki a magyar kultúrát egy új politikai valóság felé vezette, eddig nem volt igazán ismert Lengyelországban. Ezen a helyzeten változtathat most a Jerzy Snopek válogatásában és fordításában megjelent verseskötete. Ez a – tökéletes műfordítói interpretálásban olvasható – könyv olyan költő felhívásának tekinthető, aki megmozgatja az olvasó képzeletét, a nyelvi lehetőségek gazdag forrásait tárja fel előtte, és nem leplezi, hogy továbbra is hajtja a világ megismerésének éhe. Szócs sosem elégszik meg a szó egyetlen jelentésével. Sokféle, gyakran meghökkentő kontextusokban látja és hallja, örömmel tölti el a jelentések és hangok áradatában érezhető lüktetés. Nála a szó olyan – ha már hasonlatot keresünk –, mint a szimfónia szerkezetében felolvadó hangjegy. Szócs versei olyan rob-

banások, amelyek rombolni is, de építeni is képesek a világ formáit. Ezért függetlenek, szabadok és alkotó módon telítettek. Szócs képes előhívni ezeket a formákat, olyan költő, aki nem hagyja veszni a lehetőségeket:

alszik a vízesés a vízben

alszik a kés a vízesésben

alszik a szívben a vérnyomás

és cseppkő varr neked főkötőt

cseppkői közt olvashatod

a múlt s az eljövő időt.

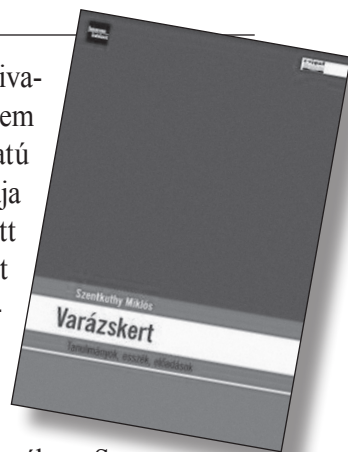
Szócs hisz a költészet látnoki erejében, abban, hogy képes feltárni világunk jövőbeni horizontjait. A költészetnek mindig ez volt a célja, ezt szolgálta. Meg egyezést hozó ének volt, de – ha kellett – figyelmeztető és intő jel. A szeretet és a harag hangjai egyazon ritmusra remegnek a szóban, a beszédben. Szócs Géza beszédében. **Fordította: Szenyán Erzsébet**

Catalogus rerum Szentkuthy Miklós:
Varázskert
Hamvas Intézet, 2012.

„Érzelmeknek, történelmi képeknek a kamaszkorból felidézett egymásutánisága, mint szellem a palackból tör elő, de távolról sem unalmas, mert igazi »catalogus rerum« Szentkuthy stílusában” – írja Tompa Mária az új, a Hamvas Intézetnél 2001 óta immár az ötödikként megjelent Szentkuthy-kötet bevezetőjében, a *Varázskert*ben. A 2012-ben kiadott, 274 oldalas, Molnár Márton szerkesztette, puritán, sőt kissé fantáziátlan külsejű, tanulmányokat, esszéket, valamint szabadegyetemi és rádiós előadásokat tartalmazó kötet mintegy harmincegy szövegtörzset az 1930 és 1988 közötti időben keletkezett. A Szentkuthy halálának 25. évfordulójára megjelentetett könyv több szempontból is kuriózumnak számít. Egyfelől a benne szereplő írások eddigi feltáratlansága, másfelől a kötet végén, a mellékletekben elhelyezett és Szentkuthy saját előadásaihoz készített jegyzetek facsimiléinek bemutatása miatt.

A számtalan önéletrajzi elemet „kikotyogó”, szubjektív írások nemcsak a „Fityó-jelenséget”, azaz Szent-

kuthy tanári rátermettségét hivatottak kiválóan bemutatni, hanem azt az elmélyült tudós alkatú szerzőt is, aki minden munkája előtt alapos kutatásokat végzett a feldolgozandó témában. E két elemről lesznek írásai és előadásai a tudományos mélység ellenére is könnyedek és élvezetesek olyanok számára is, akik nem járatosak az adott témában. Sosem laposodik akadémikussá. Nála a legspecifikusabb módon leszűkített terület kibontása is olyan széles távlatokat nyit meg, amely mint valami hatalmas irodalomtörténeti és művészettörténeti katalógus bontakozik ki a szemünk előtt. Mint valami irodalmi barokk, a formák, a képek, érzéki és értelmi különségek halmozódnak szövegeiben. Szentkuthy szavaihoz kell folyamodnom, hogy ennek pontos lényegét megértsék azok is, akik még csak fontolgatják ennek a különleges szellemi enciklopédiának a fellapozását. „Kéjvágy és aszkézis, alázat és gőg, brutalitás és pityergés, szentszegénység és Eszkoriál-barokk, stb. az a bizonyos »isteni is vagy és manó«, varangy és sze-

ráf psycho-kotyvalék” (*Sorsfordító lelkigyakorlattól végkiárusításig*). Ugyanennek, az amúgy a kötet szempontjából talán legdominánsabb írásnak egy másik helyén: „Nonsens, »art of unreason«, neo-dadaizmus, kommerc-pornos, gépesített paradoxonok, horror-sablonok, blaszfémia-klisék, neuro-nüanszok szódobálása, psycho-fecnik, stb.”

Ez a két felsorolás jelzi talán leginkább azt a művészetekhez, filozófiához és irodalomhoz sokszor egészen szokatlan módon közelítő gondolkodásmódot, amellyel „megfogott” egy-egy témát. „Mindezek a lázadó gondolatok tulajdonképpen régen tüzes bográcspan erjedtek-gerjedtek bennem, de? – titok volt, bűn volt, el kellett fojtanom, és a »sorsfordító lelkigyakorlat« abban állt, hogy az én gyáva Narcissusforrongásaimat nyíltan, a Világirodalom kivilágított, meghirdetett, szabad színpadán erényként és művészetként láthattam a Modern Költőkben” (*Sorsfordító lelkigyakorlattól végkiárusításig*). Az idézetben emlegetett Kosztolányi-féle *Modern Költők, Külföldi Antológia* a ’20-as években került az akkor középiskolás Szentkuthy kezébe, amit ő „égből hullott csodaként” élt meg. A Werbőczy Gimnázium diákja a saját szavai szerint „szemüveges könyvmoly [volt], eretnek, destruktív; sí, futball, korcsolya helyett dekadens”, akiben viszont erősen keveredtek a konzervatív neveltetésből és aggályos lelkiismeretességéből fakadó gátlások, valamint a kamaszkor erotikus vágyálmai. Még mindig ugyanebben a fentebb már többször idézett, Kosztolányi Dezső születésének századik évfordulója alkalmából kiadott tanulmányában írja: „...a szerelmi kalandok együtt jártak betegségfélelemmel, elkárhozás-félelemmel, halálfélelemmel, a Téboly lidérce is körözött feketén fölöttem, a szex maga is az örület egyik elkészítési és tálalási módja, hát még a büntudattal rettegett »utóhatások«. Így aztán (nesze rasszod! nesze miljőd! nesze momentod!) nemcsak a Baudelaire-féle »kék és kín, gyönyör és bűn, bordély és pokol, affreuse juive és Jézus Krisztus« kelléktár számára kész rekeszeim valának, hanem jóval későbbi (mai?) barokk Eszpanya-vonzalmam magjai is el voltak vetve: katolicizmus, kék, halál és téboly.”

Ha meg akarjuk érteni a Szentkuthy jelenséget, arra a különleges pályáivra kell a hangsúlyt tennünk, amely az író gyermekkorából hozott paranoid allűrökkel tarkított gátlásosságát valamiféle exhibicionista extravaganciává formálta át az évtizedek alatt. Szentkuthy írásai, mint önnön sorsa, a végleteken,

a határokon vagy már sokszor azokon is túl mozognak. A már fentebb többször idézett *Sorsfordító lelkigyakorlattól végkiárusításig* című tanulmányában írja családjáról és magáról: „...házunkba soha semmikor, egyetlen élő ember, rokon, barát, barátnő, kolléga be nem tette a lábát. [...] Úgy éltünk, mint azok a középkori elmevesztett »szentek«, akik befalaztatták magukat, az »inkluzák«. Esemény? Kimozdulás? Látogatás? Nem volt! »Frizurát« sokáig nem viselhettem, kopaszra nyírtak, mint a fegyenceket vagy tetvek ellen a kiskatonákat. »Csinos ruha« bűnnek, affektációnak számított, apám katonanadrágjából szabtak rám kínai kuli vagy vezeklő, szürke, hajmeresztően ormótlan klepetusokat, mindenki röhejére. [...] Az ételek is »szürké«, fűszer halálos bűn volt. [...] Beszéd, beszélgetés, könyv, olvasás: nincs. 200 szót sem használtak. Két múmia ült mellettem. [...] Persze, hogy zokogva irigyeltem iskolatársaim fantáziás ruháit, bodorított-fodorított hajviseletét és szüleik színes, mozgalmas, változatos és gyakran kalandos (vagy kulturált, a világ dolgai iránt érdeklődő) életét!” Cseppet sem meglepő hát, ha ebből az érzelmi sivárságból, ingerszegény szellemi környezetből kiszabadulva Szentkuthy maga lett a végletek, az ellentétes lelki tulajdonságok embere. Írásait olvasva sokszor úgy érezzük, hogy megrészegeedett a lázadás szabadságérzésétől, és a szellem sikongó forradalmárává vált. „Katolicizmus, Tanácsköztársaság, Szent Korona és Regnum Marianum, parittyázó-portyázó szexualitás, keresztény kurzus, Ady Endre, politizáló papok, a rouge és a noir karrierista eszményítése, világháború pokla, Gulácsy festő és Jugend-Stil, minden szenvedésben résztvevő stigmatizált lelkem hogyne értette volna Victor Hugo katolikus monarchizmusát és szélsőbal szocializmusát, gyermek Hamletként tépve és tépelődve? Leconte de Lisle harcát a rabszolgák felszabadításáért, párhuzamban Schopenhauer peszsimizmusával (csak nézni szép, lenni azonban rettenetes). Sainte-Beuve útját a romantikus és misztikus, középkori és barokk katolicizmustól a szabadgondolkodásig?” (*Sorsfordító lelkigyakorlattól végkiárusításig*).

Ez az elképesztő szélsőségesség, amely életét jellemezte, írásaiiban is tetten érhető. Nem véletlenül kellett több alkalommal is szembesülnie a szerkesztők visszautasításaival, akik nem írásának minősége, hanem látásmódjának újszerűsége, megfogalmazásának bátor szókimondása, szabad hangvétele, szorongásmentes, fesztelen témakezelése miatt többször is

visszaautasították kéziratait. Nem merték leközölni, vagy éppen leadni őket. Ennek alátámasztására hadd idézzem itt röviden Schöpflin Gyula egyik 1946-os levelének egy részletét: „Kedves Barátom! Nagy élvezettel olvastam ragyogó tanulmányodat az angol írók csodavilágáról, sajnos azonban úgy látszik, az előzetes megbeszélések során félreértés alakult ki közöttünk. Hallgatóközönségünk távolról sincsen még azon a szinten, hogy előadásod szárnyalását követni tudja, s erre a szempontra bizony figyelemmel kell lennünk.”

Semmi „maskarázó hisztéria és divatlap-nívójú sznobizmus” (Aldous Huxley: *Mona Lisa mosolya*), semmi üres póz nincs írásaiban. Szentkuthy maga a bántó természetesség. A „karneválos” külső mögött európai színvonalú elmélyültség, a fonáságokat leleplező humor, „nyelvgazdagság, élettapasztalat, lélektani kettősségek, humor, költői tartalom és izgalmas dráma” (*Lear, az örült pipacs*), laboratóriumi precizitás, ingerlő fantasztikum feszül benne.

Jelen kötet vegyes témájú írásokat tartalmaz, szám szerint harmincegyet. Ennek egyharmada foglalkozik valamilyen szinten az angol irodalommal, ugyancsak egyharmada különféle magyar vonatkozású művészekkel, írókkal, festőkkel, filozófusokkal vagy éppen az eltűnt kávéházi létformával, míg a harmadik harmada vegyes zenei, művészet- és társadalomtörténeti előadásait gyűjti egybe. A kötet szerkesztője azonban nem tematikai, hanem kronológiai vezérszálal követ, s annak mentén teszi egymás mellé az írásokat. Ezen könnyűszerrel nyomon követhető Szentkuthy tanulmányírói pályafutása a még egyetemista korában készített *Konzolidált anarchia* (1930) című írásától egészen a halála előtt nem sokkal megírt *Wagner* (1988) tanulmányáig. Ez utóbbiban nevezi a huszadik század művészetét intellektuálisnak. „Intellektus és intellektuális művészet egyik legjellemzőbb vonása: tájékozódás és tájékozottság, a legmagasabb perspektívából, legtávolabbi történelmi idők és legtávolabbi világtájak minden területén.” Mintha saját magáról írná!

Nemcsak a kötet harmadát kitevő angol témájú tanulmányainak magas száma mondatja velünk, hogy talán az angol irodalom állt hozzá a legközelebb, hanem az ilyen témájú írásaiban megfogalmazott hitvallásszerű állásfoglalásai is. *Az angol líra* (1936) című rádióelőadásában Shakespeare, John Donne, Milton, Keats, Coleridge, Shelley megidézésén keresztül vallja, hogy „az angol líra örök értéke s erköl-

csi jelentősége az egész kultúra számára [hogy bennük] természet és halál, gyermeki egyszerűség és tragikus örület minden árnyalatát emberi közvetlenség...” hatja át. Mindezt pedig a „legőszintébb művészi lelkiismeretességéből” állítja. Ugyanezt támasztja alá elragadtatott tanulmánya, amely a *Csoda és játékosság az angol irodalomban* (1946) címet viseli. „Lehetetlen észre nem venni, hogy az angolok egyik nemzeti műfaja, a detektívregény is a játékos-fantasztikus világ része. A költőt halál, szerelem, pénz, igazság dolgai izgatják, de amíg a germánoknál ebből szakáll nő, vallás lesz, nehézkes rágódás, itt ez is csillogó tündérvilág: misztérium és humor és körüti szenzáció.”

Ugyanebben a tanulmányában mondja ki ennek az egész általa megálmodott irodalmi „varázskertnek” a számára leszűrhető legfőbb tanulságát, amelyet aztán egész életén át magáénak vall és alkalmaz: „A tündér és a gyermek elcsodálkozik egy tejeskannán a sarokban, lángra gyúl egy divatjamúlt kétkerekű kocs árnyékán: csak az érti meg a világ nagy törvényeit és az egyszerű emberek örök fenségét, aki ilyen szemmel lát. A költészet nyomán fakad a jóság.” Ezzel a fent említett gyermeki rácsodálkozással szemlélte a körülötte lévő világot, s ugyanezzel a gyermeki játékos képességgel nyúlt az általa választott témákhoz is. „Csak cigánykerekezés közben szabadulhatunk meg minden, de minden előítélettől: vagyis amikor csupán a dolgok maguk maradnak meg, mert a boldog táncban lehullanak – és csak ebben hullanak le! – a merev dogmák pokolian fenséges álarcai.” Ez a boldozásra való nyitottság, ez a szellemi cigánykerekezés a legszentkuthysabb tulajdonság, amely nyolc évtizednyi életének, s e poszthumusz tanulmánykötetének is legjellemzőbb összefoglalása, catalogus reruma lehet.

Befejezésül álljon itt Szentkuthy íróasztaláról egy „pillanatfelvétel”, amely talán a legélethűbb kifejezése az ő mindenre nyitott, örök izzásban lévő elméjének, s amely tulajdonképpen nem más, mint ennek a kötetnek valamiféle parafrázisa. „Asztalomon akkor is, most is, mindig: Picasso-albumok (Guernicával), Goya a Háború borzalmaival, Bosch mytho-porno-freudi ábrái, Füssli szürrealista lidérclátomásai, a Biblia (frigyháza előtt táncoló részeg Dáviddal és Énekek Énekével), Tibullus, Propertius, Anakréon két nyelven, franciául, angolul, Carmina Burana, Orff zenéjének partitúrájával” (*A mókus és a Halál Angyala*).

Bartusz-Dobosi László

Szakolczay Lajos: Nap Kiadó,
Valóságlátomás 2014.

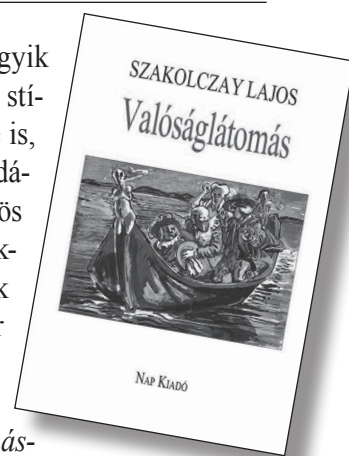
Szakolczay Lajosnak 1989 reményteli évében megjelent *Ötágú síp* című tanulmánykötetét, esszékönyvét, kritikagyűjteményét a társutas beavatottságával személyes naplóként (is) olvastam újra. *Szilágyi Domokos prózája* című írása felidézte bennem az élőképet: Péterfy László szobrászművésszel, éppen apósát, Jékely Zoltánt látogatjuk meg a Budapestre érkezett Szilágyi Domokos társaságában. Bartók-verse (*Bartók Amerikában*) éppen ekkoriban emelte őt a legnagyobb élő magyar költők társaságába. Nem emlékszem, hogy Jékely Zoltán vendégeként megszólalt volna. „Erzékeny, sértődékeny...” – jegyzi meg Szakolczay, s írásában az okokra is megkísérel rátapintani. A Rónay György válogatott verseit számba vevő „*Olajfalomb-ezüstben*” című recenziója az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 1971-es sioni irodalmi estjét villantja meg bennem, amelynek a költő volt egyik magyarországi meghívottja. A Hervay Gizella posztumusz könyvéről szóló *Harmadik honfoglalás* 1968 júliusába röpit vissza: Utassy Józseffel és Kiss Benedekkel együtt Gazda Józsefék kovásznai lakásában gyertyafénynél olvas fel verseket a náluk vendégeskedő költő. Körülöttünk Ella asszony szöttei, aki éppen negyedik gyermekét ringatja el a családi irodalmi esten. Akkor még nem tudtam, hogy Gizi mennyire – az embert magától elriasztóan – éhez a szeretetet. A *Közelítések Szepesi Attila költészetéhez* című tanulmányának olvasása során megelevenedik egy játszótér: Attila kislánya karját fájlalja, én meg arról gyözködöm a papát: ne szemérmeskedjék, menjen be a tanácshoz, és írja alá a lakásigénylő papírt... Négy gyermeke révén joga van tisztas fedélhez. Persze a Szepesiről szóló írás esetében sem az én személyes élmény-villogványom a lényeg, hanem Szakolczay Lajos szakmai felkészültsége, alaposága, a művészeknek is tekinthető középkori mesterekre jellemző tárgyismerete, tárgyszeretete, az empátia-készség és a gondolat szinte mindig hibátlan ötvözete. Mindezek következtében Szakolczay tanulmányai, esszéi, kritikái a műalkotás igényességével születnek.

Igen, a stílus. Éppen utóbb említett tanulmányában a Hermann Ottó két könyvéért – *Magyarország pókfaunája* és *A madarak hasznáról és káráról* – lelkesedő Szepesiről szólva jegyzi meg Szakolczay: „Ha tudjuk, hogy Hermann Ottó nemcsak szakágá-

nak kitűnő művelője, hanem egyik legjobb stilsztánk, a magyar stílus kísérletezője és fejlesztője is, rögtön érthető a költő vonzódása.” Szakolczay külön és különös figyelemmel kíséri nemzedéktársai írói, költői pályájának alakulását. Az *Ötágú síp*ban ír Utassy Józsefről és Tóth Erzsébetről, Tolnai Ottóról és Szöcs Gézáról, a *Valóságlátomás*-ban Kiss Benedekről és Péntek Imréről, Döbrentei Kornélról és Vári Fábián Lászlóról. Az 1999-ben megjelent *Korforduló*ban Orbán Ottóról és Bertók Lászlóról, Baka Istvánról és Markó Béláról. Köteiben több tanulmányt szentel a tragikusan korán elhunyt Nagy Gáspár életművének.

Kosztolányi Dezső ír egy 1914-es hírlapi cikkében arról, hogy Riedl Frigyes mennyire habozott, tételődött: méltathat-e kortársakat. Úgy érezte ugyanis, hogy „emberbőrrel” dolgozik. „Az emberbőr, amelyet a kortársak lenyúztak az írókról, rámaradt az irodalomtörténetre” – fejezi be a tudós professzor eszmefuttatását Kosztolányi, megjegyezve: „A régi irodalomtörténet csak exhumált. Megvárta, amíg múmiává száradt a halott csontja és bőre, és az anyag szoborrá merevül, a halál tökéletes és változhatatlan szobrává. Az idő próbája volt a biztosítéka, az eltűnt korok ítélőszéke az ő ítélete.” Szakolczay Lajos tudatában van a kritikust mindig fenyegető, Kosztolányi által is érzékelt veszélynek. Értékitételeiben magabiztos. Erősíti ebben az is, hogy számára a művek esztétikai színvonala mellett alkotójuk morális tartása is fontos eligazító pont.

Az *Ötágú síp* című kötet egy részének szerves folytatását képezi a tizenhét évre rá megjelent *Erdélyi ősz* portrégyűjteménye, a *Korforduló* több recenziója, esszéje, tanulmánya, míg egészének esszenciája a negyedszázaddal későbbi *Valóságlátomás* nem egy írását is átítatja. A *Valóságlátomás*ban *Ötágú síp, Kettős kötődés? A csonkaság emlékhelyei* címmel napvilágot látott tanulmányok az 1989-es kötet *Sípok, árkok* című ciklusa négy írásának – *Fiatalkor Magyar költők Csehszlovákiában, Múlt, jövő mezsgyéjén, Egyetemesség érték és helyi érdekű hagyomány, A nyugati magyar irodalom 1945 után* – más-más jellegű kiegészítését, összegzését, s a bennük foglaltak új szempontokkal gazdagított értékelését jelentik. (Szakolczay pazar anyagismeretének már *A nyugati magyar*

irodalom 1945 után című, hiányokat, tévedéseket leltározó recenziója is beszédes bizonyítéka. Nincs esztéta, kritikus, irodalomtörténész, aki olyan behatóan és bensőségesen ismerné a határon túli magyar irodalmat, mint ő.) Tiszteletre méltó az is, ahogy az idehaza évtizedeken át mostohán, szinte ellenségesen kezelt „nyugati magyar” literatúrájának legjelesebbjeit, Tűz Tamást, Határ Győzöt, Bakucz Józsefet, Keszei Ferencet, Bikich Gábort, Csokits Jánost és Fáy Ferencet be akarja emelni a magyar irodalmi köztudatba, catilina makacssággal újra és újra bejelentve, hogy az utóbbi költő *Jeremiás siralmi* című verse a modern magyar költészet „aranyérmes” alkotásai közé tartozik, akárcsak Domokos István *Kormányeltérésben* vagy Kányádi Sándor *Halottak napja Bécsben* című költeménye. A Márai Sándor mellett klasszikusnak tekintett Cs. Szabó László és Szabó Zoltán is helyükre kerültek a magyar irodalom „periódusos rendszerében”. Szokolczay figyelemfelhívó, értékelő pártfogására annál inkább szükségük van a Domahidy-fivéreknek, Andrásnak és Miklósnak. (Domahidy Miklós *Könyörtelen idők* című regényéből Sára Sándor készített 1991-ben kitűnő filmet, amely szintén a mind gyorsabb sodrású hazai amnézia áldozata lett.)

Persze, amikor magabiztos, lelkes igyekezetében rádöbben arra, hogy az utóbbi negyedszázadban támasztott szellemi káosz, szervezett értékszavar és a belőlük támadt befogadói zavarodottság Nagy Lászlót, Illyés Gyulát, Németh Lászlót, Vas Istvánt, Pilinszky Jánost, Jékely Zoltánt és Weöres Sándort – nekik is több tanulmányt, tanulmányrészletet szentel Szokolczay – is kitaszítani törekedett az irodalmi köztudatból, mintha a sikerbe, vagyis a munka értelmébe vetett hite is megbicsaklana. De ez legfeljebb pillanatnyi dühkitörésben nyilvánul meg, amelyet máris elnyom a rá jellemző tettekérség. Mert Szokolczay Lajos ethosza a munka, a történelmet is formálni remélt napi aprómunka, vagyis az olvasás, kiállítás-megtekintés,ínházlátogatás, operahallgatás – észszel és szívvel, s belső zsebében az elmaradhatatlan jegyzetfüzettel, amely vékonyka levéltárcája mellett kényelmesen elfér.

Az olvasás, a látás, a hallás, vagyis a munka öröme az ő közvetítésével delejezően hat a befogadóra is. Jól érzékeltethetik ezt a *Valaki jár a fák hegyén. A szakrális a kortárs magyar művészetben* című tanulmányból alább idézett gondolatsorok, amelyek bepillantást engednek Szokolczay Lajos szellemi mű-

helyébe. (Aki e műhelyt alaposabban meg akarja ismerni, olvassa el *Kikötő* címen 2006-ban megjelent kötetének rendhagyó naplójegyzeteit vagy 2010-es „beszélgetőkönyvét”: *Párbeszédék és perbeszédék*.)

Az olvasás öröme:

„A Biblia mint egyetemes tudáskincs jelképeinek sokaságával kínálja a megismerhető, átélhető, magunkhoz szelídíthető világ minél mélyebb, áttételeiben is izzó megjelenítését. Valóságos liturgiája van ennek az összetett, a szimbólumvilágot pszichikai, nyelvi, alkotás-lélektani – az isteni őserőt a confiteor megrendítő tárgyiasságával ötvöző – folyamatnak. Dsida Jenő, aki halálfélelmében is mindvégig föl-szabadultan – az angyalok citeráján – játszott, reménytelen jeremiádjában is birtokában van ennek a tudásnak (*Psalmus hungaricus*). Nagycsütörtök-jének könnyeit – a szenvedést a társadalom bűneire is átvive, de a föloldozást meg nem adva – az a Pilinszky János vállalta magára, aki ökonomikus versbeszédében száraz sírással tette érzékelhetővé az emberi lét reménytelenségét. Az erdélyi poéta még – versmuzsikája árulkodó – a Nyugat nemegyszer érzelmes húrjain játszott, ám az *Apokrif* költőjét már a dosztojevskiji léghuzat és a bűnmegvalló ember kopár csöndjének fensége ragadja magával.”

A látás öröme:

„Külön tanulmányt igényelne az angyalok – a jó s rossz angyalok (mint figurák, mint szimbólumok) – fontos szerepe. Kondor többnyire száműzött, de késel is fenyegető alakja leginkább Nagy László *A Zöld Angyálára* – majd eljön a fekete katona – emlékeztet. Viszont Aknay Jánosé – hordozva a szentendreiség összes jegyét, s azt motívumaiban is újítva – arra a szentre (valójában minden organikus és konstruktív figurájában korán meghalt kislánya idéztetik meg), amely ég és föld között közlekedve a jóság, az átszellemültség, a béke hírvivője. Némelykor a régmúltban kalandoz ez a csöppet sem puttószerű lény – különös alakjában fölfedezhetni a rovásírás egy-egy betűjét –, máskor léglökéses repülőgéphez hasonló szárnyakat növeszt. Íme a szakralitás mint modern életfaktor.”

A hallás öröme:

„Hogy Liszt Ferencnek és Mosonyi Mihálynak vannak-e – már ami a szakrális zenét illeti – ma méltó örökösei, arra röviden is válaszolhatunk, meg egy egész névsorral is. Vannak. Az alapozók között természetesen olyan későbbi zeneszerzőket is meg kell említeni, mint Kodály Zoltán, Dohnányi Ernő, Lajtha László, vagy a nemzedékek tanítójaként ismert Farkas

Ferenc. Az élő klasszikustól, Szokolay Sándortól (ezer idevágó opuszából csupán a *Margit, a hazának szentelt áldozat* című misztériumoperáját említem) és a nemrég meghalt Durkó Zsolttól a tíz misét író Orbán Györgyig, Soproni Józseftől és Balassa Sándortól Csemiczky Miklósig, Kocsár Miklóstól és Vajda Jánostól a legfiatalabb Gyöngyössy Leventéig húzódik a »harmónia cealestis«-t művekbe emelő zeneszerzők sora. Motorjuk alighanem ugyanaz, mint az »ihletnek« adózó, vallomásos Szokolayé: »Az Ő Fénye a Szentírás soraiban: az Ő igéiben mindennapi kenyerünk lehet.«»

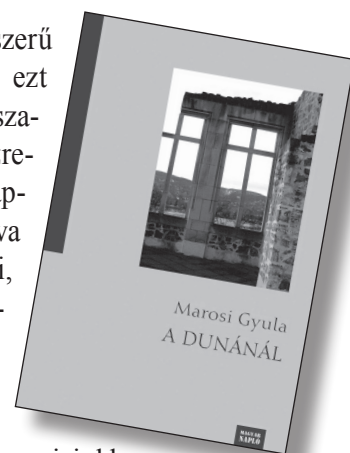
Szakolczay Lajos írásaiban a magyarság két drámáját emeli ki vissza-visszatérően: Trianont és a vérbefojtott 1956-os forradalmat és szabadságharcot. Az utóbbihoz engedtessek egy megjegyzés a szerző stílusában: kéretik nem bukott forradalomról, a forradalom elbukásáról írni, hanem jelzőként a *levert-et*, igeként a *leverni* ragozott alakjait, s a belőle képezett főnevet használni... Mert az 1956-os szabadságharcot a nyugati nagyhatalmak közönyével támogatott gigászi szovjet túlerő verte le. Vagyis a forradalom nem a benne résztvevők „vétkes cselekedetei”, „bünnös mulasztásai” miatt bukott el. **Kovács István**

A krónikaírás művészete Magyar Napló,
Marosi Gyula: *A Dunánál* Budapest, 2014.

Előző könyvéről, *A nilusi krokodilról* írva a moralistát, nemzedékének létharcokkal elfoglalt egyedét, a kulturális torzulások következetes bírálóját és a természetesen működő hazaszeretet kifejezőjét köszöntöttem a műveiben rendszerint főszereplőként megjelenő, korára és társadalmi környezetére reflektáló szerzőben, Marosi Gyulában. Örültem, hogy a körülményeivel kiskora óta birkózó egyéniség nem bújjik álarcok, kitalált szerepek mögé. Vállalja önazonosságát, s következetesen keresi a létharcon túlmutató, meditációkkal megközelíthető eszmevilág sejtelmét. Bensőséges viszonyt alakított ki a természettel, írásai szorosan kapcsolódnak a környezetvédelemhez. Normái közé tartozik a család, a nemzet.

A nilusi krokodil az önéletrajz egy-egy fontosabb fordulópontját kiemelő novellái egy autonóm személyiség szellemi *fejlődéstörténetévé* állnak össze a divatos esztétikákkal szembehaladva. Marosi művei tanúsítják: ma is létezik megírható emberi történet, amelyet tudós vagy tudósnek vélt elmék tagadnak az irodalom különféle fórumain. A régebbi és az újabb könyv alcímében egyaránt az *Elbeszélések és novellák* műfaji megjelölés szerepel. Ez így is van, ha a novella terjedelmű írásokat egyenként nézzük. De a „novellákat” és az „elbeszéléseket” ebben a két könyvre terjedő pályaszakaszban én egyúttal memoárrá vagy önéletrajzi regénnyé szerveződő kisépikai füzérnek, ciklusnak is érzem. Az író *A Dunánál* című könyvé-

ben is önéletrajzának mozaikszerű elemeiből építi életművének ezt a kései megújulásra utaló korszakát. Vasy Géza is hasonló észrevételeket közölt a Magyar Naplóban *A nilusi krokodilról* szólva (2011). Ő nem műfajelméleti, hanem irodalomfilozófiai szempontból foglalta össze a véleményét, azt, hogy Marosi újabb elbeszélő művészete szerint a századforduló környékén és napjainkban, a XXI. században is létezik sors történet, személyes história, amely az esztétikai értékkeremtés alapjául szolgálhat. Csatlakozom ehhez a véleményhez. Az ember *sorsa* mint princípium kérdőjeleződött meg a XX. század egyik legnagyobb történelmi megrázkódtatása, a holokauszt hatására Kertész Imre *Sorstalanság* című, Nobel-díjjal kitüntetett kisregényében és elméleti műveiben. A *Sorstalanság* csupán egyik hivatkozási alapja a sorstagadó irodalomszemléletnek. Az embert a sorsától légerekben és halálgyárakban megfosztó kataklizma a náci vereségével együtt megszűnt, de a történet- és irodalomtudomány számos tekintélye szerint minden más megrázkódtatásnál jobban megváltoztatta az embernek a saját történetéről és integritásáról kialakított felfogását. Az újabb politikai érdekharokba kapcsolt hivatkozás a holokausztra az emberiségnek a népirtásról való kollektív emlékezetének felhígulásához vezetett. Csak szórványosan alakult ki a történelmi tényekkel való számvetése és etikája, amelyet nálunk Bibó István képviselt legszínvonalasabban. Az empatikus érzelmi

feldolgozásról pedig Pilinszky költészete adott minden időre szóló példát. Mégis kevésbé kapcsolódott össze az emberek tudatában a holokauszt tényével, hogy a második világháború ötvenmillió halálnak és még egyszer ennyi *sors* kisiklásának, családok megcsonkulásának is okozója volt. Az azóta zajlott és zajló helyi háborúk is mérhetetlen szenvedéseket okoztak. E tényekre épülhet a humánus törekvés, hogy az író az utókor köztudatába helyezze a fogadalmat és követelést, hogy a népirtás és gyűlölködés többé ne ismétlődjön meg, tetszetősen hangzó ideológiák formájában sem.

Az 1941-ben született író szerint továbbra is létezik emberi sors és történet, s ezt az előbbiekre hivatkozva sem vonhatja kétségbe az esztétika. Minden nemzedéknek el kell sajátítani a múltat, de az idő nagy úr: a múltat egy idő után, ha sokára is, majd „békévé oldja az emlékezés” (és nem a felejtés!), hogy azt a József Attila-verset idézzem, amelyre Marosi új elbeszéléskötetének címe, *A Dunánál* utal. Nem kérdőjelezhető meg Marosi vagy bármely író művének hitelessége olyan alapon, hogy hőseiknek, szereplőiknek *van* sorsuk, történetük. Adornót sem igazolták a háború utáni évek ama véleményében, hogy Auschwitz óta többé nem lehet szonettet írni. Igaz: a lírai mű létjogáért és jelentőségéért újra meg kellett és kell küzdeniük az íróknak, költőknek. Nálunk – a holokauszt hatására hosszú évekig némasággal küszködő Pilinszky Jánosnak és másoknak köszönhetően – a holokauszt lelki következményeinek feltárását illetően sem szakadt meg moralista irodalmunk folyamatosága a nemzetéhez mindvégig ragaszkodó Radnóti halálával. Az írásművészet 1945 után is felmutat további válságjelenségeket, éppúgy, mint az 1914–19-es apokalipszist követően, amikor az avantgárd és az absztrakt, illetve az újnaturalista dokumentarizmus virágzott. 1945 után (Leszek Kołakowszkival mondva) a katasztrófizmus foglalkozott kimerítően a második világháború és a holokauszt következményeivel. Ezzel együtt a perspektíva elvesztésének rossz közérzete és – vele ellentétben – a minden etikai problémától szabadulni akaró cinizmus és közöny tartós világjelenség maradt. A magasabbra helyeződött igény szint még jobban megköveteli az egyetemességet: az írásművészet világot átfogó szimbólumokat igényelt. „Egyetemes sebek a kertben”, írta Pilinszky. Ugyanakkor az irodalomnak tudomásul kell vennie, hogy egyre több és váratlanabb elidegenítő hatás, romlás és önsorsrontás fenyegeti az emberiséget. A valóság egyes

személyekre vonatkozó részleteinek érzékelése és intellektuális feldolgozása továbbra is természetes igénye maradt az új nemzedékeknek. A hőstelenítés sem lehetett végleges: olyan művek cáfolják, mint például Semprun *A nagy utazása* vagy Szolzsenyicin *Ivan Gyenyiszovics egy napja*. Lehet élni, kell élni „a pokol tornácán” vagy annál beljebb is – sugallják. Az emberiség több évezrede halmozódó tudása újraéled a kiválasztottakban. Tudatukban a történelem XX. századi katasztrófái az egyetemes emberi folyamattal sodródnak tovább az időben. Példájuk hétköznapi szinten is követhető kellő elmemunkával, önismerttel, jóakarattal. Marosi elbeszélés-sorozata ezt érezteti. Az élet mindig *kezdődik* – új feladatok, veszélyek, félelmek, egzisztenciális válságtünetek jelennek meg. A születéstől a halálig tartó mindennapjaink örömeinek és bánatainak művészi ihletése továbbra is éppúgy jogos, mint az emberiség életének korábbi szakaszaiban. A *történet* ma sem pusztán a szórakoztatóipar tarkabarka regénykéiben vagy a filmiparosok gyáraiban és laboratóriumaiban jön létre, mint valami homunculus. A művészi alkotás a gyanútlan élet-ösztönrel világra jövő, jó és rossz hajlamokkal egyaránt megáldott vagy megvert egyének sokaságának élete jogán keletkezik a hivatottak műhelyeiben. A közös emlékezet azonban a tudás átadására szorul. Megemlítem: kevesen figyeltek föl arra a tényre, hogy a *Sorstalanság* első kiadásával szinte egy időben jelent meg Illyés Gyula drámája, mely a beszédes *Sorsválasztók* címet viseli, éppen a holokauszt okozta sebek begyógyításának szándékával, az áldozatok iránti együttérzéssel és közös dolgaink rendezésének szándékával. Marosi így fogalmazott egy nyilatkozatában (Napút, 2010/10. 31–32. old.): „Első emlékeimtől, Budapest ostromától kezdve – fekete-fehér, összefüggéstelen snittjeim vannak róla – a mai napig mennyi minden, nem tervezett, nem várható, olykor cifra dolog esett meg velem! Talán ezért bosszant még mindig, amikor az irodalmi penészvirágok kórusban azt harsogják: »A sztori meghalt!« Ameddig élünk, még ha rabszolgaként is, történetünk pereg”. Az beszél így, aki az egyetemes Lét magaslatáról képes szemlélni életét, a magát s másokét, az egyik igazsággal el nem fődve a másikat.

Marosi Gyula nem „szövegeket”, de nem is a giccs határán mozgó, történetnek álcázott kalandokat ír, hanem sorsba vágó döntési helyzeteket és belőlük születő gondolatokat, az élet biológiai és etikai törvényei szerint kikristályosodó elveket és eszméket.

A biológiai és az etikai törvények ellentmondásainak feloldása és harmonizálása talán a legsúlyosabb emberi feladat. A sokat tapasztalt, nagy tudású gondolkodók közül sokan lehetetlenségnek tartják e harmonia széleskörű megvalósíthatóságát. Fejlődés továbbra is van az egyén tudatában, és két újabb könyvéből kiderült, hogy Marosi a saját fejlődéstörténetét írta meg novellákban. Remélhetjük, hogy ez a tudatregénynek is tekinthető önéletírás még folytatódik. A katartikus irodalomban kezdettől megvan a bukás veszélye; a Rossz mégis csak látszólag győz a Jó fölött, az etikai győzelem a Jót igazolja. Marosi is lépten-nyomon kételyeket és kritikát fejez ki az emberi viszonyok fejlődése iránt. A szemlélődéseinek helyszínéül legtöbbször megjelölt Nagymaros rémálomszerű vízlépcső-építésének, a környezet rombolásának szemtanújaként jól tudja, mi az abszurd és a rémületes, ha emberek okozzák. Életének majdnem bármely szakaszából őriz ilyen emléket. A hatvanas évek óta folyamatosan szemlélője lehetett például a Naszály lepusztításának s a Vác környéki cementgyár fővárost is fertőző légszennyezésének. Véleményét világos szavakkal, nem valamilyen „világmegváltó” egyesülés nevében, hanem egy magyar közember igazságkereső indulatával fogalmazza meg.

Novellasorozatát nem akarom regénnyé kinevezni: nem törekszik műfaji vaskövetkezetességre. Novelláknak és elbeszéléseknek nevezett írásaiban meglehetősen sok esszéisztikus részlet és meditáció található. A vele történeteket erős társadalom- és történelemkritikai kommentárokkal fűzi össze. Nem állhatja meg, hogy lendületes-indulatos véleményét bele ne szője az olvasó gyönyörködtetésére szolgáló történeteibe, olykor tárgyyszerű, a szociográfiától sem idegen tényközléseibe.

Plasztikus leírásai és lélektani megfigyelései mellett Marosi erőssége a tájbrázolás. A novellák legfőbb helyszíne az ország egyik leglátványosabb tájegysége, a Dunakanyar. Nagymaros közelében, a Visegráddal szemben, a Börzsöny Duna felé lejtő lankáján tölti nyarait kisgyerekkora óta – először édesapja eskábálta össze itt az ötvenes évek elején a szegények nyaralóvilláját, egy deszkabódét, afféle sufnit. Az író, fölcseperedvén, családot alapítván is hűséges maradt ehhez a panorámás helyhez, és idővel viszonylag kényelmesen lakható faházzá bővítette-alakította, és csinos kerttel övezte a házacsát. A természet, a mesterséges beavatkozások ellenére, még ma is kegyes ehhez a páratlanul szép helyhez, ahol a hegykoszorútól

és a nevezetes történelmi emlékhelytől (a visegrádi vártól és a Salamon-toronytól) és a Nagyvilám kilátótornyától a kétszeres S-kanyart leíró folyam kettős látványosságán át, egészen a Prédikálósztékig és a Börzsönyig nyílik kilátás. Nem idegen az írótól az élményrealizmus a nagy folyamatúszásoktól és a Budapest határától a nyári lakig tartó evezősteljesítményekig, a kölyökkori bandázástól a vízi hullák iszonytató látványáig és más, élesen megvilágított élményekig. Gyerekkori szerelmétől, kamaszkori csavargásaitól szerelmi házasságáig s a gyerekek, unokák nyaraltatásáig mozgalmas élet zajlott a Nagymaros környéki, erdőszéli kertes ház látóterében. Ám a kalandoknál fontosabb a kommentár. Az eszmélkedés, amely a lélekben, a tudat és az érzelmek belső világában kristályosodik.

Marosinál nemcsak arról van szó, hogy érdekesen ír. Ez aránylag nem túl ritka a tollforgatóknál. Fontosabb, hogy megszerezte a képességet az egyetemes léttel való azonosulásra. Gyönyörködik a tájban, az erdő és a rét zengésében, az énekesmadarakban, a napszakok és az időjárás tündérien verőfényes vagy felségesen viharos változásaiban, a kislányhaj napillatában és a mindennapi élet föltételeinek sajátkezü megteremtésében. Gyümölcsfákban, zöldséges ágyásokban; a tüzelőfa, ivóvíz előteremtésében. Mindez a fővárosi kódzsungelhez képest alászállás az emberi lét korábbi szakaszaiba. Föltárul, ami nem csupán a természet dolgaihoz való közvetlenebb viszonyában, hanem tudatában, lelkületében is történik. Hamvas Béla írta: „Valaki megteremtheti a feltételek sokaságát, vagyont, pénzt, hatalmat, hírt, rangot, sőt szerezhet ízlést és tudást és képességeket. Utazhat, olvashat, járhat képtárakba és hangversenyekre. Retentó tevés-vevés, mialatt nem történik semmi. A feltételeknél marad. A kellékből nincs út az életbe”.

Marosi Gyula legszebb lapjain a mindenség sugallatát érezzük a tájban s annak meghitt részleteiben éppúgy, mint a csillagos égből vagy a napfényben fürdő folyam tükrében. Az egyetemes lét hajlandó megmutatni magát egy apróságban, ahogy a hím szarvasbogár méltóságosan átrepül a kerten a kora esti félhomályban. Ahogy a Tejút egy nyári éjszaka tisztaságával ajándékozta meg szemünket. Nem tudom, milyen hit ez, de hit. Panteizmusnak sem nevezném: nem tetszik benne az „izmus”, ahogy a russzóizmusban vagy a modernizmusban sem. Inkább az *én* határainak feloldódását érzékelem benne, a szemléletben összefoglalt emberi teljességet.

Alföldy Jenő

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas (1984). Kecskeméten él. Legutóbbi kötetei: *A megszenvedett éden* (Költők, esszéírók, elbeszélők, 2010), *Igézet és Magyarázat* (tanulmányok, 2012), *A Hívó Hang – Pályakép Tornai Józsefről* (2013), *Két költő – tanulmányok Weöres Sándorról és Kálnoky Lászlóról* (2014).

Ayhan Gökhan (1986, Budapest) költő, író. Apai ágon török származású. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar szakán tanul. Évek óta publikál irodalmi folyóiratokban. *A Használati utasítás* című antológiában debütált (2008). Verseskötetei: *Fotelapa* (2010), *jános és jános* (2013).

Bartusz-Dobosi László (1971, Siófok) író, tanár. Pécsen él, az Irodalmi Páholy című folyóirat alapítója, és 2010-ig főszerkesztője. Faludi Ferenc ösztöndíjas (2001), Bertha Bulcsu-díjas (2010). Legutóbbi kötetei: *Szép vagy Magyar Tenger* (2004), *Aki hitét veszti, elmerül* (2011), *Egy élet térképe. Tüskés Tibor pályaképe* (2012).

Bertha Zoltán (1955, Szentes) kritikus, irodalomtörténész, a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékének docense. Többek között Kölcsey- (1996), Tamási Áron- (2003) és József Attila-díjas (2004). Debrecenben él. Legutóbbi tanulmánykötetei: *Erdélyiség és modernség* (2006), *Sorsjelző* (2006), *Sorsmetszetek* (2012), *Erdély felé* (2012).

Bíró Gergely (1979, Budapest) szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Naplónál dolgozik, próza és olvasószerkesztő. Egy évtizedig szerkesztette *Az év novellái* antológiasorozatot. Móricz Zsigmond (2009) és „Budapest Főváros XVI. kerület Ifjú Tehetsége” ösztöndíjas (2012). Kötetei: *Oroszlánkeringő* (novellák és kisregény, 2010), *A kristálynak mindegy* (interjúk, esszék, kritikák, 2014).

Both Balázs (1976, Sopron) költő. A Benedek Elek Pedagógiai Főiskola szociálpedagógia szakán végzett 2002-ben. 1996 óta rendőrként teljesít szolgálatot a Soproni Rendőrkapitányságon. Jelenleg szolgálatparancsnoki beosztásban dolgozik az ORFK kötelékében. 1999 óta publikál verset és műfordítást országos folyóiratokban. Verseskötetei: *Árnyékaltan pillanat* (2005), *Látogatód jön* (2010), *Ha nem marad kimondatlan* (2013).

Burns Katalin (1976, Budapest) a Károli Gáspár Egyetem magyar–angol szakán végzett 2001-ben. Budapesten él. Magyar népi és ázsiai énektéchnikákkal foglalkozik, a Hajna együttes vezetője. 2003-ban a British Council műfordító versenyének egyik győztese volt, 2008-ban pedig a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus reneszánsz drámapályázatán ért el harmadik helyezést. Első kötete: *Szöttesek regénye* (Magyar Napló regénypályázat, különdíj, 2009).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. Legutóbbi kötetei: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011), *Volt egyszer egy VÁTI – Egy tervezőiroda története 1950–2000* (Aczél Gáborral és Lukovich Tamással, 2013), *Karnevál* (2014), *Egy mondat a hazugságról* (2014), *Tizes évek* (2015).

Darányi Sándor (1951, Budapest) mérnök, tanár, kutató, író, költő. 1986 óta publikál esszéket, verseket. Verseskötetei: *Aszterion háza* (2008), *Könyörtelen utazó* (2010), *Végleg most; Narvál és Mákvirág* (2012).

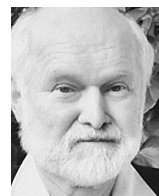
Kaliszewski, Wojciech (1956) irodalomtörténész és kritikus. Többek között a *Kto królem bédzie, czy Polak i kóry* (*Ki lesz a király, s ha lengyel, ki*) című, a régi lengyel politikai költészetnek szentelt kötet szerzője. Emellett több száz esszét, írást, recenziót szentelt a kortárs költészetnek. A *Wyspa* (Sziget) című negyedévi irodalmi lap szerkesztője, a *Nowe Książki* (Új Könyvek) című havilap szerzője, s élvonalbeli lengyel folyóiratok rendszeres publikálója. A Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. Irodalmat ad elő a Stefan Wyszyński Kardinális Egyetemen, s a Lengyel Írók Társaságának tagja. Varsóban lakik.

Kiss Anna (1939, Gyula) költő, író. 1957–1961 között a Debreceni Orvostudományi Egyetemen tanult, majd a Szegedi Tanárképző Főiskola magyar–oros szakán végzett 1966-ban. 1979-től él írásaiból. Többek között József Attila- (1975, 1992), Artisjus Irodalmi (1986), Déry Tibor- (1993) és Babérkoszorú-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: *Az úrnő ezüst ujja* (Trilógia II., versek, 2008), *Szélörvények vonulnak* (Trilógia III., versek, 2010), *Jár nyomomban* (2011), *Lepkék útján a lélek* (2012), *Gyolcs* (összegyűjtött versek, 2014).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötetei: *Az idő torkában* (versek, 2007), *A barátság anatómiája I–II.* (Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról, 2007, 2009), *„Egy a lengyel a magyarral”* (történelmi esszék, 2008, 2013, 2014), *Bem tábornok. Az örök remények hőse* (2014).

Lajos Nóra (1977, Püspökladány) tanár, irodalmár, költő. 1999 óta Debrecenben él. A Nyíregyházi Főiskolán magyar ének-zene (zongoraoktató), a Debreceni Egyetemen magyar szakos diplomát szerzett. A DE Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományok doktori iskolájának abszolválta doktorandusza. Kutatási területe Sánta Ferenc rövidprózája. Tudományos és szépirodalmi írásai többek között az Itkban, a Hitelben, a Forrásban, a Szépirodalmi Figyelőben, a Szörös Köben, a Partiumban és a kolozsvári Helikonban jelentek meg.

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilenecsköltőcsoporthoz tartozó tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtárgyalója. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009) és Partiumi Írók Tábor díjas (2013). Legutóbbi kötete: *Ismernek téged* (2014).

Mile Zsigmond Zsolt (1967, Budapest) költő. 1994 óta publikál irodalmi folyóiratokban és antológiákban. Nagymaroson él. Verseskötetei: *Átkel a dumán* (2003), *Törött, de hiánytalan* (2010).

Péntek Imre (1942, Lenti) költő, író, szerkesztő. Az ELTE magyar-filozófia szakán végzett 1966-ban. A Kilenecsköltőcsoporthoz tartozó tagja. 1990-ben létrehozta az Árgus című folyóiratot. 2003-tól Zalaegerszegezen él, a Pannon Tükör főszerkesztője. József Attila- (1994) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötete: *Hajtúkanyar* (versek, 2012).

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsény- (1995), József Attila- (1996), Arany János- (2012) és Tamási Áron-díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Nekünk ilyen sors adott* (Csoóri Sándor – interjú, versek, fotók, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspár – interjú, versek, fotók, 2008), *Párbeszéddek és perbeszéddek* (interjúkötet, 2010), *Határtalan* (2011), *Sorsszerűség, álmok, etika* (2012), *Valóságlátomás* (2014).

Szénási Ferenc (1946, Újpest) irodalomtörténész, műfordító. Nyugdíjas, a Szegedi Egyetemen tanított, Budapesten él. Italianista. Könyvei: *Italo Calvino* (1994), *A huszadik századi olasz irodalom. Történet, szerzők, művek* (2004). Magyarra fordította Ungaretti, Quasimodo, Palazzeschi és mások verseit, Calvino, Collodi, Sciascia és mások prózai műveit. A Leonardo könyvek kétnyelvű sorozat és egyéb kiadványok szerkesztője.

Szenyán Erzsébet (1943, Péteri) műfordító. 1966-ban végzett a JATE magyar–orosz szakán. 1975-től 1980-ig a Budapesti Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ munkatársa. Többek között a Lengyel Kultúráért Érdemérem (1981), a Lengyel Irodalmi Alap nívódíja (1987), a Lengyel PEN Club fordítói díja (1992), Lengyel Köztársasági Érdemérem lovagkeresztje (1999), József Attila-díj (2007), Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt (2011) kitüntetettje.

Szőcs Géza (1953, Marosvásárhely) költő, drámaíró, újságíró, műfordító, könyvkiadó, 2010–2012 között a Nemzeti Erőforrás Minisztérium kulturális államtitkára. 1982-ben Ceaușescu-ellenes kiadványok előállításáért letartóztatják, majd kiutasítják Romániából. 1990-ben térhet vissza, politikai szerepet vállal. József Attila-díjas. Legutóbbi kötetei: *Nyestbeszéd* (2010), *Amikor fordul az ezred* (életútbeszélgetés, Farkas Wellmann Endrével, 2009), *Dsida Jenő és Tasso Marchini* (tanulmány, 2010).

Vasy Géza (1942, Budapest) irodalomtörténész, az ELTE modern magyar irodalomtörténeti tanszékének docensként tanított. Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel Illyés Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedék-társai munkásságára. József Attila- és Arany János-díjas, 2014-ben Kortárs-díjat kapott. 2007 és 2010 között a Magyar Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötetei: *Tíz kortárs költő* (2007), *„Haza a magasban” – Illyés Gyuláról* (2010), *Bajza utca* (2013).

Zille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István-díjas (2008). Legutóbbi kötetei: *Roman Chojnacki: Íratlan versek* (fordítás, 2008), *Amit keresztünk* (versek, 2009), Evelyn Waugh: *Heléna* (fordítás, 2010), Wacław Oszejca: *Az öröm szenvedése* (fordítás, Kovács Istvánnal közösen, 2012), Anna Świrszczyńska: *Barikádok építettem* (fordítás, 2014).

Fájdalommal tudatjuk, hogy **Dienes Eszter** költő 2014. december 7-én elhunyt. Dienes Eszter (Kunhegyes, 1949) a Debreceni Tanítóképző Intézet népművelés–könyvtár szakán végzett, népművelőként és könyvtárosként dolgozott. Versei 1980-ban jelentek meg először, és 1990-ben megkapta a Mozgó Világ nívódíját. Megjelent kötetei: *Mosolymaradék* (1995); *Holdvirágzás* (2000); *Szerelem, este* (2002).

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu